

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

**Obecné školství a vznik českých učitelských jednot
na Opavsku v poslední čtvrtině 19. století na
příkladu buditele, publicisty a učitele Františka
Miroslava Juchelky**

Bakalářská práce

Autor: Karel Makovický

Vedoucí práce: Mgr. Ivan Puš, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma „*Obecné školství a vznik českých učitelských jednot na Opavsku v poslední čtvrtině 19. století na příkladu buditele, publicisty a učitele Františka Miroslava Juchelky*“ vypracoval samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne:.....

Podpis:.....

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval všem osobám, které přispěly svými radami a pomocí ke vzniku této práce. Mé vřelé díky patří panu Mgr. Zdeňku Kravarovi, Ph.D., díky němuž jsem se seznámil s fondy Zemského archivu v Opavě; panu Mgr. Martinu Sosnovi ze Státního okresního archivu v Opavě, za mnohé cenné rady a pomoc při hledání pramenů a veliteli SDH Uhlířov, panu Vitu Procházkovi za půjčení potřebných knih. Poděkování patří také mé rodině a přátelům, kteří mě v těžkých chvílích dokázali motivovat a podporovat. Dále všem zaměstnancům ústavů, knihoven a muzeí, kteří mnohdy vstřícně odpovídali na mé dotazy a v neposlední řadě memu vedoucímu práce panu Mgr. Ivanu Pušovi, Ph.D., který mě zásobil potřebnými radami za jeho vlídné a ochotné vedení.

Obsah

1. Úvod.....	6
1.1. Cíle práce	6
1.2. Prameny	8
1.3. Literatura.....	12
1.4. Kompozice	15
2. Opavsko jako součást Rakouského Slezska.....	16
2.1. Územní vývoj, státní správa a samospráva.....	16
2.2. Populační vývoj a charakteristika obyvatelstva.....	20
2.3. Národnostní a politický vývoj.....	23
3. Vývoj obecného školství v českých zemích v 19. století	29
3.1. Od tereziánské reformy po rok 1848	29
3.2. Obecné školství po roce 1848.....	31
3.3. Hasnerova reforma z roku 1869.....	34
4. Vývoj Slezského obecného školství na příkladu Opavska v poslední čtvrtině 19. století.....	39
4.1. Státní správa, jazyková otázka a tzv. „ <i>Lex Zeynek</i> “	39
4.2. Vzdělávání učitelů a učitelská praxe	43
4.3. Síť obecných a měšťanských škol na Opavsku	49
5. Zakládání českých učitelských jednot na Opavsku	53
5.1. Spolkový život Rakouského Slezska ve 2. polovině 19. století.....	53
5.2. Počátky sdružování českých učitelů v Čechách a na Moravě	58
5.3. Učitelské jednoty na Opavsku	61
5.3.1. Učitelská jednota z hlediska typu a účelu.....	61
5.3.2. Organizace – činnost – členská základna	62
6. Život Františka Miroslava Juchelky (1861-1899)	66
6.1. Dětství a mládí v Budišovicích.....	66
6.2. Studium v Opavě	67
6.3. Vesnickým učitelem	68
6.4. Spolkové aktivity, publicistická činnost a jiné aktivity	70
6.5. Rodina.....	73
6.6. Smrt a pohřeb.....	74
6.7. Osobní profil a památka F. M. Juchelky.....	76
7. Závěr	77

8. Prameny a literatura	79
9. Přílohy.....	88

1. Úvod

Práce městských a vesnických pedagogů druhé poloviny 19. století v mnohém hojně přispívala k modernizaci školství a výuky, vytváření učebních knih a pomůcek, zakládání spolků, emancipaci českého etnika a k výchově dalších nacionálně smýšlejících generací. Jejich osudy bohužel zůstávají v drtivé většině případů zapomenuty a upozorňují na ně sporadicky pamětní desky v místech jejich působiště, či náhrobky na hřbitovech. V poměrně složitém, etnicky i politicky velmi diferenciovaném, prostředí Rakouského Slezska se začalo české národní vědomí utvářet až ve druhé polovině 19. století, přičemž zásluhy za jeho upevnění nese hrstka osobností z řad duchovenstva, světské inteligence a zámožného rolnictva. František Miroslav Juchelka byl jedním z mnoha českých učitelů na Opavsku kteří, přestože přispěli svou prací ke všem výše uvedeným bodům, zůstali do dnešních dní takřka neznámí. Mnohým významným slezským buditelům se již dostalo zvýšené pozornosti a dodnes zůstávají v živé paměti jako např.: Vincenc Prasek, Antonín Vašek, František Sláma, Rudolf Gudrich nebo Cyprián Lelek, avšak další „menší“ osobnosti stále čekají na své znovuobjevení. Předkládaná práce se pokusí nastítnit problémy, se kterými se museli čeští učitelé ve Slezsku potýkat, a jak obtížné bylo dotváření českého národního vědomí.

1.1. Cíle práce

Liberální změny v Rakouském Slezsku v zásadě iniciovaly rychlý kvantitativní i kvalitativní rozvoj základního vzdělávání. Učitelé se během několika desetiletí stali velkou a významnou společenskou skupinou, která dokázala nejen bojovat za své materiální a profesní zájmy, ale také významně ovlivnila myšlení a chování mnoha spoluobčanů (nejen mladší generace). Proto by měla být považována za nezávislý faktor společenských a historických změn.¹

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl představit na základě prostudovaných pramenů a literatury biogram vesnického učitele Františka Miroslava Juchelky, v kontextu vývoje primárního školství na Opavsku, který klade důraz nejen na aspekty jeho profesního a veřejného, ale také soukromého života. Na jeho osobě budu demonstrovat povahu tehdejšího učitelského povolání a zájmových aktivit včetně

¹ BOGUS, Marzena: *Statystyczne podstawy badań społeczności nauczycieli szkół ludowych Śląska Austriackiego (1869–1914). Zalety i ograniczenia źródeł*. In: *Slezský sborník* 113, 2015, č. 1, s. 72.

publicistické a spolkové činnosti, které měly dopad na formování Opavska, především pak na rozvoj vesnice Uhlířov, kde Juchelka působil až do sklonku svého života. Podrobná Juchelkova biografie nebyla prozatím v odborné literatuře zpracovaná. Pomineme-li medailony v dobových periodících², které vyšly většinou posmrtně jako memento jeho zásluhám, existuje pouze několik málo prací, které se osobě Františka Miroslava Juchelky věnují. V první řadě jde o strojopisnou brožuru k výročí 70 let od Juchelkova úmrtí z roku 1969 sepsanou Valentinem Valečkem, pedagogem a regionálním historikem.³ Tato práce představuje syntézu novinových článků, přináší však zajímavé poznatky o metodice Juchelkovy výuky nebo o publikační a spolkové činnosti, které Valečkovi poskytla Juchelkova dcera Zdenka, provdaná Felkelová. Další krátkou syntézou je kapitola věnovaná životopisům vesnických učitelů z magisterské diplomové práce Vladimíry Kotáskové *Vlastenecká výchova a současnost* z roku 2012, která však čerpala látku pouze z Valečkovy brožury a nepřinesla žádná nová zjištění.⁴ Juchelkovo jméno dále figuruje v dalších drobných regionálních publikacích, pokaždé však bez širšího kontextu.

Biografie bude následně zasazena do již připraveného širšího kontextu vývoje Rakouského Slezska, kde bude kladen důraz na jeho specifičnost v oblasti správního a samosprávního vývoje, populačního růstu a národnostní diferenciaci.

Dalším bodem bude sledování dějin obecného školství v rámci českých zemí, následně vyvodíme obecné tendence rozvoje slezského školství, resp. opavského primárního školství v poslední čtvrtině 19. století (konkrétně v 80. a 90. letech). Zde pozornost zaměřím především na statistické metody a kvantitativní výzkum vzdělávání pro zmapování struktury vzdělávacích institucí. Primárním školstvím rozumím školství obecné (pod starším termínem školství národní). Sledovat budu především počty obecných a měšťanských škol na Opavsku a jejich rozdělení podle kritérií zahrnující vyučovací jazyk, pohlaví žáků nebo zřizovatele školy. Z hlediska učitelské základny mě bude zajímat počet učitelů včetně jejich obcovacího jazyka a při studiu žákovské základny budu sledovat počty žáků na veřejných i soukromých školách. Práce si klade za cíl pouze rámcové nastínění poměrů. Neusiluji tedy o popsání vnitřní struktury jednotlivých škol ani jejich fungování, k čemuž by bylo

² *Opavský Týždenník XXX, 1899, č. 41; Národ a Škola XX, 1899, č. 16.*

³ *Pozn.: Více o pramenu v příslušné kapitole.*

⁴ KOTÁSKOVÁ, Vladimíra: *Vlastenecká výchova a současnost*. Zlín 2012. (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

zapotřebí použít fondy zabývající se touto agendou, což by práci dalo příliš velký nežádoucí rozměr.

Nastíním také cestu k profesionalizaci učitelského povolání a následně zodpovím otázky týkající se učitelského statusu ve společnosti (opět na příkladu F. M. Juchelky). *Jaké byly aktivity českých učitelů? Jak učitele vnímalo okolí?* (především vesnice), a *V jakých podmínkách musel český vesnický pedagog na Opavsku pracovat v porovnání s německými učiteli?*

Práce se nebude zabývat institucemi pro děti předškolního věku, ani vývojem středního a vysokého školství. V nedávné době se tématu středních škol usilovně věnovali např. Petr Kadlec, Kateřina Řezníčková nebo Gary B. Cohen,⁵ jejichž monografie jsou v této práci zohledněné vzhledem k příbuznosti témat a metodologického přístupu.

V neposlední řadě budu sledovat a popisovat činnost českých učitelských jednot na Opavsku v kontextu slezského spolkového života a spolčování učitelů jako takového. Bude mě zajímat především počet jednot a jejich hierarchie včetně utváření vyšších ústředních orgánů, dále členská základna, činnost a vliv na vývoj slezského školství.

V závěru práce se pokusím stručně sumarizovat výsledky bádání a zodpovědět badatelské otázky, popřípadě nastínit problémy vzniklé při výzkumné činnosti a nastínit jejich budoucí řešení a postup.

1.2. Prameny

Nejnositelnějším pramenem nejen biografické části práce jsou periodika, do kterých Juchelka a jeho kolegové přispívali a skrze něž je možno nahlédnout do jeho života, potažmo dění v českém národním táboře na Opavsku. Jedná se předně o vybraná čísla *Opavského Týdenníku*, časopisu *Národ a Škola* a dalších vybraných periodik vycházejících mezi lety 1880-1900. Další prameny osobní povahy, se kterými by se dalo pracovat, kvůli své fragmentárnosti představují minoritní zdroj informací, přesto však zohledněných. Jde o torzo korespondence uložené v Zemském archivu Opava

⁵ KADLEC, Petr: *Střední školy a jejich studenti (K formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století)*. Ostrava 2013.; TÝŽ: *Vzdělání – společnost – hospodářství. Utváření profesně vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu Rakouského Slezska*. Ostrava 2020; ŘEZŇÍČKOVÁ, Kateřina: *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*. Praha 2007.; COHEN, Gary B.: *Vzdělávání a střední třída v císařském Rakousku 1848-1918*. Praha 2022.

(dále jen ZAO) s Antonínem Otahalem⁶ a závěti z fondu *Okresní soud Opava I*⁷ uloženého ve Státním okresním archivu v Opavě (dále jen SOkA Opava). Většina textů k životu F. M. Juchelky vznikla za jeho života a po jeho smrti (novinové články, nekrology, zprávy ze spolkové činnosti). Pro postihnutí veřejného působení a osobního života jsou tyto omezené prameny nedostačující. Bylo tedy nezbytné obrátit se na prameny evidenční povahy, které vznikaly hromadně a ve standardizované podobě (matriky, sčítací operáty atd.). Společně by měly vytvořit, resp. v kombinaci s dalšími prameny dotvořit jednotný, poměrně ucelený obraz Juchelkovy osoby a doby, ve které žil.⁸ Použité matriky jsou součástí fondu *Sbírka matrik Severomoravského kraje* (dále jen SbM), který je dnes uložen v ZAO⁹ a sčítací operáty ze SOkA v Opavě, konkrétně *fondy Okresní úřad Opava I*.¹⁰ Podobně posloužily také další písemné prameny – obecní a školní kroniky, třídní katalogy, kmenové listy učitelů, spolkové kroniky atd. a prameny hmotné (náhrobek a pamětní deska). Použitý byl rovněž rukopis Valentina Valečka, který obsahuje vzpomínky na F. M. Juchelku, uložený v Archivu města Ostravy (dále jen AMO).¹¹ Další oporu poskytl *Nový kalendář učitelský na rok 1985* sestavený Aloisem Holubem, který obsahuje Juchelkův medailon. Kalendář pochází z Muzea Komenského v Přerově (dále jen MKP).¹²

Prameny pro studium školství a vzdělávání na Opavsku pocházejí z fondů uložených v ZAO. Jedná se o fondy *Zemská školní rada slezská Opava* a fondu *Okresní školní výbor Opava* uloženého v SOkA Opava. S ohledem na značné množství materiálu v těchto fondech, popřípadě jejich absenci a časovou dotaci práce, byly provedeny sondy do příslušných kartonů Osobních kmenových listů učitelů obecných a občanských škol, Národních škol a Záznamu o obecných a měšťanských školách v Opavě v příslušném časovém období, přičemž ne všechny přinesly kýžené výsledky. Přihlédnuto bylo také k fondům *archivů obcí Benkovice, Budišovice, Dolní Životice* a

⁶ ZAO, fond Otahal Antonín, inv. č. 6.

⁷ SOkA Opava, fond Okresní soud Opava I, Poslední vůle Josefa Juchelky, kart. 449, inv. č. 862/1885 a Poslední vůle Františka Juchelky, kart. 16, inv. č. 61/1899.

⁸ KNOB, Stanislav: *Žil byl jednou jeden... aneb rekonstrukce osobního života prostřednictvím pramenů evidenční povahy na příkladu Petra Cingra*. In.: *Slezský sborník* 115, 2017, č. 1, s. 58-59.

⁹ Konkrétně byly použity knihy: ZAO, fond SbM, inv. č. 94, sig. Op III 11; inv. č. 211 sig. Op XV 8; inv. č. 682, sig. Hr V 6; inv. č. 686, sig. Hr V 10; inv. č. 8489, sig. Op XV 9; inv. č. 8490, sig. Op XV 10; inv. č. 13049, sig. Op XV 16.

¹⁰ SOkA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z let 1890-1900: inv. č. 1129, fascikl 101; inv. č. 1174, fascikl 146; inv. č. 1242, fascikl 224.

¹¹ AMO, fond Valeček Valentin, inv. č. 576.

¹² MKP, fond Kalendáře, ročenky a schematismy, inv. č. 472/77, sig. KAL 74.

Uhlířov (popřípadě fondům označených jako *Místní národní výbor*),¹³ školním kronikám těchto obcí¹⁴ a další školní agendě.¹⁵

Pro zmapování sítě slezských vzdělávacích institucí primárního školství posloužily vesměs tištěné prameny rakouské školské statistiky.¹⁶ Jednalo se o vybrané svazky statistické řady *Österreichische Statistik* pro roky 1890 a 1900¹⁷ a především tištěné zprávy Zemské školní rady slezské vycházející pod názvem *Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien* zahrnující prostor Rakouského Slezska v 80. a 90. letech 19. století.¹⁸ Dále jsem využil *Statistisches handbuch für Selbstverwaltung in Schlesien* pro roky 1889-1904, 1908 a 1912.¹⁹ Posledním využitým pramenem jsou školské schematismy pro Rakouské Slezsko *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien* pro roky 1883 a 1888, *Schematismus der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern* pro rok 1891 a *Schlesischer Schul- und Lehrer-Schematismus* pro roky 1906 a 1912.²⁰ Rakouská statistika shromažďovala základní údaje (nejen) o stavu školství v Habsburské monarchii, přičemž poskytovaly statistický pohled na jednotlivé země monarchie (Čechy, Moravu, Slezsko, Halič atd.). Zprávy Zemské školní rady slezské již sestupují na úroveň jednotlivých regionů (resp. školních obvodů). Pro státní účely byly sledovány

¹³ SOKA Opava, fond Archiv obce Budišovice, Pamětní kniha obce I., inv. č. 11. a SOKA Opava, fond Místní národní výbor Uhlířov, Pamětní kniha obce, inv. č. 6.

¹⁴ SOKA Opava, fond Základní devítiletá škola 1.-5. ročník Benkovice, neinventarizováno; SOKA Opava, fond Základní škola a Mateřská škola Hrabyně, inv. č. 1.

¹⁵ SOKA Opava, fond Německý státní koedukační učitelství ústav Opava: inv. č. 4; inv. č. 13.; inv. č. 32.

¹⁶ Více o rakouské školské statistice: KADLEC, Petr: *Rakouská statistika školství a vzdělávání – opomíjený pramen dějiny vzdělávání „dlouhého“ 19. století*. In.: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Roč. 61, 2021, č. 1, s. 37-59.

¹⁷ *Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30. April 1890*. Band XXXV, Heft 1, Wien 1892 a *Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900*. Band LXII, Heft 2, Wien 1903.

¹⁸ *Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900*.

¹⁹ *Statistisches handbuch für Selbstverwaltung in Schlesien 1889-1904, 1908, 1912*.

²⁰ *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien*. Troppau 1883.; *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien*. Troppau 1888.; *Schematismus der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*. Wien 1891.; *Schlesischer Schul- und Lehrer-Schematismus*. Herausgegeben vom österr.-schles. Landeslehrervereine. Jägerndorf 1906.; *Schlesischer Schul- und Lehrer-Schematismus in Verbindung mit dem Personal-Status der an den öffentlichen Volks- und Bürgerschulen in Schlesien wirkenden Lehrpersonen* Jägerndorf 1912.

rozličné parametry (např.: počet škol, skladba žactva a učitelů, příjmy a výdaje, vyučovací jazyk atd.) v čase, což umožňuje mimo jiné také jejich komparaci. Schematismy pak sestupují ještě níže a podávají konkrétní informace o vzdělávací struktuře, resp. jednotlivých školách a jejich personálu.²¹ Z excerpaných dat jsem následně vyhotovil grafy znázorňující vývojové tendence primárního školství z hlediska žakovské a učitelské základny, a proměny v síti vzdělávacích institucí na Opavsku.

Studium tištěných normativních pramenů zahrnující zákony, ministerská nařízení a vyhlášky s platností pro celou habsburskou monarchii (především Říšskou sbírku zákonů) zprostředkovaly webové stránky: *Virtuální knihovna právních předpisů Masarykovy univerzity v Brně* v českém, a *ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online Österreichische Nationalbibliothek* v originálním (německém) znění.

K bližšímu prozkoumání činnosti učitelských jednot se mi nepodařilo najít dostatečné množství relevantních pramenů (s výjimkou výše jmenovaných periodik). Použitý byl především fond *Učitelská jednota opavská* uložený v ZAO, ve kterém se nacházely stanovy spolku, spolková kniha a seznamy spolkového výboru. Další informace poskytnuly sondy do fondů *Zemské vlády slezské Opava* uložené v ZAO sledující období 80. a částečně 90. let 19. století. Zde jsem prozkoumal příslušné kartony věnující se Spolkovým záležitostem, Stanovám spolků ve Slezsku a Výročními zprávám o činnosti jednotlivých spolků. Bohužel se také zde dal použít pouze zlomek nalezených informací, jelikož sondy více relevantních pramenů neodhalily.

Pro studium výše uvedených pramenů posloužily prostory Zemského archivu a Státního okresního archivu v Opavě, Archivu města Ostravy, Knihovny Slezského zemského muzea v Opavě, Knihovna Petera Bezruč v Opavě, Knihovny Univerzity Palackého v Olomouci a Vědecké knihovny v Olomouci. Rovněž jsem využil různých webových stránek a portálů shromažďující prameny v elektronické podobě jako Národní digitální knihovna Kramerius²², Österreichische Nationalbibliothek²³,

²¹ Více o školských schematismech: KADLEC, P.: *Prameny k dějinám vzdělávání a školství*. In: MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Prameny k hospodářským dějinám novověku 2*. Ostrava 2010, s. 252-289.

²² Národní digitální knihovna Kramerius [online], [cit. 2022-12-05]. Dostupné na WWW: <<https://www.ndk.cz/>>.

²³ Österreichische Nationalbibliothek [online], [cit. 2022-12-05]. Dostupné na WWW: <<https://www.onb.ac.at/>>.

Deutsche digitale Bibliothek²⁴, Śląska Biblioteka Cyfrowa²⁵ a Virtuální knihovna právních předpisů Masarykovy univerzity v Brně.²⁶

1.3. Literatura

Pro zasazení práce do širšího historického kontextu jsem použil nejnovější syntézy a monografie zabývající se dějinami 19. století.²⁷ Pro region Rakouského Slezska, včetně měst a obcí, jsem zohlednil příslušné monografie²⁸, encyklopedie²⁹, místopisné práce³⁰ a další studie mapující geografická, populační, sociální a kulturně-historická hlediska.

Pro studium nacionalismu v českých zemích jsem vycházel z koncepce Miroslava Hrocha a Otto Urbana.³¹ Národnostní vývoj Rakouského Slezska v 19. století má řadu výrazných specifík. V syntézách českých, resp. polských dějin je zastoupen naprosto nedostatečně, platí to i o syntézách slezských dějin psaných německými nebo polskými autory. V literatuře, jejímž cílem regionální analýzy, je jednoznačně preferována problematika Východního (tj. Těšínského) Slezska před Slezskem Západním (tj. Opavským). Z jednotlivých tematik je většinou zastoupen národní život Poláků, dále Čechů, zcela nesystematicky a účelově se pozornost věnuje Němcům, přičemž stanoviska českých, polských a německých historiků jsou značně

²⁴ Deutsche digitale Bibliothek [online], [cit. 2022-12-05]. Dostupné na WWW: <<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>>.

²⁵ Śląska Biblioteka Cyfrowa [online], [cit. 2022-12-05]. Dostupné na WWW: <<https://www.sbc.org.pl/dlibra/>>.

²⁶ Virtuální knihovna právních předpisů Masarykovy univerzity v Brně [online], [cit. 2022-12-05]. Dostupné na WWW: <<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>>.

²⁷ KAŠE, Jiří – BĚLINA, Pavel – BOROVIČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny zemí koruny české sv. XIII (1860-1890)*. Praha a Litomyšl 2012.; KAŠE, Jiří – BĚLINA, Pavel – BOROVIČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny zemí koruny české sv. XIII (1890-1918)*. Praha a Litomyšl 2013.; HLAVAČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století. Díl I. a II. 2 rozšířené vydání*. Praha 2016.

²⁸ GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.* Opava 2003.; ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I. a II.* Ostrava 2020.; DOKOUPIL, Lubomír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *Populace Rakouského Slezska a severní Moravy v éře modernizace*. Ostrava 2014.; BAKALA, Jaroslav a kol.: *Slezsko*. Opava 1992.; ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko*. Praha 2005.; ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2004.; *Okres Opava*. Ostrava 1983; MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf a kol.: *Opava*. Praha 2006.; MARTINEK, Branislav: *Uhlířov. Z historie obce*. Uhlířov 2000.

²⁹ VANÍČKOVÁ, Vladimíra – DOKOUPIL, Lumír: *Encyklopedie Slezska*. Ostrava 2000.; VANÍČKOVÁ, Vladimíra – DOKOUPIL, Lumír: *Encyklopedie Slezska. Díl I. a 2. Moravský Beroun* 2002.; DOKOUPIL, Lumír a kol.: *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy. 1. díl A-M, 2. díl N-Ž*. Ostrava 2005.

³⁰ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 sv. XIV. okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín*. Olomouc 1995.; HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské. 2. upravené vydání*. Praha 2004.; TUREK, Adolf a kol.: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava 2004.

³¹ HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha 2009.; URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.

odlišná.³² Reflektování slezských Němců v obecněji (nebo úžeji) pojatých syntézách³³ o českých dějinách je značně problematické. Práce, ať již byly napsány českými nebo německými historiky, většinou nerespektují regionální proměnlivost obecnějších tendencí, a dokonce ani výraznější regionální specifika. Pokud jsou uvedeny příklady z regionů, pak mají spíše dokumentovat či ilustrovat obecnou linii autorova výkladu. Neobyčejně komplikovaná národnostní problematika rakouského či československého Slezska v nich postižena není.³⁴ Podobná situace panuje v reflektování polského etnika. V polovině 20. století se začaly objevovat dílčí studie,³⁵ mapující druhou polovinu 19. století, které usilují o neizolované nazírání a usouvztažňují pojetí problematiky s danými regiony, přičemž nejnovější práce v těchto trendech pokračují.³⁶ Přestože se práce primárně věnuje období poslední čtvrtiny 19. století, je v tomto případě nutné nevynechat kontext v obou směrech. Popis společného soužití těchto etnik tak sledujeme od revolučních let 1848/1849 až do roku 1918, kdy

³² GAWRECKI, Dan. a kol.: *Dějiny českého Slezska*. Opava 2003. s. 225.

³³ Např.: PEŘICH, Leopold: *Slezsko: přehled národnostního vývoje*. Praha 1945.; KÁRNÍKOVÁ – ŠMILAUEROVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha 1965.

³⁴ GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1848-1938, stav a úkoly výzkumu*. In: *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě / Šenov u Ostravy* 1998. s. 274.

³⁵ Mezi tyto práce pocházející z domácí proveniencí můžeme zařadit: GAWRECKA, Marie: *Národnostní problematika ve slezských městech do roku 1914. Národnostní problémy v historii měst*. Prostějov 1993. s. 88-96.; TÁŽ: *Problematyka narodowościowa Śląska austriackiego w latach 1742-1914*. In: *Studia Śląskie* tom. 52, 1993, s. 61-64.; GAWRECKI, Dan: *Počátky extrémního německého nacionalismu. Schönerer a rakouské Slezsko*. In: *Slezský sborník* 68, 1970, s. 133-141.; TÝŽ: *Śląskość w państwie Habsburgów*. In: *Studia Śląskie* 1993, tom 52, s. 47-60.; TÝŽ: *Spolek Nordmark a německá politika*. In: *Slezský sborník* 70, 1972, s.1-16.; GROBELNÝ, Andělín: *Slezsko v období národních táborů 1868-1871*. Ostrava 1962.; TÝŽ: *Tábory lidu ve Slezsku v letech 1868-1871. Slezský sborník* 62, 1964, s. 164-199.; CHLEBOWCZYK, Józef.: *Hlavní problémy a etapy polsko-českých vztahů v těšínském Slezsku v 19. a na počátku 20. století (do roku 1914)*. *Slezský sborník* 58, 1960, s., 526-549.; KÁŇA, Otakar: *Dokumenty o proněmecké angažovanosti Josefa Koždoně a jeho stoupenců (Šlonzáků)*. In: *Slezský sborník* 69, 1971, s. 368-380.; PALLAS, Ladislav: *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava 1970.; TÝŽ: *Úloha jazyka při vzniku a vývoji teorií a hnutí tzv. wasserpoláctví, šlonzáctví a moravectví*. In: *Slezský sborník* 63, 1965, č. 4, s. 471-504.

³⁶ KÁRNÍK, Zdeněk (ed.): *Sborník k problematice multiethnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918*. Praha 1996; KOLÁŘ, Ondřej – JANÁK, Dušan: *Polská a německá menšina ve Slezsku a na severní Moravě*. Opava 2019.; KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim (eds.): *Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika*. Praha-Litomyšl 2001.; KŘEN, Jan: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Praha 1990.; MAJEWSKI, Piotr Maciej: *Sudetští Němci 1848-1948*. Brno 2014.; POKORNÝ, Jiří – VELEK, Luboš – VELKOVÁ, Alice: *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*. Praha 2007.; ŠRAJEROVÁ, O.: *Historické a aktuální otázky vývoje národnostních vztahov, kultur a identit v národnostně zmiešanej oblasti Slezska a severnej Moravy*. Opava 2015.; KNAPÍKOVÁ, Jaromíra: *Matic Opavská. Spolek, osobnosti a národní snahy ve Slezsku 1877-1948*. Opava 2007.; DOKOUPIL, Lumír a kol.: *140 let Matice opavské. Vybrané kapitoly z dějin české národnostní emancipace ve Slezsku*. Opava 2017.

jednotlivá národní hnutí (resp. polské a české) dosáhla svého cíle – vzniku samostatných národních států.

Tématu školství a vzdělanosti bylo věnováno mnoho pozornosti již v 19. a 20. století. Jedny z prvních prací o českých školách sepsal na konci 19. a na začátku 20. století Jan Šafránek, které obsírně pojednávaly o proměnách školství od středověku až po začátek 20. století.³⁷ Dalším velice rozsáhlým počinem byl čtyřdílný *Vývoj a dnešní soustava školství* od Otakara Kádnera, který kromě širokého časového rozpětí soustřeďoval svou pozornost také na další části Rakousko-Uherské říše.³⁸ Ve 2. polovině 20. století vznikala již méně obsáhlá díla,³⁹ přičemž tento trend se v poslední době mění. V posledních desetiletích vzniká spousta prací zabývajících se různými stupni školství, přičemž svým obsahem odpovídají drobným studiím, monografiím i obsáhlým syntézám. Uvádím zde ty, které jsem při sepisování práce použil, nebo k nim alespoň přihlédl.⁴⁰ Pro potřeby porozumění dějin každodennosti v 19. století byly použity monografie *Z dějin české každodennosti*⁴¹ a *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*⁴² Přihlédnuto bylo také k oblastním periodikům jako *Opava. Sborník k dějinám města, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy* a *Vlastivědné listy Slezska*. Podrobný seznam veškeré použité literatury, která zde nebyla zaznamenána, bude připojen v závěru práce.

³⁷ ŠAFRÁNEK, Jan: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*. Praha 1897.; TÝŽ: *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. Díl I. (862-1848)*. Praha 1913.; TÝŽ: *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. Díl II. (1848-1913)* Praha 1918.

³⁸ KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl I*. Praha 1929.

³⁹ KRÁLÍKOVÁ, Marie – NEČESANÝ, Josef – SPĚVÁČEK, Václav: *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha 1977.; SOMR, Miroslav: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987.

⁴⁰ TROJAN, Jan: *Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.-19. století Jejich sociální postavení, společenská funkce a význam ve vývoji národní hudební kultury*. Brno 2000.; PÍRECKÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha 2004.; RÝDL, Karel: *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I*. Pardubice 2010.; KADLEC, Petr: *Střední školy a jejich studenti: k formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. Ostrava 2013.; ŠIMEK, Jan: *Historie školních budov. Od tereziánských reforem po současnost*. Praha 2016.; PUŠ, Ivan: *Střední školství v českých zemích v 18. až 20. století – kontexty, bilance, perspektivy, výzkum*. In: *Slezský sborník*. Roč. 114 č. 1 (2016).; VESELÁ, Zdenka: *Vytváření novodobé školské soustavy a její vývoj od tereziánských reforem do roku 1918*. Brno 1992.; KOŤA, Jaroslav: *Učitelé v českých zemích na cestě k profesionalizaci*. In: SVOBODNÝ, Petr – HAVRÁNEK, Jan (edd.): *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*. Praha 1996, s. 82-112.; ČORNEJOVÁ, Ivana – KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana a kol.: *Velké dějiny zemí koruny české. Tematická řada. Školství a vzdělanost*. Praha 2020.

⁴¹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 2. doplněné vydání. Praha 2017.

⁴² VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I*. Praha 1996.

1.4. Kompozice

Úvodní kapitola a její podkapitoly se budou zabývat proměnami Rakouského Slezska z pohledu vývoje státní správy a samosprávy, přičemž pozornost upřeme na samotné Opavsko a jeho hlavní město a obce. Budou zde popsány instituce a orgány, které se podílely na utváření infrastruktury a přímo i nepřímo zasahovaly do fungování jednotlivých škol. Dále upřesním regionální specifika v otázkách populace, kde pojednám o lidnatosti a popíšu některé vývojové demografické trendy společně se sociální stratifikací obyvatelstva. Následně se pokusím podat obraz národnostního vývoje, včetně jeho úskalí a vazeb na regionální a celostátní politiku, a nastíním snahy jednotlivých národních hnutí, která byla na území Rakouského Slezska zastoupená třemi etniky (Čechy, Němci a Poláky).

Dále pojednám o proměně obecného školství od dob osvícenských reforem Marie Terezie a Josefa II. až po Hasnerovu reformu z roku 1869, která určila podobu obecného školství až do rozpadu monarchie. Zaměřuji se zde na legislativní a historický rámec. Dlouhé časové rozpětí demonstruje nejdůležitější proměny a modernizaci vztahu školy a státu, popřípadě školy a církve. Bude zde pojednáno o typech škol a jejich specifikace včetně náplně výuky s ohledem na žáky i učitele.

V následující kapitole pojednávám o slezském školství z hlediska jeho specifických aspektů v otázkách platné zemské legislativy, národnostní diferenciaci a jazykové otázky. Bude zde nastíněna profesionalizace učitelského povolání a rámcově popsána síť institucí elementárního školství na Opavsku. Důraz bude kladen především na statistický výzkum, doložený tabulkami a místy obrazovým materiálem.

Kapitola o zakládání českých učitelských jednot nejprve uvede čtenáře do kontextu spolkového života v Rakouském Slezsku, kde kladu důraz na spolkový život učitelů. Následně pojednávám o počátcích spolčování učitelů v Čechách a na Moravě – tento výklad je následně doplněn podkapitolou o zakládání slezských jednot, která zohledňuje společenskou základnu a podává informace o činnosti a členech spolku.

Poslední kapitola se věnuje životopisu vesnického učitele Františka Miroslava Juchelky, který představí jeho soukromý i veřejný a profesní život. Ten budeme sledovat od jeho narození až po jeho smrt, přičemž budeme demonstrovat na tomto příkladu povahu učitelského povolání.

2. Opavsko jako součást Rakouského Slezska

2.1. Územní vývoj, státní správa a samospráva

Pro dosažení cílů práce je potřeba vnímat Opavsko jako součást většího celku, tj. dynamického a v mnoha ohledech značně různorodého regionu Slezska. Sledované území nezahrnuje oblast celého Slezska, ale pouze tzv. Rakouské Slezsko. Zeměpisný termín *Rakouské Slezsko* (*Österreichisch-Schlesien*), byl používán od uzavření Vratislavského míru roku 1742 pro tu část Slezska, která zůstala habsburské monarchii, a to územně neměnná až do konce první světové války.⁴³ Po roce 1848 probíhaly na tomto území turbulentní správní změny, které byly odpovědí na revoluční požadavky a v rámci monarchie proměnily postavení celého regionu. Vznikaly nové státní a samosprávní orgány, které se nadále významně podílely na řízení a rozvoji.

Mezi důležité reformy patřilo zrušení Moravskoslezského gubernia, ke kterému došlo 26. června 1849 za vzniku dvou zemských místodržitelství – moravského a slezského, v jejichž čele stanuli místodržitelé. Nejvyšším císařským rozhodnutím ze 4. srpna 1849, potvrzeným výnosem ministerstva vnitra z 9. srpna téhož roku, bylo Rakouské Slezsko znovu postaveno na roveň ostatním korunním zemím a současně bylo schváleno zřízení slezského místodržitelství v Opavě.⁴⁴ Došlo tak ke vzniku sedmi politických okresů se sídly v Bruntále, Frývaldově, Krnově, Opavě, Bílsku, Frýdku a Těšíně, přičemž v každém z politických okresů byl zřízen okresní úřad (okresní hejtmanství), jemuž byla svěřena široká agenda a do jeho čela byl postaven okresní hejtman.⁴⁵

Krátce po vytvoření nové soustavy správních orgánů se začaly objevovat odlišné, výrazně centralistické názory na řízení státu, a to zejména v otázkách úlohy a územní i věcné působnosti samosprávy na všech stupních. Nově byla přehodnocena rovněž zásada, uplatněna při ustavení politické správy v roce 1850, která dodržovala oddělení záležitostí politické správy a soudnictví. Politické okresy se tak sice územně dělily na menší celky nazývané soudní okresy, oba prvky řízení a organizace veřejného života však vykonávaly svou činnost samostatně.⁴⁶

⁴³ GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 13, 52.

⁴⁴ ŠÚSTKOVÁ, Hana – ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rakouské Slezsko a jeho vymezení*. In: ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I.*, s. 44.

⁴⁵ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 180.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 181.

Tendence směřující ke správní reformě se naplno rozvinuly po nástupu Alexandra Bacha do funkce ministra vnitra a vykrytalizovaly v průběhu první poloviny 50. let. Hlavní směry reformy byly oznámeny již v kabinetním listu z 25. ledna 1853, v praxi byly naplňovány od 12. května 1855. Tehdy bylo ve Slezsku zřízeno místo původních okresních hejtmanství s politickou působností 22 tzv. smíšených úřadů, které v sobě spojovaly jak politickou, tak soudní agendu. S výjimkou v Opavy a Těšína, kde byly zachovány úřady se samostatnou politickou působností, vznikly nové smíšené úřady jak v západní, tak ve východní části Slezska.⁴⁷ V době tzv. bachovského neoabsolutismu došlo k další úpravě politické správy, kdy bylo místodržitelství nahrazeno Zemskou vládou, která zahájila svou činnost 29. května 1854.⁴⁸

Po pádu Alexandra Bacha přistoupil stát k další reorganizaci, když Zemská vláda v Opavě byla zrušena, byť na krátký čas, a Rakouské Slezsko bylo k 15. listopadu 1860 znovu administrativně podřízeno Moravskému místodržitelství. Zástupcem místodržitelství pro Slezsko se stal úředník s titulem zemského hejtmana. Záhy se ale ukázala neuváženost této reformy a díky silicím protestům již na jaře roku 1861 byla císařem zrušena. Dne 13. dubna 1861 byla znovu nastolena Zemská vláda v Opavě.⁴⁹

Na základě nařízení z roku 1868 byla opět reorganizována politická správa. Ta byla v zemích nově konstituována jako dvojstupňová, na úrovni země – okres. Zrušeny byly smíšené úřady a nově zřízena okresní hejtmanství. Prováděcím nařízením z 10. srpna bylo Slezsko opět rozděleno na sedm politických okresů, v nichž byla ustanovena okresní hejtmanství. K určité změně došlo při určení sídel nových okresů, kterými se staly Bruntál, Frývaldov, Krnov, Opava, Bílsko, Fryštát a Těšín. Roku 1896 byl nově ustaven politický okres se sídlem v Bílovci a roku 1901 byl zřízen politický okres se sídlem ve Frýdku.⁵⁰ (viz. mapa č. 1).

Na Opavsku probíhaly rovněž správní změny na nižší úrovni. Převážně se jednalo o změny obvodů jednotlivých soudních okresů a následné připojování a odpojování jednotlivých obcí. Termín *Opavsko* v této práci nepoužívám jako označení celé části *Západního Slezska/Opavského Slezska (Westschlesien/Troppauer Schlesien)*, tedy analogicky k *Východnímu Slezsku/Těšínskému Slezsku (Ostschlesien/Teschener Schlesien)*, ale v mnohem užším smyslu okresu. Politický okres Opava vzniklý po

⁴⁷ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 181.

⁴⁸ ŠÚSTKOVÁ, Hana – ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rakouské Slezsko a jeho vymezení*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl. I.*, s. 44.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 44-45.

⁵⁰ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 181-182.

správních reformách roku 1868 zahrnoval soudní okresy Opava, Odry a Vítkov a mezi lety 1849-1896 také soudní okresy Bílovec a Klimkovic.⁵¹ (viz. *mapa č. 2*).

Roku 1950 byl obvod soudního okresu Opava tvořen 46 obcemi (včetně města Opavy), obvod soudního okresu Odry 12 a soudní okres Vítkov 19 obcemi. V letech 1855-1868 byly Bílovec, Klimkovic, Odry a Vítkov sídly tzv. smíšených okresních úřadů. Počet obcí soudního okresu Opava – venkov se po odloučení Skrochovic od Loděnic (roku 1864), Držkovic od Neplachovic, Jilešovic od Chabičova, Kamence od Štěplovce, Lhoty od Smolkova, Lipiny od Domoradovic, Skrochovic od Loděnic a Vlašoviček od Jaktaře (roku 1868) zvýšil na 52 (mimo město Opavu). V soudním okrese Odry se roku 1868 odloučily Heřmanice, Kaménka a Kunčice od Vésky, Nová Ves od Loučky a Vítberk od Tošovic, a v soudním okrese Vítkov pak Filipovice od Melče, Jančí od Větrkovic a Lhotka od Nových Těchanovic. Roku 1874 byla k soudnímu okresu Opava – venkov připojena od vedlejšího soudního okresu Klimkovic obec Budišovice. K dalším změnám už docházelo vcelku ojediněle.⁵²

Obvod soudního okresu Bílovec byl tvořen 23 a obvod soudního okresu Klimkovic 25 obcemi. V letech 1855-1868 byly Bílovec a Klimkovic také sídly tzv. smíšených okresních úřadů. Počet obcí soudního okresu Bílovec se po připojení Bítova k Lubojatům, Hrabství k Výškovicím, Horního a Dolního předměstí k Bílovcům roku 1850 snížil na 19. Soudní okres Klimkovic měl v roce 1850 21 obcí. Odloučeny byly Budišovice k soudnímu okresu Opava a současně sloučena Stará a Nová Plesná v obec Plesnou, Dolní a Horní Polanka a Václavovice v obec Polanku nad Odrou. V roce 1896 bylo zřízeno v Bílovcích okresní hejtmanství a jeho obvod vytvořen soudními okresy Bílovec (19 obcí) a Klimkovic (21 obcí). Roku 1894 byly k soudnímu okresu Bílovec odloučeny ze soudního okresu Klimkovic obce Bravantice a Studénka.⁵³

Centrem okresu a zároveň hlavním městem Rakouského Slezska se stala Opava (*Troppau*), která mezi lety 1848-1918 prožívala dynamický, a do značné míry rozporuplný vývoj. Město plnilo funkci sídla řady významných institucí, zemských, okresních a městských administrativních orgánů a zastávalo roli kulturního střediska přesahujícího provinční hranice.⁵⁴ Zároveň město obdrželo jako první ve Slezsku specifický status, který spočíval v odlišném právním postavení k vyšším správním

⁵¹ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 sv. XIV.*, s. 23, 117.

⁵² *Tamtéž*, s. 23.

⁵³ *Tamtéž*, s. 117.

⁵⁴ MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf a kol.: *Opava*, s. 234.

orgánům, v odlišné správní a samosprávní působnosti, odlišných právech a povinnostech členů obce.⁵⁵ Roku 1850 se Opava stala statutárním městem, čímž byla vyňata z působnosti obecního zřízení a podléhala tak přímo zemské vládě.⁵⁶ Růst politického a správního významu nebyl doprovázen tak prudkým růstem hospodářství a město tak začínalo zaostávat.⁵⁷ S rozvojem těžby černého uhlí v ostravsko-karvinském revíru rostl hospodářský, politický a později i kulturní význam Ostravska, oblasti rozložené na území dvou korunních zemí, jejíž centrum, Moravská Ostrava, k Slezsku pouze přiléhalo.⁵⁸

Zcela novou kvalitu výkonu veřejné správy zaznamenalo zavedení určitých forem samosprávy.⁵⁹ Na základě prozatímního obecního zřízení z března 1849 se staly obce prvním trvale existujícím prvkem územní samosprávy. Obce a jejich volené sbory disponovaly jednak vlastním přirozeným oborem působnosti, jednak obstarávaly ještě pravomoci státních orgánů, které na ně přenesly část výkonů aktů státní správy. Na správním fungování státního mechanismu se tak začaly podílet jak státní úřady, tak úřady územní samosprávy.⁶⁰

Tato dvojkolejnost správy v habsburské monarchii byla ještě více zvýrazněna po zavedení konstitucionalismu v roce 1861, kdy obce jako dosavadní nejnižší článek územní samosprávy dostaly nadřízený orgán v podobě obnovených zemských výborů, volených zemskými sněmy jednotlivých korunních zemí. Dovršení zákonného zakotvení principu dvojkolejnosti veřejné správy znamenalo vydání říšského obecního zákona z 5. března 1862 a na něj navazujících zemských obecních zřízení – roku 1863 pro Slezsko, pro Moravu a Čechy zvlášť o rok později.⁶¹

Toto obecní zřízení se týkalo všech obcí na území Slezska kromě statutárních měst. Obecní samosprávu reprezentoval obecní výbor a obecní představenstvo. Obecní výbor byl volen na tři roky a z jeho řad následně voleno představenstvo skládající se ze starosty a nejméně dvou radních, které představovalo správní a výkonný orgán s rozsáhlými pravomoci mimo jiné také vydržování obecních a středních škol. Ke

⁵⁵ KLADIWA, Pavel: *Statutární města Moravy a Slezska 1850-1914*. In: *Slezský sborník* 105, 2007, č. 3, s. 178-199.

⁵⁶ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 183.

⁵⁷ DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*. s. 31.

⁵⁸ HLAVÁČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 152.

⁵⁹ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*. s. 182.

⁶⁰ HLAVÁČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 111.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 111.

vzniku vyššího stupně samosprávy okresní nakonec ve Slezsku nedošlo, přestože zde existoval příslušný zákon zemské vlády, a tak až do zániku monarchie zůstalo nezrealizováno.⁶²

Zemská samospráva v Rakouském Slezsku navázala přinejmenším v prvním období na předešlý systém. Jejím reprezentantem byl i nadále Slezský veřejný konvent, který byl již v roce 1848 rozšířen z původních pěti členů na 18, později na 27 a 48 poslanců. V závěru své působnosti se konvent skládal ze čtyř zástupců slezských knížat (opavského a krnovského, těšínského, bílského a niského), 12 zástupců velkostatkářské šlechty, 16 představitelů měšťanstva a 16 poslanců velkých obcí. Výkonným orgánem konventu byly zprvu tzv. velký a malý výbor, oba volené konventem. Roku 1852 byl velký výbor zrušen a běžnou agendu dále zajišťoval jen užší výbor, skládající se ze 7 členů. Veřejný konvent zůstal v činnosti do roku 1861, kdy v rámci reformy státní a zemské správy v důsledku vyhlášení ústavy byl přeměněn na Slezský zemský sněm.⁶³

Od roku 1861 byl představitelem nejvyšší samosprávy ve Slezsku Slezský zemský sněm, vytvořený po vzoru ostatních zemí Předlitavska. Tvořen byl 31 členy, přičemž 30 členů bylo voleno na 6 let. Vratislavský biskup měl zajištěno virilní členství. Sněm, jemuž předsedal hejtman, se dělil do tří kurií. Do kurie velkostatkářů a venkova bylo voleno po 9 členech, do kurie měst 12 členů. Výkonným orgánem zemského sněmu byl zemský výbor, tvořený čtyřmi přísedíci a zemským hejtmanem, který výboru současně předsedal. Přísedíci byli voleni z řad poslanců zemského sněmu, vždy po jednom z kurie, čtvrtý člen byl zvolen z celého sněmu. Zemský výbor zasedal jednou týdně a pro vyřizování běžné agendy měl k dispozici pomocné orgány (kolegium, kancelář, zemskou účtárnu a zemskou pokladnu), které vyřizovaly záležitosti jak vlastního sněmu, tak výboru. Rostoucí agenda a snaha racionalizovat její vedení vedla roku 1871 k přetvoření pomocných orgánů v jediný úřad, který se dělil původně na tři, později až na sedm oddělení.⁶⁴

2.2. Populační vývoj a charakteristika obyvatelstva

Na území Rakouského Slezska žilo v polovině 19. století necelých 450 000 obyvatel: v roce 1851 bylo zaznamenáno kolem 440 000 osob. V polovině 19. století

⁶² GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 182-183.

⁶³ *Tamtéž*, s. 183-184.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 184.

došlo k statickému poklesu v počtu slezského obyvatelstva, když v roce 1846 se evidovalo 466 002 tam žijících jedinců. Úbytek byl způsoben vysokou úmrtností zaviněnou zejména katastrofálním nedostatkem potravin ve čtyřletých „hladových“ letech. V letech 1847 a 1848 mortalita ve Slezsku statisticky značně převažovala nad natalitou. V 50. letech pak kvantitativní nárůst populace probíhal pozvolna, přičemž během následujícího čtvrtstoletí můžeme sledovat pozoruhodný populační rozmach.⁶⁵ Mezi lety 1869 a 1900 vzrostl počet obyvatel z 511 581 na 680 422 (viz. *tabulka č. 1*). Populační skladbu ovlivnil také rozmach dvou průmyslových oblastí – textilní jesenické a nově vznikající ostravské. Severozápadní cíp Moravy a přilehlého východního Slezska, s uhelnými doly, starším železářstvím v údolí Ostravice a Olše a novým železářstvím vítkovickým se zapojily do složitého procesu industrializace českých zemí již od 30. let 19. století. Železniční spojení západní části revíru s Moravou a Rakouskem urychlilo rozmach uhelné těžby, železářství, vznik chemické výroby, a tak i populační růst 50. a 60. let. Ve vlastním obvodu ostravsko-karvinského uhelného revíru, bez východního Těšínska a horských krajů Beskyd, byl populační růst již v této době rychlejší než v pražském a brněnském centru. Přibližně od počátku 60. let nejrychleji přibývalo obyvatelstva v jeho západní části kolem Moravské Ostravy.⁶⁶ Populační růst byl mimo jiné podpořen nabídkou nových pracovních míst, která vedla k postupnému růstu imigrace, zejména z hospodářsky retardovaných částí monarchie.⁶⁷

Rovněž docházelo k výrazné transformaci sociální stratifikace. Její výrazná a plošně nejrozsáhlejší proměna se odehrála na úrovni dolních vrstev. Neměnilo se ani tak podílové zastoupení, ale podstatně vnitřní skladba. Jestliže v roce 1869 dominovalo ve slezské společnosti dělnictvo (73 %) s převahou proletariátu zemědělského a pracujícího v lesnictví (54,4 %) nad průmyslovým (36,7 %), pak v roce 1900 při zhruba stejném podílovém zastoupení to byli ze 49 % průmysloví dělníci a ze 43 % dělníci zemědělství a lesnictví. Největší koncentrace rodin průmyslových dělníků žila na Těšínsku (politický okres Fryštát, Frýdek, Bílsko) a v moravském klínu.⁶⁸

⁶⁵ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 187-188.

⁶⁶ KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. s. 151.

⁶⁷ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.* s. 188.

⁶⁸ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*. s. 36.

Mezi lety 1869 a 1880 se na Opavsku rozrostl počet obyvatel z 86 466 na 114 531 lidí. (viz. *tabulku č. 2*). Obyvatelstvo města Opavy se chovalo z demografických a sociálních hledisek odlišně než obyvatelstvo na venkově.⁶⁹ V mnoha odvětvích vznikaly nové pracovní příležitosti, ke kterým bylo zapotřebí určité kvalifikace nebo specifické vzdělání. Opavsko se blížilo regionu severozápadního Slezska. Podobně jako okresy Jeseník, Bruntál a Krnov se Opavsko transformovalo z protoindustriální etapy do podoby regionu s rozvinutějším textilním průmyslem. Od poloviny 19. století se centry strojové textilní výroby, charakteristické především rozptýlenou manufakturou a městským řemeslem, stalo ve Slezsku Krnovsko a Opavsko nebo okolí Bílska. Od 80. let již Opava (s přilehlými Kateřinkami) nebyla výhradně městem textilu – za svůj stálý růst vděčila strojírenství, zčásti také blízkému potravinářství a papírnictví. Těžila také ze svého postavení zemského města a kulturního střediska.⁷⁰

Velká část obyvatelstva, žijící především na venkově se ale nadále živila zemědělstvím.⁷¹ Typickým rysem venkovského obyvatelstva, zejména hornatých území Rakouského Slezska, byla až do konce monarchie každodenní trvalá starost o existenci, o uspokojení základních biologických potřeb, k nimž počítáme jídlo, spánek, oděv, střechu nad hlavou. Rovněž životní obzor a názor na svět byly neuvěřitelně úzké a rigidní. Lze doložit izolované horské obce na Bílovecku, kde ještě kolem roku 1900 tamní populace považovala všechno za marnost a zdrojem poznání o světě byl pro ně jen starosta a farář.⁷² Zdejší každodenní život zachytila ve své knize *Ze starých časů* Helena Salichová. Děti často již od 4 let věku začínali svou pravidelnou pracovní aktivitu, uzavírání svazků bylo podřízeno majetkovým poměrům, život se odvíjel často od stavu sklizně atd.⁷³ Od druhé poloviny 19. století se izolace venkova začíná zmírňovat. Přístupnější oblasti se stále více propojovaly s městským prostředím kulturně, hospodářsky, politicky (občansky i národně). Podstata rozsáhlé a dlouhodobé politické a společenské modernizace spočívala v začleňování jednotlivců i sociálních skupin do nadregionálních i nadtřídních struktur v důsledku budování centralizovaného, byrokraticky spravovaného státu, a to

⁶⁹ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populační vývoj statutárních měst rakouské části Slezska v období demografického přechodu – města Opava, Frýdek a Bílsko*. In: *Slezský sborník* 110, 2012, č. 1-2, s. 27-46.

⁷⁰ KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. s. 166, 247-448.

⁷¹ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*. s. 17.

⁷² *Tamtéž*, s. 33.

⁷³ SALICHOVÁ, Helena: *Ze starých časů. Kronika slezského kraje*, s. 22-24.

převážně na úkor tradičních sociálních, místních, stavovských nebo konfesních vazeb.⁷⁴

2.3. Národnostní a politický vývoj

Národnostní problematika Rakouského Slezska má mnoho specifíků, které jsou pro charakter regionu podmiňující, a od nichž se odvíjela následně kulturní i politická diferenciací. Rakouské Slezsko bývá tradičně označováno jako země „tří národů“: Čechů, Němců a Poláků, nicméně se s místním obyvatelstvem mísily také skupiny přistěhovalců s odlišným kulturním zázemím, tradicemi, stereotypy, životní zkušeností a úrovní. Nacházeli se zde Češi, Němci a Poláci s různým etnickým zabarvením, Židé, vedle Lachů to byli Valaši, těšínští gorali nebo Haličané.⁷⁵ Pro účely práce se kromě Čechů zaměříme především na německé etnikum, které bylo na Opavsku zastoupeno nejhojněji. (Na Opavsku v podstatě nežili obyvatelé považující se za Poláky).⁷⁶ V roce 1880 proběhlo v habsburské monarchii první sčítání lidu. Obyvatelstvo se tak mohlo přihlásit ke své národnosti prostřednictvím tzv. obcovací řeči. Tento termín sice dával akcent na subjektivní postoj každého občana, k jakému z jazyků (jejichž počet byl úředně stanoven) dává přednost při komunikaci, ale značně zamlžoval sféry této komunikace, neboť v multietnickém prostředí se občan mohl subjektivně považovat např. za Čecha či Žida, ale ke své komunikaci přitom používal převážně němčinu. Výsledky sčítání tak ukázaly, že v Rakouském Slezsku bylo v roce 1880 48,91 % Němců, 22,95 % Čechů a 28,13 % Poláků.⁷⁷

Jednoduché definování pojmu národa (národnosti) je v podmínkách sledovaného regionu obtížné a nedá se spokojit pouze s rozdělením na Němce, Čechy a Poláky, jelikož zde existovaly značné nuance ve vnímání národní příslušnosti samotnými obyvateli. Není komplikované zařadit ty, u nichž výhradní užívání jazyka bylo spojeno s příslušným národním uvědoměním. Obtížné je definovat především příslušníky německého etnika a souvislosti s nimi spojené. Po roce 1848 považujeme za Němce ty obyvatele Slezska, kteří se za Němce sami považovali. Je to jednodušší, než

⁷⁴ CIBULKA, Pavel – KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea a kol.: *Čas změny. Moravský a slezský venkov od zrušení poddanství po Velkou válku*. s. 7-8.

⁷⁵ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*. s. 31.

⁷⁶ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 227-228.

⁷⁷ ŠTAIF, J.: *Multietnicita a statistika v českých zemích 1790-1880*. In: KÁRNÍK, Z. (ed.): *Sborník k problematice multietnicity: České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918*. s. 35-36.

kdybychom se pokusili definovat Čechy nebo Poláky, protože v roce 1848 a mnohdy také později se zdaleka ne všichni ti, kteří mluvili česky nebo polsky cítili být Čechy nebo Poláky. Existovala zde poměrně značná skupina slovanského obyvatelstva Němci nazývaná často „Wasserpolen“, sami si říkali Slezané, Šlonzáci, částečně též Moravci; lidé z moravských enkláv ve Slezsku. Rovněž zde existovala německy mluvící skupina „Schleisierů“, kteří se necítili být Němci, ale tato skupina byla v té době již zcela bezvýznamná. Zkoumáme-li aktivity národně cítících Němců, musíme si všimnout i té části obyvatelstva, která německy nemluvila, ale hlásila se, někdy i uvědoměle k německému kulturnímu okruhu. V letech 1848-1849 jde o ty, kteří podle vlastních slov dávali přednost „*německé svobodě, před ruskou knutou*“, o tzv. profrankfurtský proud ve východní části Rakouského Slezska, později o stoupence strany Józefa Kožońe a jejich předchůdců atd. Tyto skupiny bychom neměli s Němci přímo identifikovat, ale stěží je můžeme považovat za „úplné“ Čechy nebo Poláky, když horlivě vystupovali proti tzv. velkopolské agitaci nebo dávali přednost Německu před ideou Československé republiky.⁷⁸

Prakticky všechny ideje moderního nacionalismu – stejně jako v jiných oblastech na etnicko-jazykovém pomezí – byly vlastně „infiltrovány“ zvenčí. Ve Slezsku se nezrodila ani česká státoprávní idea, ani myšlenka obnovy polského státu, ani idea sjednoceného Německa, ať již ve velkorakouském, maloněmeckém, pozdějším velkoněmeckém nebo všenněmeckém provedení.⁷⁹

Z hlediska českého národního hnutí panovala v druhé polovině 19. století v Rakouském Slezsku nepříliš utěšená situace. Složitost soužití tří etnik – českého, polského a německého – umocňovaly ještě náboženské rozdíly mezi katolíky a protestanty, odlišné tradice i sociální problémy, které doprovázely industrializaci oblasti. Vytváření českého národního vědomí tu probíhalo pomaleji než v Čechách či na Moravě. Německý živel dominoval ve státní správě, ve školství a v politickém životě na komunální, zemské i říšské úrovni. Slezský politický život byl od počátku 60. let 19. století zcela pod kontrolou německé ústavověrné strany, jejímž cílem byla germanizace Rakouského Slezska. Německá politická reprezentace ovládala slezský sněm od roku 1861 až do konce první světové války.⁸⁰ Pro slovanské národy

⁷⁸ PALLAS, Ladislav: *Úloha jazyka při vzniku a vývoji teorií a hnutí tzv. wasserpóláctví, šlonzáctví a moravectví*. In: *Slezský sborník* 63, 1965, č. 4, s. 471-504.

⁷⁹ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 226.

⁸⁰ HLAVÁČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 150-151.

nepříznivé mocenskopolitické poměry ve Slezsku vedly i k netradičním úvahám. Poláci v těšínské části Slezska například viděli východisko z minoritního postavení ve sjednocení Těšínska s Haličí. I někteří čeští představitelé, jako například moravský zemský archivář Vincenc Brandl, se zastávali spojení Těšínska s Haličí a Opavska s Moravou, čímž měla být paralyzována německá převaha ve Slezsku.⁸¹

Příznivější podmínky pro rozvoj národních hnutí nastaly teprve s počátkem ústavního života. Čeští národní aktivisté se soustředili ve Slezsku převážně na rozvoj kulturní osvětové činnosti. Jejich oporou byly zprvu nečetné spolky typu katolickopolitických jednot, měšťanských sdružení, řemeslnických a rolnických záložen, později také čítáren, studentských spolků a podobně. Prvním významnějším politickým aktem tamějšího slovanského obyvatelstva, a zároveň snahou o česko-německé vyrovnání, bylo uspořádání tábora lidu 12. září 1869 na Ostré hůrce, kde se čeští Slezané přihlásili k českému státoprávnímu programu.⁸² Ostrá hůrka se stala symbolem – tábory lidu se zde konaly opakovaně až do roku 1918.⁸³ Teprve během let 1860-1880 se na Opavsku zformoval český národní tábor, který přijal již zcela jasně vyhraněný program obsahující požadavky nejen jazykové a kulturní, ale i politické.⁸⁴ Opava vytvářela přirozené centrum českého národního hnutí ve Slezsku, třebaže v místní samosprávě se Češi prosadit nedokázali. Čeští národní aktivisté pocházeli téměř výhradně z řad světské inteligence a duchovenstva, pouze pozvolna rostla angažovanost i u jednotlivců z řad zámožného rolnictva. V Opavě začalo vycházet první česky psané slezské periodikum – list *Opavský besedník* (1861-1865), jehož redaktorem byl gymnaziální profesor Antonín Vašek, později tuto roli převzal list *Opavský týdeník* (1870-1912) Jana Zaccala. Také zde působila Politická a hospodářská jednota, která měla napomáhat posilování českého kapitálu ve Slezsku. Na české shromáždění v Ostré hůrce reagovali slezští Němci táborem na Šelenburku u Krnova, kde odsoudili české požadavky jako projev ideologie vnesené do země cizinci.⁸⁵ Což byla narážka také na polské tábory (6. září 1868 v Ropici a 22. srpna 1869 ve Svibici), jichž se účastnili „cizí“ hosté např. z Haliče.⁸⁶ Nejvýznamnějším spolkem českých národovců se stala v roce 1877 Matice opavská, která zaštiťovala

⁸¹ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 151.

⁸² GROBELNÝ, A.: *Tábor lidu na Ostré hůrce 1868-1871*, s. 37-38.

⁸³ GROBELNÝ, A.: *Tábor lidu na Ostré hůrce v září 1918 a československá samostatnost*. In: *Slezský sborník* 66, 1968, č. 4, s. 433-444.

⁸⁴ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 235.

⁸⁵ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 151.

⁸⁶ GROBELNÝ, A.: *Tábory lidu ve Slezsku v letech 1868-1871*. In: *Slezský sborník* 62, 1964, s. 164-199.

další spolky jako např. Besedy, Křížkovského, Řemeslnické jednoty, Divadelní a ochotnické jednoty a Sokola.⁸⁷ Ve východní části Slezska zakládali Češi převážně místní čtenářské spolky, přičemž až roku 1898 byli schopni vytvořit Slezskou Matici osvěty lidové pro knížectví těšínské jako své ústředí. O deset let později bylo její sídlo přeneseno z Těšína do Polské Ostravy.⁸⁸

Mezi Němci již docházelo ve druhé polovině století k větší politické diferenciaci, přesto však všechny tábory shodně zastávaly odmítavé stanovisko v otázkách českých státoprávních požadavků. Konzervativní proudy reprezentované vyšší státní byrokracií, armádou, částí učitelstva apod. byly na ústupu, politický klerikalismus se organizačně ještě nezformoval. Nejsilnějším a nejvlivnějším proudem byl politický liberalismus, alespoň do počátku 80. let, kdy začal být rozkládán německo-nacionálními proudy, které přenášeli na slezskou půdu Slezané působící ve Vídni.⁸⁹ Střediskem německého nacionálního hnutí ve Slezsku byl od roku 1869 Deutscher Verein, který se v dalších desetiletích přiklonil k extrémnímu nacionalismu, jehož představitelem byl Georg von Schönerer.⁹⁰ V Opavě později přešli tamější Němci od liberalismu k nacionalismu reprezentovanému Německou lidovou stranou.⁹¹ Hlavními německými novinami byl konzervativní poloúřední list *Troppauer Zeitung*, jehož zpravodajství odráželo oficiální politickou linii režimu, resp. Slezské zemské vlády.⁹² Podobně jako v jiných zemích hrál v obraně pozic německého nacionalismu důležitou roli hospodářský spolek Nordmark, založený roku 1894 v Opavě. Jednalo se o nepolitický spolek, který měl podporovat „*hospodářské a národní snahy*“ německých obyvatel ve Slezsku a moravských enklávách. V době svého rozkvětu vykazoval v poměru k počtu německého obyvatelstva největší finanční příjmy i členskou základnu (20 000 členů).⁹³ Hlavní tiskový orgán slezských německých liberálů představoval list *Silesia*. V době stranickopolitické diferenciaci si liberálové uchovali pozice v německých obcích na Těšínsku, Křesťanští sociálové naproti tomu dominovali v hornatých oblastech západního Slezska.⁹⁴ O rostoucím sebevědomí a síle

⁸⁷ KNAPÍKOVÁ, Jaromíra: *Matice opavská. Spolek, osobnosti a národní snahy ve Slezsku 1877-1948*. s. 14.

⁸⁸ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 152.

⁸⁹ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 236.

⁹⁰ GAWRECKI, D.: *Počátky extrémního německého nacionalismu. Schönerer a rakouské Slezsko*. In: *Slezský sborník* 68, 1970, s. 133-141.

⁹¹ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 152.

⁹² GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 234.

⁹³ GAWRECKI, D.: *Spolek Nordmark a německá politika*. In: *Slezský sborník* 70, 1972, s.1-16.

⁹⁴ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 152.

masy Německých Slezanů svědčí také jejich snaha o založení univerzity v Opavě nebo Bílsku, k čemuž nakonec nedošlo.⁹⁵

Polské národní hnutí se vyvíjelo společně s českým, přičemž do konce 80. let panovaly mezi oběma tábory vřelé vztahy. Vznikala řada polských spolků, jako např. lidové čítárny, a rovněž Polákům sloužil list *Gwiazdka Cieszyńska*, který založil v roce 1851 evangelický kněz Paveł Stalmach. Polský politický život byl v 80. letech 19. století sílícími konfesijními třenicemi na Těšínsku nakonec rozštěpen na dva tábory, ostře se navzájem potírající: katolický a evangelický. Toto rozdělení je zpečetěno vznikem Związku Śląskich Katolików roku 1883, vedeného zpočátku knězem Świeży a později knězem J. Londzinem. Následně vzniká převážně evangelické Polityczne Towarzystwo Ludowe, v jehož čele stanou postupně Andrzej Cińciała a Jerzy Cieńciała. Rozbití politického hnutí zbrzdilo další činnost obou táborů, což vedlo k posílení Němců a proněmecky orientovaných obyvatel, a to nejen ve městech, kde mělo rozhodující většinu, nýbrž i na venkově.⁹⁶ Polityczne Towarzystwo Ludowe doplnila roku 1897 Radikálně národní strana a kolem roku 1900 začaly ve Slezsku působit i organizace polských sociálních demokratů (Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Śląska i Moraw) a všepolské Národně demokratické strany.⁹⁷ Slezští Poláci, obývající zejména Těšínsko, vstupovali do éry všeobecného volebního práva rozdělení na katolickou Polskou lidovou stranu v Těšínském Slezsku a evangelickou Polskou národní stranu. Roku 1911 se obě strany sloučily v Polské národní sjednocení, jehož zájmy hájil *Dziennik Cieszyński* a jež se deklarovala jako národně liberální strana. Radikálně národní strana se roku 1905 přejmenovala na Polskie Stronnictwo Ludowe a stala se součástí stejnojmenné haličské strany agrárně-klerikálního typu.⁹⁸ Složitost utváření polského národního vědomí ve Slezsku se projevovala, mimo jiné, také v existenci výše zmíněného tzv. šlonzáckého hnutí, etnicky a jazykově sice polského, ale národnostně prosazujícího myšlenku existence samostatného slezského národa.⁹⁹ Národnímu povědomí obvykle předcházelo vědomí místní nebo jazykové příslušnosti k celku. Po této stránce zde byla situace komplikovanější než jinde;

⁹⁵ GAWRECKÁ, Marie: „Kam s ní?“ *Snahy o zřízení nové německé univerzity v předlitavské části habsburské monarchie v poslanecké sněmovně říšské rady v letech 1872-1875*. In: *Slezský sborník* 117, 2019, č. 1, s. 23-41.

⁹⁶ CHLEBOWCZYK, Józef: *Hlavní problémy a etapy polsko-českých vztahů v Těšínském Slezsku v 19. a na počátku 20. století (do roku 1914)*. In: *Slezský sborník* 58, 1960, s. 535-536.

⁹⁷ HLAVÁČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 155.

⁹⁸ *Tamtéž*, s. 155.

⁹⁹ *Tamtéž*, s. 155.

území bylo jazykově nejednotné. Vedle Němců zde žilo slovanské obyvatelstvo, které mluvilo nářečím blízcím se ve východní části země hláskově více k polštině, na jihozápadě k češtině, přesněji k ostatním moravským nářečím. Vzhledem k tomu, že všechna tato nářečí si byla podobná a znalost spisovných jazyků byla do 50. let 19. století minimální, nevytvořilo se vědomí jazykové příslušnosti ani k polštině ani k češtině. Němci nazývali toto nářečí *wasserpölkisch* nebo *slavische Sprache*; většina obyvatel Těšínska nazývala své nářečí „*po našemu*“ a sebe podle území, kde žili nazývali *Slezany* (*Šlunzok/Šlonzák*).¹⁰⁰ Ideovým vůdcem šlonzáckého hnutí se stal učitel ze Skočova Józef Koždoń, který roku 1909 založil Slezskou lidovou stranu, jež byla fakticky politickou nadstavbou nepolitické organizace *Związek Ślązakowców*. Tiskový orgán hnutí *Ślązak* nešetřil protičeskými a protipolskými výpady, a naopak obhajoval spolupráci s Němci a separatismus pod heslem „Slezsko Slezanům“.¹⁰¹ Koždoń jako poslanec posledního slezského sněmu spolupracoval s německými poslanci a po rozpadu monarchie mezi lety 1918-1920 usiloval o sjednocení Těšínska pod německým vlivem, přičemž se po selhání tohoto plánu dočasně přeorientoval pročeskoslovensky.¹⁰²

Složitost soužití jednotlivých etnik v Rakouském Slezsku přetrvala rozpad monarchie, a ještě v první polovině 20. století představovala významný problém nově vzniklých států, přičemž dozvuky by se dali nalézt také v dnešní době. Etnicita jedince není pevně dána mateřským jazykem ani jinými jednoznačnými „objektivními“ faktory. V historii i v současnosti nacházíme množství multilingvních jedinců, smíšených manželství i dalších jevů, jež nekorespondují s představou o „nás“ a „těch druhých“, jak jí vnímali radikální nacionalisté 19. a první poloviny 20. století. Četné příklady dokládají, že etnická sebeidentifikace jedince mnohdy vychází z řady subjektivních faktorů, k nimž patří: politické a náboženské přesvědčení, sociální status, příslušnost k profesi, původ z určitého regionu a mnoho dalších.¹⁰³

¹⁰⁰ PALLAS, L.: *Úloha jazyka při vzniku a vývoji teorií a hnutí tzv. wasserpölků, šlonzácků a moravectví*. In: *Slezský sborník* 63, 1965, č. 4, s. 492.

¹⁰¹ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století. Díl I.*, s. 155.

¹⁰² KÁŇA, Otakar: *Dokumenty o proněmecké angažovanosti Josefa Koždoně a jeho stoupenců (Šlonzáků)*. In: *Slezský sborník* 69, 1971, s. 368.

¹⁰³ KOLÁŘ, Ondřej – JANÁK, Dušan: *Polská a Německá menšina ve Slezsku a na Severní Moravě*, s. 5.

3. Vývoj obecného školství v českých zemích v 19. století

3.1. Od tereziánské reformy po rok 1848

Lidové školství u nás mělo v 18. století svůj vzor i počátek ve školství německém, které bylo v té době vyspělejší. Po válečných neúspěších habsburské monarchie, jež osvícenci přičítali nedostatku lidového vzdělání, mělo školství sehrát v posílení absolutistické monarchie značnou úlohu.¹⁰⁴ Základní reforma nižšího školství je spjata s působením opata augustiniánského kláštera ve slezské Zaháni Johanna Ignaze von Felbigera. Před ním byly panovníci a Dvorské studijní komisi předloženy ještě dva reformní návrhy od Johanna Antona, hraběte von Pergen a Josefa Messmera, ředitele normální školy u sv. Štěpána ve Vídni. Ani jeden z nich však nebyl přijat. Po svém příjezdu do Vídně na počátku května 1774 byl Felbiger jmenován členem Dvorské studijní komise a dolnorakouským školním komisařem; zároveň obdržel široké kompetence k přípravě reformy elementárního školství, na níž začal bezprostředně pracovat.¹⁰⁵

Již dne 6. prosince 1774 byl schválen Všeobecný řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern*). Zkráceně označovaný jako *Schulpatent*, vstoupil v platnost počátkem následujícího roku. Obsahoval 79 paragrafů a rozdělil primární školy na tři typy: triviální (*Trivialschulen*), hlavní (*Hauptschulen*) a normální (*Normalschulen*). Řád hovořil o výchově chlapců i dívek, pro něž měly být zřizovány školy na vesnicích i ve městech. V jednotřídních nebo dvoutřídních školách triviálních (v sídle far nebo u filiálních kostelíků) se měly děti učit čtení, psaní, základům počtů, základům hospodaření a ve městech znalostem potřebným pro průmysl. Náboženství bylo hlavním předmětem. Děvčata se měla ještě učit šít a plést. Kde to bylo možné, měla být pro dívky založena škola odděleně od chlapců. Školní povinnost nebyla určena přesně a její porušování nebylo hned od počátku sankcionováno.¹⁰⁶ Školní řád doporučoval posílat všechny děti, chlapce i dívky (ve věku od 6 do 12 let) do školy alespoň na 6 let. Často se uplatňovali úlevy pro venkovské děti, především v létě.

¹⁰⁴ SOMR, Miroslav a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*, s. 152-153.

¹⁰⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana – KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana a kol.: *Velké dějiny země koruny české. Tematická řada. Školství a vzdělanost*, s. 151.

¹⁰⁶ SOMR, M. a kol.: *c. d.*, s. 153.

Starší děti od 13 do 20 let měli povinnost navštěvovat opakovací hodiny většinou v neděli odpoledne.¹⁰⁷ O náklady na školy triviální musely pečovat obce a šlechtici, potřeby škol hlavních byly zabezpečovány z prostředků zemského školního fondu.¹⁰⁸

V každém kraji měly být založeny trojtřídní, později čtyřtřídní hlavní školy, kde měl být ustanoven ředitel, katecheta (učitel náboženství) a tři nebo čtyři další učitelé. Vyučovalo se kromě předmětů běžných na triviální škole také základům latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, slohu, kreslení, geometrii, základům hospodářství a průmyslového vzdělání. V těchto školách se měli žáci připravovat k zaměstnání v hospodářství a řemeslech, případně k vojenské dráze. V každé zemi byla v sídle školní komise zřízena normální škola, která měla čtyři třídy kromě rozšířené osnovy hlavní školy bylo v ní vyučováno ve zvláštních kurzech předmětům potřebným pro budoucí učitele. Přípravky (preparandy) pro učitele byly později zřizovány také u některých hlavních škol. Každý učitel se měl vykazovat vysvědčením o odborné zkoušce. Dozor nad triviálními školami vykonával místní farář, po stránce hospodářské a administrativní místní školní dozorce. Tuto funkci vykonával na venkově zpravidla některý bohatý rolník. O školní dozor v celém okrese, včetně dozoru eventuelních hlavních škol, pečoval vikář nebo děkan. Byl povinen podávat zprávu zemské komisi, která ustanovovala dozorce v okresech, vydávala učitelům dekrety o zaměstnání, účastnila se zkoušek, dbala o dodržování školního řádu apod.¹⁰⁹

Centralizační a germanizační reforma pokračovala dále za vlády císaře Josefa II. V poslední třetině 18. století se poprvé zásluhou mnoha obětavých učitelů a vzdělanců za podpory osvícenského absolutistického státu konstitoval obecně platný systém školství, který byl vybaven vnitřními předpisy včetně učebních osnov, což také vytvořilo poprvé v našich dějinách možnost získání určitého omezeného a utilitaristicky zaměřeného vzdělání pro všechny mladé lidi. K tomu přispěl i císařem zavedený státní dozor v osobě krajského školního komisaře. Po smrti Josefa II. byly josefínské osvícenské ideje negovány z obav před šířením idejí francouzské revoluce.¹¹⁰

Schulpatent se stal základní právní normou, podle níž bylo postupně reorganizováno nižší školství v dědičných zemích. Jím nastolenou soustavu nižších

¹⁰⁷ KÁDNER, Otakar.: *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl. I.*, s. 61.

¹⁰⁸ SOMR, M. a kol.: *c. d.*, s. 154.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 153-154.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 157-158.

škol i rozdělení školské správy mezi státní úřady, místní zastupitelstva či vrchnost a církve převzal o 30 let později nový rakouský všeobecný školský zákoník nazvaný Politické zřízení obecních škol v císařsko-královských dědičných zemích (*Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. und k. deutschen Erbstaaten* – zkráceně jen *Schulkodex*) z 11. srpna 1805. Nový zákoník mj. na jedné straně sice potvrdil šestiletou všeobecnou školní docházku a umožnil zvýšit počet hlavních škol a jejich tříd ve městech. Na straně druhé však znamenal výrazný krok zpět především v tom, že výrazně posílil roli církve ve správě škol, a také tím, že se ve srovnání s předchozí érou odklonil od filantropických osvícenských ideálů a jako hlavní zaměření školní výuky na primárním stupni vyhlásil pouhé formování zbožných, pracovitých, loajálních a jen přiměřeně vzdělaných poddaných. V praxi se *Schulkodex* uplatňoval až od poloviny roku 1806, kdy příslušné biskupské konzistoře v zemi převzaly v jeho duchu dozor nad elementárním školstvím v rámci své působnosti. Na tomto půdorysu setrvala školská správa a struktura elementárního školství v dědičných zemích až do školských reforem z let 1848-1869.¹¹¹

3.2. Obecné školství po roce 1848

Novou éru přinesl rakouskému a v jeho rámci i českému školství revoluční rok 1848. Návrhy přebudovat od základů systém vzdělávání tak, aby se změny týkaly obsahu, vyučovacích postupů i zabezpečení školy zněly v mnoha částech monarchie a panovnický dvůr je nemohl trvale neslyšet.¹¹² Císařským rozhodnutím z 26. března 1848 nahradilo Studijní dvorskou komisi nově ustavené Ministerstvo veřejného vyučování v čele s Franzem Sommarugou. Jím vypracovaný a podtajemníkem ministerstva Ernestem von Feuchtersleben uveřejněný Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*) zamýšlel reformu rakouského veřejného školství ve všech stupních. V otázce nižšího školství bylo navrženo rozšíření počtu hlavních škol, které měly poskytovat znalosti nezbytné pro občany konstituční monarchie. Ze čtvrtých tříd dosavadních hlavních škol měly vzniknout nižší reálky organizačně spojené se školami hlavními a učitelské vzdělání bylo prodlouženo na 2 roky. Vycházelo se z myšlenky, že stát má – ve vlastním zájmu – škole přinášet nejvyšší oběti. Zvažovalo se částečné zrušení školného, jež se mělo vybírat jen od zámožnějších

¹¹¹ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 152-153.

¹¹² VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla.: *Rakoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*, s. 53.

poplatníků. Dále se uvažovalo o zavedení tělesné výchovy jako učebního předmětu i o velkorysejší praxi při zakládání nových škol. S účastí kléru na vyučovacím procesu se i nadále počítalo, nicméně neměl již hrát stěžejní roli.¹¹³

V červenci 1848 však odstoupil vládní kabinet hraběte Františka Xavera Pillersdorfa včetně ministra veřejného vyučování. Příprava školské reformy, jejíž hlavní cíle měl Nástin stanovit, však pokračovala. Sommarugovým nástupcem se formálně stal svobodný pán Antonín Doblhoff-Dier, který ovšem řídil i ministerstvo vnitra. Ve skutečnosti spravoval školství v duchu svého předchůdce Arnošt Feuchtersleben, který také s připravovanou reformou seznámil veřejnost. Vzhledem k překotným politickým změnám a celkovému napětí ve společnosti byl však ohlas Nástinu menší, než se předpokládalo. Školskou reformou se nezabývalo jen příslušné ministerstvo, ale po svém zvolení a ustavení také ústavodárný říšský sněm. Ten už v první etapě svého jednání, které probíhalo ve Vídni od července 1848 do října 1848, určil odbornou školní komisi. Dříve než se jí však podařilo rozvinout soustavnou činnost a připravit návrhy reformních zákonů, byl vídeňský sněm rozpuštěn. Po téměř měsíční přestávce a v poněkud odlišném složení i jiné atmosféře se parlament sešel v listopadu 1848 v Kroměříži. Také zde nezapomněli poslanci na školské otázky a shodli se na následujících zásadách: škola má být laická a bezplatná, školní povinnost všeobecná a obsah vyučování svobodný. V duchu těchto zásad připravil toho času varnsdorfský učitel František Josef Herrmann rozsáhlé memorandum, k jehož požadavkům patřil státní dohled a státní financování školy a konec církevního vlivu včetně jejího podílu na výuce mravouky. K realizaci některých jeho přání však došlo až koncem 60. let.¹¹⁴ Otázkám školské reformy se věnovali rovněž představitelé českého veřejného života a významní vědci. V záležitostech české řeči a literatury, ale také praktické výuky jak na školách národních, tak středních a vysokých, šlo především o Pavla Josefa Šafaříka, Františka Palackého, Karla Slavoje Amerlinga nebo Karla Havlíčka Borovského. Většina ze zamýšlených reforem se však v praxi revolučních let a následného neoabsolutismu nezrealizovala.¹¹⁵

Dne 28. června 1849 byla od ministerstva vnitra oddělena správa církevních záležitostí a začleněna do agendy nově zřízeného Ministerstva kultu a vyučování, do jehož čela byl jmenován hrabě Leopold Lev Thun-Hohenstein. Do důsledné realizace

¹¹³ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 231.

¹¹⁴ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 54-57.

¹¹⁵ SOMR, M. a kol.: *c. d.*, s. 163-164.

Nástinu se ale obával pustit – hrozilo reálné nebezpečí konfliktu se šlechtickým velkostatkem a církevními kruhy, a proto byly jeho první ministerské výnosy opatrné.¹¹⁶ Dlouho pak probíhal mezi učiteli, ministerskými úředníky a církevními hodnostáři zákulisní boj o přijetí této „revoluční“ školské reformy, která jako jedna z mála přežila rok 1849 a v prosinci roku 1854 byla prosazena pouze v otázkách středního školství (Bonitz-Exnerova reforma).¹¹⁷

Vrchní správu nižšího a středního školství v zemi převzal 24. října 1849 zemský školní úřad, složený z odborníků – školních radů. Úřad se staral o hmotné záležitosti škol, schvaloval školní osnovy, učebnice a školní pomůcky, uznával způsobilost učitelů a povoloval zakládání nových škol; dočasně též prolomil dosavadní školské panování církve.¹¹⁸ V říjnu 1849 zrušilo ministerstvo čtvrté třídy hlavních škol a změnilo je v nižší reálky. Měly sice náročnější učební plán, představovaly jistý nadstandard, ale organizačně zůstaly spojené se školami hlavními. Hlavní školy, jejichž návštěva byla ze zákona povinná, tak byly až do školního roku 1855/56, kdy došlo k obnovení čtvrtých tříd, tříleté. Brzy se však ukázalo, do jaké míry byl tento krok neuvážený. Čtvrté třídy chyběly především chlapcům ze sociálně slabších vrstev, hodlajícím „jít na řemeslo“: náklady spojené s návštěvou nižší reálky byly pro jejich rodiny neúnosné. Rovněž znalosti těchto dětí nárokům podreálek nestačily. I po obnovení čtvrtých tříd zůstaly nižší reálky, které se měly stát spojovacím článkem mezi základní školou a učebním poměrem, součástí škol hlavních.¹¹⁹

Významnou překážkou v rozšiřování reformy a ve snahách pokračovat v sekularizaci národního a částečně i středního školství představoval od poloviny 50. let téměř do konce 60. let 19. století konkordát.¹²⁰ Oscilaci školství mezi liberalismem a konzervatismem uzavřela smlouva, podepsaná mezi státem a papežskou kurií dne 18. srpna 1855. Církevní charakter školství byl dán rozhodujícím postavením konzistoře, nižší škola se stala konfesijní institucí. Podřízenost školy církvi se neprojevila jen uzpůsobením rytmu školního života liturgickým úkonům, ale i církevní revizí učebnic. Pokus o obnovu předbřeznových norem v oblasti nižšího školství však nezbrzdil – na rozdíl od obsahu výuky – kvantitativní rozvoj vzdělávacích struktur. Došlo k odlišení základního a odborného školství i k jisté specializaci školství dívčího.

¹¹⁶ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 231.

¹¹⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 60.

¹¹⁸ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 232.

¹¹⁹ *Tamtéž*, s. 232.

¹²⁰ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 62.

Nebylo přerušeno zakládání nových škol na venkově. Protestantský patent z 8. dubna 1861 pak umožnil rozvoj evangelického školství. Evangelické školy vznikaly od vydání tolerančního patentu jako soukromé a rodiče žáků odváděli až do roku 1849 školné také místní veřejné katolické škole. Dubnový patent přiznal evangelíkům úplnou svobodu vyznání, přičemž počet evangelických škol, které se staly veřejnými narůstal.¹²¹

Od počátku 60. let bylo zřejmé, že dosavadní organizační formy nižšího školství jsou přežitkem. Řediteli zůstávali vesměs duchovní. Většina hlavních škol těžila z vysokých dotací a měla dostatek učitelských sil obstojně hmotně zabezpečených a požívajících jisté vážnosti, v triviálních školách v malých městech a na venkově byla situace nesrovnatelně horší. Vztah obce a školy definitivně vymezil zákon ze 13. září 1864, jímž byl zrušen patronát, a školy byly odevzdány pod správu obce, která je řídila prostřednictvím školního výboru. Je tedy zřejmé, že ideologický tlak vycházející z konkordátu nebyl důsledný a nemohl být trvalý: neúspěchy monarchie na italském bojišti v roce 1859 vedly ke změně vnitropolitického kurzu. V roce 1860 byla obnovena činnost zemských sněmů, do jejichž agendy se nyní přesunulo těžiště školské problematiky. Dále bylo zrušeno ministerstvo kultu a vyučování, jehož agendu převzal státní ministr. Nakročení k občanské škole poněkud zdržel válečný konflikt v roce 1866, prusko-rakouská válka, která se přímo či nepřímo dotkla všech obyvatel země. Do života škol bezprostředně nezasáhla, neboť školní vyučování bylo ukončeno hned po vpádu pruských vojsk do Čech. Řada školních budov se však proměnila ve vojenské lazarety, v místech zasažených válkou byly školy zničené či poškozené a obnova vyučování trvala déle. V krátké době se však mělo školství opět reformovat.¹²²

3.3. Hasnerova reforma z roku 1869

K zásadnímu řešení problému lidového vzdělání došlo až na sklonku šedesátých let. Vrcholící průmyslová revoluce, ovlivněná rozmachem přírodních věd a techniky, a prohraná válka s Itálií a Pruskem přinutily vládu reformovat školství tak, aby odráželo nové společenské potřeby.¹²³ Změna školství patřila mezi hlavní požadavky německých liberálních politiků stojících v čele vlády. Po téměř sto letech od vydání Všeobecného školního řádu došlo k završení progresivních tendencí školních reform.

¹²¹ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 232-233.

¹²² *Tamtéž*, s. 233.

¹²³ SOMR, M. a kol.: *c. d.*, s. 165.

Osobou stojící v jejich čele byl Leopold Hasner von Artha. Vystudoval práva na pražské a vídeňské univerzitě, pracoval jako prokurátor dvorské komory, v roce 1848 se stal redaktorem *Prager Zeitung* a od roku 1851 byl řádným profesorem politických věd na pražské univerzitě. Od roku 1861 byl poslancem zemského sněmu a poté i říšské rady. Od roku 1863 byl předsedou Vyučovací rady, která připravovala nový školský zákon. Od roku 1865 se stal profesorem politických věd ve Vídni a byl jmenován dvorním radou. Ve vládě knížete Karla Auersperga převzal 30. prosince 1867 obnovené Ministerstvo kultu a vyučování.¹²⁴ Za jeho úřadování byly přijaty zásadní ustanovení, vnášející především do základního školství změny srovnatelné s tereziánskými reformami.¹²⁵

První z řady školských zákonů byl přijat již 21. prosince 1867. Jednalo se o zákon č. 142/1867 ř. z. Nemluvilo se v něm sice výslovně o zrušení konkordátu, stanovil však tři základní podmínky reformy, které k tomuto cíli spolehlivě vedly. Jednalo se o „uvolnění vědy a učení vědeckého, přikázání nejvyššího dozoru na vyučování a výchovu státu a vyhlášení rovnoprávnosti jazykové i se zřetelem k prostředkům vzdělávacím“.¹²⁶ Dalším krokem k interkonfesionální škole bylo vydání říšského zákona č. 48/1868 ř. z. ze dne 25. května 1868, který nesl název *Základní pravidla o postavení školy a církve*, a byl navržený a prosazený liberálním ministrem spravedlnosti Eduardem Herbstem (1820-1892).¹²⁷ Zákon minimalizoval dosavadní církevní dohled jen na výuku náboženství a školy postavil pod státní správu a dosazené úředníky. Státnímu dozoru byly podřízeny i církevní školy, pokud ovšem chtěly získat tzv. „právo veřejnosti“, to znamenalo hlavně možnost udělovat státem uznané vysvědčení.¹²⁸ Záležitosti obecných škol a ústavů na vzdělávání učitelů byly nově svěřeny státu, resp. školním úřadům trojí instance. Zemské školní radě jakožto nejvyššímu zemskému školnímu úřadu, okresní školní radě pro každý školní okres a místní školní radě pro každou školní obec. Dalším zákonem bylo *Systematizování služebních míst u školních rad zemských a okresních*. Ten vešel v platnost jako říšský zákon č. 40/1869 ř. z. dne 26. března 1869. Dověšení školské reformy nastalo s vydáním hlavního říšského zákona č. 62/1869 ř. z. ze 14. května 1869, nazvaným

¹²⁴ RÝDL, Karel: *Cesta k Hasnerovu zákonu a reakce na něj v českých zemích*. In.: *e-Pedagogium* Roč. 10, 2010, č. 3, s. 106.

¹²⁵ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 233-234.

¹²⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 75.

¹²⁷ RÝDL, K.: *c. d.*, s. 108.

¹²⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 76.

Zásady vyučování na školách obecných, jenž vstoupil do dějin jako Hasnerova reforma, platná od školního roku 1870/1871¹²⁹ a v srpnu téhož roku vyšel k provádění říšského školního zákona taktéž Školní vyučovací řád, který byl platný až do roku 1905.¹³⁰ Skutečným autorem zákona však nebyl ministr Hasner, ale dr. Adolf Beer (1831-1902), poslanec říšské rady za Šumpersko, dvorní rada a bývalý člen Rady vyučovací a profesor vídeňské techniky.¹³¹ Nový školský zákon se skládal z 78 paragrafů a byla jím reorganizována struktura rakouského elementárního školství. Zavedl školu obecnou (*Algemeine Volksschule*) a školu měšťanskou (*Bürgerschule*) – původně jen jako variantu školy obecné. Upravil instituci učitelských ústavů pro vzdělání učitelů škol obecných a měšťanských. Dále stanovil osmiletou školní povinnost, významně rozšířil obsah vzdělání a stanovil pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů.¹³²

Státní škola se stala veřejnou institucí určenou výslovně veškeré mládeži bez rozdílu vyznání. Školní povinnost se prodloužila z 6 na 8 let, pro děti ve stáří od 6 do 14 let. Tyto školy „*vychovávají děti v mravnosti a nábožnosti, ducha jejich vyvíjejí, pěstují v nich znalosti a zručnosti, kterých jest jim k dalšímu vzdělání životnímu potřebí a dávají základ k řádné povaze občanské.*“ Obecná škola byla základním typem, přičemž měšťanská škola představovala vyšší stupeň školy obecné, která žactvu poskytovala „*vyšší vzdělání, hledíc při tom na potřeby krajinné, buďto průmyslnické nebo rolnické*“. Sloužila také jako příprava pro učitelské ústavy a školy odborné, které nepožadují přípravy ze škol středních. Skládala se ze tří ročníků, které se obvykle připojovaly k pátému ročníku obecné školy. Obecné a měšťanské školy se dále dělily podle zřizovatele (veřejné a soukromé), podle pohlaví žáků (chlapecké, dívčí a smíšené) a podle počtu tříd (jednotřídní až osmitřídní). Vyučovací jazyk každé z nich byl určen zemským školním úřadem. Zákonodárci neponechali stranou ani obsah výuky. Od základů se změnil kupříkladu názor na význam tzv. reálií. Ustoupily obavy z předmětů jako dějepis, zeměpis, přírodopis a přírodopyt, které se ve starších dobách omezovaly s odůvodněním, že mohou zejména v rámci základního vzdělávání zbytečně probouzet buřičské myšlenky a nereálné požadavky. Tvůrci zákona byli

¹²⁹ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 233-234.

¹³⁰ KOŤA, Jaroslav: *Učitelé v českých zemích na cestě k profesionalizaci*. In: SVOBODNÝ, Petr – HAVRÁNEK, Jan (edd.): *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*, s. 86.; VESELÁ, Zdenka: *Vytváření novodobé školské soustavy a její vývoj od tereziánských reforem do roku 1918*, s. 42.

¹³¹ RÝDL, K.: *c. d.*, s. 107.

¹³² SOMR, M. a kol.: *c. d.*, s. 165.

naopak přesvědčení, že dějepisné, zeměpisné, přírodopisné a další znalosti utvářejí osobnost a jsou užitečné pro život. Ve školách se podle nového pojetí školního vzdělání vyučovaly také kreslení, měřičství, ženské ruční práce a tělocvik. Mnohé z těchto předmětů znala už „stará“ škola, ale jejich výuka se opakovaně zpochybňovala. Podrobněji se obsahem školní výuky zabývaly učební osnovy. Každý žák „při normálních vlohách duševních“ se měl po osmi letech základní tzv. národní školy správně a plynule vyjadřovat, číst a psát ve své mateřštině, měl psanému slovu dobře rozumět a dokázat ho správně v životě použít. Z hodin matematiky si měl odnést znalost běžných počtů, užívat míry, váhy a počítat mince, rozumět počtům hospodářským a dokázat vést živnostenské účty. Ve škole si podle záměru školských reformátorů upevňoval lásku k přírodě a učil se rozpoznat zvířata, byliny a nerosty svého kraje. Učitelé byli také poučeni o přírodních úkazech a o základech zdravotní výchovy. V hodinách dějepisu a zeměpisu si vštěpoval lásku k vlasti, poslušnost a věrnost zákonu a pokorou, tělocvikem povzbuzoval čilost ducha i těla. V dívkách měla navíc škola probudit zálibu v práci hospodyně a naučit je potřebným domácím a ručním pracím.¹³³

Významnou změnu zaznamenalo i odměňování učitelů. Bylo stanoveno, že učitel elementárních škol již může dostávat pouze peněžní plat, jehož výše musí být minimálně taková, aby se učitel mohl plně věnovat učitelskému povolání. Plat učitelů obecných škol měl výši v závislosti na velikosti obce. Ty byly takto rozděleny do čtyř skupin, učitelův plat tak rostl úměrně k velikosti obce. Přeložení učitele do větší obce tak fakticky znamenalo povýšení. Platy učitelů měšťanských škol se od velikosti obce neodvíjely. Zcela jiná situace panovala u profesorů na gymnáziích, kteří byli zpravidla absolventy univerzit, jejich plat byl tak nepoměrně vyšší, neboť byli odměňováni stejně jako státní úředníci. Nicméně bylo učitelům zakázáno pobírat peněžní odměny za soukromé opakovací hodiny a kostelnické služby. Zde zřejmě započala následně striktně dodržovaná tradice, že pokud se učitelům zlepšily platové podmínky, byly vždy vykompenzovány novými základy nebo povinnostmi. Velmi významné však bylo opatření, které ustanovilo, že učitelům pravidelně po pěti letech měly stoupnout platy o deset procent, ředitelům a řídícím učitelům byly navíc zavedeny spolu s platem funkční příplatky. K významným změnám přispěla novela platových předpisů z roku

¹³³ KÁDNER, O.: *c. d.*, s. 139-188.; ŠAFRÁNEK, Jan: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl II.*, s. 259-328.; ŠAFRÁNEK, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*, s. 160-197.; VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 76-77.

1875. Ta sice obecně platové ohodnocení učitelů zvýšila, nicméně jejich prezentované navýšení neodpovídalo reálné skutečnosti. Novela totiž upravila třídění obcí dle jejich velikosti, a to mělo za následek, že řada z nich spadla nově do nižší kategorie a některým učitelům se tak plat reálně snížil. Významným a do značné míry novátorským bylo opatření, které srovnávalo plat učitelů a učitelek do stejné výše (dříve činil 80 % platu mužů). Nicméně i od učitelek elementárních škol úřady požadovaly plné pracovní nasazení, tudíž jim pragmaticky nařídily celibát. Od roku 1895 byl zaváděn nový systém v platovém ohodnocování učitelů, k těmto změnám docházelo nejprve na Moravě. Zrušila se závislost platu na velikosti obce a nově byl zaveden systém, který třídil samotné učitele do tří kategorií. Počet učitelů v jednotlivých platových třídách byl však omezen, aby nedošlo k přílišnému zvýšení finančních nároků.¹³⁴

Hasnerův zákon byl vzhledem k době svého vzniku a z hlediska školsko-politického vývoje revolučním aktem. Možnosti zákona ovšem zůstaly v řadě případů nevyužity, a to díky úzkým vlasteneckým zaujatostem jednotlivých národů Říše a také vysokou mírou společenského konservatismu, který toleroval laxní a nedůsledné uplatňování zákona v praxi. V českém prostředí byl zákon přijímán s rozpaky, protože česká politická reprezentace byla v pasivní rezistenci a sama nebyla schopna se sjednotit na společném postupu.¹³⁵ V dobové diskuzi se ozývaly negativní stanoviska i pozitivní. České učitelstvo chápalo zákon jako normu zabraňující dostatečnému rozvoji národního uvědomění u českého učitele ale i u žáků. Na druhé straně bylo pozitivně hodnoceno zakládání čtyřletých učitelských ústavů, ale i zakládání měšťanských škol.¹³⁶ O významu zákona svědčí skutečnost, že až do konce 19. století byl v českých zemích zlikvidován analfabetismus, i to, že s menšími úpravami platil do poloviny 20. století.¹³⁷

¹³⁴ SKUHROVSKÁ, Eliška: *Učitelé obecných a měšťanských škol v druhé polovině „dlouhého“ 19. století. Teoretická příprava a praktická příprava pro výkon povolání*. Praha 2017. (nepublikovaná magisterská diplomová práce), s. 18-19.

¹³⁵ RÝDL, K.: *c. d.*, s. 112.

¹³⁶ KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana: *České učitelstvo a Hasnerovy zákony*. In.: *e-Pedagogium* Roč. 10, 2010, č. 3, s. 36.

¹³⁷ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 236.

4. Vývoj Slezského obecného školství na příkladu Opavska v poslední čtvrtině 19. století

4.1. Státní správa, jazyková otázka a tzv. „*Lex Zeynek*“

Školský zákon z roku 1869 stanovil osmiletou povinnou školní docházku pro děti ve věku od 6 do 8 let, přičemž jednotlivé země měly možnost zkrátit období vzdělávání v posledních dvou letech. Některé korunní země tohoto využily, v Rakouském Slezsku byl však program osmileté obecné školy realizován. Právní úpravy vyplývající z nového zákona tu byly zavedeny třemi zákony, které Slezský zemský sněm přijal 28. února 1870. Na základě těchto zákonů byla v čele školské struktury ustanovena Zemská školní rada (*Landesschulrat*) se sídlem v Opavě, která byla podřízena Slezskému zemskému sněmu. Radě byly podřízeny školy a školská zařízení v okresech a dále vzdělávací ústavy, střední školy, soukromé a speciální školy, pokud spadaly pod Ministerstvo kultu a vyučování. Zemská školní rada byla ustavena 9. července 1870, oblastní (okresní) školní rady vznikaly v říjnu a listopadu, v únoru 1871 pak byli jmenováni první okresní školní inspektoři. Dne 17. listopadu 1872 zaslala Zemská školní rada zemskému prezidentovi zprávu o stavu škol ve školním roce 1870/71 a činila tak až do konce monarchie.¹³⁸

V závěru dokumentu došla Zemská školní rada k závěru, že stav slezského vzdělávání se ve srovnání s předchozím obdobím zlepšil, zejména v německých okresech Krnov, Bruntál a Frývaldov. Naopak k nejvyššímu zanedbávání školní docházky docházelo i nadále v horských oblastech Těšínska. Poukázáno bylo rovněž na nedostatek školních zahrad, tělocvičen, učebních pomůcek, kvalifikovaných učitelek ručních prací, ale především na množství neobsazených učitelských míst, přičemž příčina byla spatřována v nízkém mzdovém ohodnocení pedagogů. Zaměstnávání byli proto učitelé v důchodovém věku a osoby bez patřičné kvalifikace, na což upozornili i účastníci druhé zemské učitelské konference v srpnu 1870. Byť Zemská školní rada od počátku svého působení prosazovala zvýšení platů ze Zemského školního fondu, nebyl tento požadavek přijat.¹³⁹

¹³⁸ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZAŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 697.

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 697-698.

Významné změny nastávaly také v oblasti školní hygieny. Děti navštěvovaly staré a zcela hygienicky nevyhovující školy, kde se nacházely tmavé a vlhké třídy, kam chodilo velké množství dětí, tzn. Školy se stávaly ideálním místem k rychlému šíření infekce. Poměry byly horší na venkově než ve městech. Významným počinem ke zlepšení katastrofální situace se stalo ustanovení školních lékařů. V roce 1897 byla daní instituce poprvé zřízena v Opavě. Školní lékař mohl v raném stádiu diagnostikovat infekční nemoc a ihned nařídít profylaktická opatření, např. karanténu chorých, případně časově omezené zavření školy. Institut školních lékařů měl daleko širší rozměr svého působení. Vedl postupně ke zlepšování osobní hygieny dětí, k vytváření návyků pravidelného denního mytí, nošení čistého šatstva atd. Ve školních výukových programech se začal objevovat na přelomu 19. a 20. století tělocvik, tělocvičny a hřiště se stávaly neoddělitelnou součástí školních areálů.¹⁴⁰

Zvláště významný dopad měly odnárodňovací a poněmčovací tendence ústředních míst ve školství, která se začínala projevovat od 50. let 19. století soustavným nátlakem na slovanské venkovské obce, až se zásady tohoto nacionalistického centralismu proměnily roku 1873 v nařízení Zemské školní rady v tzv. „*Lex Zeynek*“.¹⁴¹ K tomuto vyústění vedla více než dvacetiletá cesta, započatá správními reformami mezi lety 1848-1849, které tak představovaly částečnou odpověď na revoluční požadavky. Právě z řad úředníků státní správy přicházely nejčastěji podněty k razantním změnám, které na dalších více než padesát let ovlivnily slezské obecné školství.

Dne 9. prosince 1849 byl místodržitelem Slezska jmenován rakouský politik Josef Kalchegger von Kalchberg. Za jeho mandát lze pozorovat první náznaky o poněmčovací snahy ve Slezsku, o kterých svědčí zpráva z 19. dubna 1851 ve které označil Kalchberg jak český, tak i polský jazyk za pouhé dialekty, které nemohou být řečí zemskou, tudíž ani úředním jazykem.¹⁴² Dne 3. listopadu 1951 byly zrušeny starší výnosy z roku 1849 o češtině a polštině jakožto zemských jazycích a Slezsko se tak stalo jedinou zemí dřívější Koruny české, kde čeština ztratila v zemském publikačním prostředí autentickou povahu.¹⁴³ Od roku 1851 se celé Slezsko začalo silně

¹⁴⁰ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*, s. 48.

¹⁴¹ FICEK, Viktor: *Pověstný školský výnos Gustava Zeynka*. In: *Slezský sborník*. Roč. 30, 1972, č. 3, s. 210.

¹⁴² *Tamtéž*, s. 210.

¹⁴³ KRÁLÍK, Lukáš: *Slezský zemský zákoník*. In: *Acta universitatis carolinae – iuridica LXIII, 2017, č. 1*, s. 5.

germanizovat a tento postup se stal oficiální politikou.¹⁴⁴ Mezi Čechy na Opavsku zmíněné prohlášení a s ním související ministerské nařízení nenašlo větší ohlas. Nedá se ani mluvit o nějaké perzekuci tamních reprezentantů českého života, protože v Opavě a okolí nevystupovali s nějakými politickými koncepcemi a ani jejich kulturní snahy se nevyznačovaly nějakou ucelenější programovou podobou.¹⁴⁵ Ve funkci Kalchberg setrval do 23. ledna 1953, kdy ho ministr vnitra zprostil funkce.

V době tzv. bachovského neoabsolutismu došlo k další úpravě politické správy, kdy bylo místodržitelství nahrazeno Zemskou vládou, která zahájila svou činnost v roce 1854 a v jejímž čele stanul zemský prezident Anton Halbhubr von Festwill, který cirkuláři učitelům nařizoval vyučování němčiny.¹⁴⁶ Po pádu Alexandra Bacha přistoupil stát k další reorganizaci, když Zemská vláda v Opavě byla zrušena, a Rakouské Slezsko bylo k 15. listopadu 1860 znovu administrativně podřízeno Moravskému místodržitelství. Zástupcem místodržitelství pro Slezsko se stal úředník s titulem zemského hejtmána. Dne 13. dubna 1861 byla znovu nastolena Zemská vláda v Opavě, na jejíž činnosti a postavení se již nic zásadního do pádu monarchie nezměnilo. V témže roce omezil zemský sněm jednacím řádem na své půdě práva neněmeckých řečí. Napříště návrhy sněmu musely být předkládány spolu s německým překladem považovaným za původní, což platilo také v případě záznamu do sněmovního protokolu.¹⁴⁷ Přestože bylo toto jednání později v přímém rozporu s § 19 zákona č. 142/1867 ř. z. o všeobecných občanských právech, který garantoval rovnoprávnost všech národů a právo každého národa na ochranu národnosti a pěstování jazyka, k nápravě a důsledné rehabilitaci jazykových poměrů v zemi za dobu trvání monarchie nikdy nedošlo.¹⁴⁸

Od roku 1870 germanizace slezských škol pokračovala, když 9. prosince vydala Zemské školní rada návod, jak učit němčině v obecných školách. Na příkaz zemského prezidenta Hermanna von Pillersdorfa již následujícího roku jezdili školní inspektoři po Slezsku a přemlouvali obce k zavádění němčiny do svých škol. V roce 1872 se stal zemským školním inspektorem pro učitelské ústavy a obecné školy Gustav Ritter von Zeynek, který byl rovněž zastánce germanizace rakouského školství. Pod jeho vlivem vyšlo 16. ledna 1873 nařízení zemské školní rady tzv. „*Lex Zeynek*“, které

¹⁴⁴ KARAS, Jan.: *Přehled vývoje české jazykové otázky*, s. 5-15.

¹⁴⁵ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 233.

¹⁴⁶ FICEK, V.: *c. d.*, s. 211.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 211.

¹⁴⁸ VYHLÍDAL, Jan: *Naše Slezsko*, s. 110.

dosavadní kurs ustálilo a uvedlo v praxi.¹⁴⁹ Nový podrobný plán Zemské školní rady zahrnoval vyučování němčiny na obecných školách nejen jako jazyka povinného, ale ve vyšších třídách i jako jazyka vyučovacího. „*Vyučování přijímež postupně vždy více charakter utrakvistický a ve školách vícetřídních budiž užíváno němčiny převážně jako jazyka vyučovacího. Ba jest podle dalších podrobných předpisů zemské školní rady dovoleno, aby ve vyšších třídách výlučně německy se vyučovalo: jen v první a druhé utrakvisticky.*“¹⁵⁰ Dodatkem tohoto výnosu bylo nařízení Zemské školní rady z 19. září 1875, díky němuž bylo učitelům na školách ponecháno na vůli, aby vyučování mateřské řeči zkracovali o jednu až dvě hodiny v zájmu vyučování němčině. Prosazování tohoto germanizačního postupu nalézalo oporu v učitelstvu, jež bylo tehdy málo národně uvědomělé a mělo nedostačující průpravu v českém jazyku. Většinou byly odchovanci německých škol, neboť ve Slezsku nebylo českých vyšších škol ani učitelských ústavů. Byli vychováváni na „preparandských kurzech“ při hlavních školách v Opavě a v Těšíně. Např. roku 1872 bylo v okrese opavském 52 českých škol a na těch byli podle slov okresního školdozorce Micha pouze 2 učitelé, kteří uměli správně česky psát. Výmluvným příkladem, jak se prosazovalo Zeynkovo nařízení, je i případ matiční školy obecné v Opavě. Když Matice opavská ke konci roku 1882 žádala zemskou školní radu o povolení školy, byla žádost příznivě vyřízena, otevření školy bylo povoleno v září 1883, ale s podmínkou, aby již v první třídě se počalo vyučovat jazyku německému. Proti tomuto nařízení se výbor odvolal k ministerstvu vyučování a dosáhl jeho zrušení.¹⁵¹

Brzy po vydání výnosu započal boj proti těmto nařízením skrze protesty, které se odehrály na Frýdecku, Těšínsku a Opavska (na opavské petici bylo prý na 1500 podpisů). Čeští a polští poslanci na slezském zemském sněmu a na říšské radě opětovně poukazovali na neudržitelnost jazykových poměrů ve slezském školství. Požadavky na národní výchovu byly podávány na táborech v Hrabyni (1889), u Slavkova, v Dobré u Frýdku (1898), v Kateřinkách (1899) aj., byly sestavovány rezoluce na sjezdu v Moravské Ostravě (1897), na schůzích českých starostů ve Frýdku a v Polské Ostravě nebo na shromáždění lidu v Klimkovicích (1899). O zrušení výnosu usiloval rovněž v roce 1906 Ústřední spolek českého učitelstva ve Slezsku společně s polským spolkem Towarzystwo Pedagogiczne podáním memoranda

¹⁴⁹ FICEK, V.: c. d., s. 211.

¹⁵⁰ VYHLÍDAL, J.: c. d., s. 110.

¹⁵¹ FICEK, V.: c. d., s. 212-214.

ministerstvu vyučování, ve kterém žádaly odstranění nařízení a jeho modernější úpravu. Na zasedání říšské rady v rozpočtovém výboru byla v tomto smyslu přijata rezoluce slezského poslance barona Karla von Rolsberga. Všechno toto úsilí však bylo marné.¹⁵² Zeynekovo nařízení určilo na dalších téměř padesát let ráz slezského obecného školství a k jeho odstranění došlo teprve legislativními změnami po vzniku samostatné Československé republiky a to dne 3. května 1919.¹⁵³

4.2. Vzdělávání učitelů a učitelská praxe

Reforma z roku 1869 představovala rozhodující mezník v přeměně dosud neorganizovaných učitelů na sociálně profesní skupinu. Měla rovněž vliv na vyšší profesionalizaci učitelského povolání, ukotvila jednotné požadavky na vzdělání pedagogů, definovala vzdělávací metody a vymezila způsoby chování na půdě školy i mimo ni.¹⁵⁴ K této ideji profesionalizace učitelského povolání však vedla téměř stoletá cesta. Ještě před tereziánskou reformou byl kantor na školní práci jen minimálně připraven (kromě katolického katechismu a hry na hudební nástroj uměl číst, psát a měl jistou zručnost v počítání). Městský učitel byl považován za kvalifikovaného jedině tehdy, byl-li schopen náležitě vyučovat německým jazykem. Po vydání školských reforem Marie Terezie a Josefa II. došlo postupně ke zlepšení hospodářského a společenského postavení učitele. Zákonnými úpravami byly potvrzeny zvýšené nároky státu na učitelovo vzdělání.¹⁵⁵ Od roku 1774 byli v Rakousku všichni uchazeči o učitelské povolání nuceni absolvovat školení, označované jako přípravné kurzy, tzv. preparandy. V Rakouském Slezsku se konaly přípravné kurzy na dvoutrídni normální škole, která byla založena v Opavě roku 1775, ze které se po sloučení Moravy a Slezska stala škola hlavní s preparandami ve vyšších třídách¹⁵⁶ a v dalších letech také v Těšíně.¹⁵⁷ Délku preparand stabilizoval *Schulkodex*, a to v rozsahu 6 měsíců pro příští učitele hlavních škol a 3 měsíců pro učitele triviálních škol, přičemž tato doba byla roku 1832 prodloužena rovněž na 6 měsíců. Roku 1841 byla délka preparand stanovena na jeden rok a začátkem 50. let byl kurz

¹⁵² FICEK, V.: *c. d.*, s. 214-215.

¹⁵³ KÁDNER, O.: *c. d.*, s. 172.

¹⁵⁴ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 706.

¹⁵⁵ SOMR, M. a kol.: *c. d.*, s. 158-159.

¹⁵⁶ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 685-686.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 706.

vyměřen již na 2 roky. Obsah těchto přípravek byl obsahově značně omezený a mechanický. Preparandy byly připojovány ke školám normálním, po případě hlavním – jejich osamostatňování přišlo až s vydáním normativních předpisů v roce 1853.¹⁵⁸

K významné reorganizaci vzdělávání budoucích učitelů a učitelek vytyčila cestu až školská reforma ze 14. května 1869, která v oddíle „*O vzdělávání učitelů a uzpůsobení učitelství*“ kodifikovala komplexní školní přípravu. Institucí sloužící pro specializované pedagogické vzdělání se měl napříště stát učitelský ústav (*Lehrer- und Lehrerinnebildungsanstalten*). Ústavy měly být rozděleny podle pohlaví na chlapecké a dívčí a měly posluchače vzdělávat v oblasti pedagogiky a metodiky, přičemž svou úroveň odpovídaly rozsahu výuky na měšťanských školách. Při učitelských ústavech byly zřizovány cvičné školy, v případě dívčích ústavů také školy mateřské. Studium zahrnovalo náboženství, pedagogiku s praktickými cvičeními, jazyk výuky, zeměpis, dějepis, nauku o konstitučním zřízení, matematiku (počty, algebru, geometrii, v ústavech pro ženy pouze aritmetiku), přírodopis (zoologii, botaniku, mineralogii, od roku 1883 pouze přírodopis), fyziku, základy chemie, kresbu (geometrickou i volnou), psaní (kaligrafii), hudbu, tělesnou výchovu a základy hospodaření. Učitelské ústavy měly také seznamovat s metodami výuky neslyšících a nevidomých a se zřizováním mateřských škol a ústavů pro zanedbané děti. Jako nepovinné předměty mohli posluchači studovat cizí jazyky.¹⁵⁹ Dívčí učitelské ústavy otevřely významnou oblast zahrnující dívčí profesní vzdělání (pod státním dohledem), která se ženám zpřístupňovala již od první poloviny 19. století, a to hlavně v důsledku potřeby ženských učitelských sil pro dívčí elementární školy, ale též pro výuku specifických dívčích, tzv. industriálních předmětů. Přestože náplň výuky byla chlapcům i dívkám téměř společná, na dívčích ústavech byla výuka obohacena např. naukou o domácím hospodářství, ženskými ručními pracemi, zpěvem, cizími jazyky atd.¹⁶⁰ Vzdělání v těchto zařízeních byla bezplatná, zakončená zkouškou dospělosti.¹⁶¹

V Rakouském Slezsku bylo k reorganizaci profesního vzdělávání učitelů přistoupeno bezprostředně po ustavení Zemské školní rady, která byla nucena řešit přetrvávající nedostatek pedagogů. Z krajské hlavní školy vznikl v roce 1859 učitelský

¹⁵⁸ KÁDNER, O.: *c. d.*, s. 203-204.

¹⁵⁹ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 707.

¹⁶⁰ DVOŘÁKOVÁ KANĚČKOVÁ, Eva: *Výchova dívek v Čechách a na Moravě. Školství v 19. století genderovou perspektivou*, s. 117-129.

¹⁶¹ *Pozn.*: Nejednalo se o klasickou maturitní zkoušku v užším slova smyslu, tak jako na gymnáziích či reálkách, jelikož neumožňovala pokračovat k dalším vysokoškolským studiím.

ústav, který o deset let později získal cvičkou školu. Již ve školním roce 1869/70 byla prodloužena docházka v učitelském ústavu v Opavě, stejně jako na ostatních ústavech, na 4 roky a těšínská preparanda při katolické hlavní škole byla změněna na učitelský ústav. V roce 1870 byl v Opavě otevřen také učitelský ústav pro ženy, kde vznikly i kurzy pro učitelky domácích prací a učitelky mateřských škol. Ve všech ústavech se vyučovalo v němčině; posluchači české národnosti však mohli být zkoušeni v mateřském jazyce. Od školního roku 1873/74 byly v učitelských ústavech otvírány přípravné kurzy, do nichž se mohli zapisovat studenti ve věku od 14 let. Oba opavské ústavy přesídlily v roce 1899 do nové budovy na Lichtenštejnské (dnes Komenského) ulici. (viz. obrázek č. 1) V rámci učitelského ústavu v letech 1889-1904 existovala česká učitelská příprava. Z ní vznikl pro školní rok 1904/1905 český učitelský ústav, který byl záhy po protičeských kampaních přeložen do Polské Ostravy.¹⁶²

Zákon z roku 1869 stanovoval přechodné období (1871-1874), po kterém se studium na všech učitelských ústavech prodloužilo na 4 roky. Podle § 42 tohoto zákona se počítalo dokonce s dalším vzděláváním učitelů v pedagogických seminářích při univerzitách a technikách. Tímto opatřením chtěli školští reformátoři zajistit i pedagogům tzv. národních škol vysokoškolskou kvalifikaci. Tento požadavek neplynul jen z potřeby vybavit učitele důkladnějšími všeobecnými i odbornými znalostmi nezbytnými ke kvalitní výuce, ale souvisel zjevně i se společenskou prestiží a hmotnými podmínkami učitelského povolání. Spolu s tím, jak se dosažený stupeň školního vzdělání stával zejména ve státní službě měřítkem profesionálního zařazení a postupu, stoupal i pro pedagogy význam vysokoškolských kurzů. Tuto skutečnost si ovšem sami učitelé často neuvědomovali. Tyto požadavky na učitelské vzdělání se zdály mnoha hlasům přemrštěné a zákonem předepsané vysokoškolské kurzy pro učitele se v praxi nakonec neprosadily. Další novely školských zákonů, především z roku 1883, s vysokoškolským vzděláním učitelů obecných, měšťanských a jiných nižších učilišť už nepočítaly.¹⁶³ Na učitelských ústavech tak došlo k omezení rozsahu výuky. V rozvržení předmětů bylo ubráno po hodině matematice, pedagogice, reáliím, kreslení a přidáno za to hodin náboženství, klavíru a varhan. Látka byla okleštěná dále

¹⁶² BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 707-708.; MÜLLER, K. – ŽÁČEK, R. a kol.: *c. d.*, s. 259.

¹⁶³ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 157-158.

v zeměpise, dějepise ba i v přírodopise, a vůbec jako kardinální zásada stanoveno, že všecko vzdělání učitelské má mít ráz po výuce praktický.¹⁶⁴

Přes zmíněné snahy omezit dopad liberálních školských reforem včetně redukce učitelského vzdělání, zahájily změny z přelomu 60. a 70. let 19. století novou éru v učitelské přípravě a ovlivnily trvale výkon tohoto povolání. Pamětníci v této souvislosti hovořili o „staré“ a „nové“ škole, jejichž organizace, úroveň i obsah se značně lišily. Právě „nová“ škola od učitelů vyžadovala důkladnější přípravu a rozsáhlejší znalosti, rovněž jim však nabízela mnohem lepší existenční zajištění i vyšší společenskou prestiž.¹⁶⁵ Učitelům bylo přiznáno pravidelné služné a právo na penzi. Zároveň rušil zákon všechny dávky a zakázal učitelům vedlejší činnost (povinnosti ke kostelu, chození na koledy atd.) a stanovil pevné platy v závislosti na průměrných cenách a místních poměrech obce, jež podle velikosti řadil do 4 skupin. Pro školské úřady se učitelstvo nadále dělilo do čtyř kategorií: podučitelů (podučitelek), učitelů (učitelek), řídicích učitelů a ředitelů (ti působily jen na školách měšťanských). Úvazek učitele na obecné škole činil 30 hodin týdně a ve třídě směl mít maximálně 80 žáků. Při týdenním úvazku, jenž neměl přesáhnout 30 hodin týdně, se plat skládal ze služného (300-600 zlatých), z *kvinkvenálek*, tj. 10% přídatku po úspěšné službě pětileté, z funkčního přídatku pro ředitele měšťanské či řídicího učitele obecné školy (100-300 resp. 50-200 zlatých). Ředitel, resp. řídicí učitel měl nárok na naturální byt – pokud nebyl k dispozici, nahradilo ho tzv. příbytečné, tj. 30-40 % ze služného. Podučitelky dostávaly 70 % ročního platu podučitelů, učitelky 80 % platu učitelů – důvodem byla absence povinnosti živit rodinu. V roce 1875 se služné na všech obecných školách zvýšilo o 100, na měšťanských o 200 zlatých, platy učitelek byly vyrovnány s platy učitelů. Zvýšily se platy podučitelů. Roku 1890 pobírali učitelé obecných škol v českých zemích průměrně 800 zlatých ročně, před první světovou válkou 2800-3000 korun (po měnové reformě v roce 1892). Platy učitelů měšťanských škol byly vyšší 900-1050 zlatých v letech 1875-1890. Právo na penzijní zaopatření získal učitel po 10 letech služby, plné penze dosáhl ale až po 40 odsloužených letech. Tyto platy, které byly již vcelku srovnatelné s příjmy nižších kategorií úřednictva, zbavovaly učitele existenčních starostí a vedly k úsilí nezhoršit si postavení činy, jež by mohly popudit nadřazené instituce.¹⁶⁶

¹⁶⁴ KÁDNER, O.: *c. d.*, s. 207-208.

¹⁶⁵ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 159.

¹⁶⁶ ČORNEJOVÁ, I. – KASPER, T. – KASPEROVÁ, D. a kol.: *c. d.*, s. 290-291.

Ve školách bylo zavedeno hromadné vyučování a pro všechny druhy škol vydány učební osnovy. Vytčeny zásady, podle nichž se má řídit služné učitelů, a vysloveno, že se jim od úřadů bude včas vyplácet, a jim i vdovám a sirotkům po učitelích přiznáno právo na penzi. Náklad na školy mimo plat učitelský a jiná menší vydání uvalen je v první řadě na obec, v druhé na okresy školní, rovné hejtmanstvím, a potvrzeno bylo vyšší školné k uhrazení školních nákladů.¹⁶⁷

Po maturitě na učitelském ústavu se mohl stát úspěšný absolvent buď definitivním podučitelem, nebo v horším případě tzv. zatímním učitelem obecné školy. Novela z roku 1883 začátečníky poškodila, protože předpokládala, že mohou získat pouze místa zatímních podučitelů. Přes toto zhoršení výchozích podmínek učitelské kariéry byl i zatímní podučitel mnohem lépe zajištěn než učitelský pomocník ve „staré“ škole. Při dodržení zákona mohl navíc počítat s poměrně rychlým postupem, protože omezení počtu dětí v jedné třídě nutilo obce a úřad zakládat nové školy, nebo alespoň paralelní třídy. Náklady s tím spojené byly ovšem značné, a proto se nařízení o množství žáků v jedné třídě často nerespektovala.¹⁶⁸ Úspěšné absolvování učitelského ústavu, dokonce ani s velmi dobrým výsledkem, nezaručovalo stálou práci. Po roce 1869 bylo nutné získat ještě tzv. vysvědčení o kvalifikaci k výuce na veřejných obecných školách. Vysvědčení bylo možné získat po absolvování kvalifikační zkoušky po nejméně dvouleté praxi na veřejné škole nebo soukromém školském zařízení s právem veřejnosti. V Rakouském Slezsku byl kvalifikační orgán ustaven nejprve při učitelském ústavu pro muže v Opavě. Po novelizaci z roku 1883 vstoupily výnosy z 31. července 1886 v platnost nové předpisy a zkušební komise mohly být ustanovovány ve všech městech, v nichž fungovaly státní učitelské ústavy.¹⁶⁹

Úspěšným zakončením učitelského ústavu však vzdělávání učitelů mnohdy nekončilo. Pokračující vzdělávání upravoval ministerský výnos z 6. dubna 1870 týkající se kurzů zvyšujících profesní kompetence učitelů obecních škol. Prázdninové pedagogické kurzy pro učitelský personál byly organizovány při učitelském ústavu v Opavě, později v Těšíně, a následně i v dalších městech. Řada z nich byla pořádána učitelskými spolky nebo jejich ústředními orgány. Od konce 19. století se po vzoru podobných příprav, organizovaných mj. ve Vídni, konaly rovněž prázdninové

¹⁶⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 159-160.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 160.

¹⁶⁹ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 711-712.

univerzitní kurzy. Pozvaní vysokoškolští přednášející se na nich snažili učitelům přiblížit výtěžky soudobého vědění na nejvyšší úrovni. Stálou metodu dalšího vzdělávání představovaly také učitelské konference, jejichž konání upravoval ministerský výnos z 8. května 1872. Semináře na úrovni okresů se měly konat jednou ročně, na úrovni zemské jednou za šest let. Delegáti měli během setkání diskutovat o otázkách, které by vedly ke zvyšování úrovně obecných škol. Celkem se konalo 6 zemských konferencí Rakouského Slezska, první v Opavě v roce 1875, poslední v roce 1909. Prvkem dalšího vzdělání byly také školní konference a setkání učitelských spolků nejrůznějších úrovní, jež prováděly odborné přednášky a ukázkové hodiny praktické výuky.¹⁷⁰

V celé monarchii před první světovou válkou existovalo 72 učitelských ústavů pro muže a 74 pro ženy, přičemž 29 z nich bylo pod správou církevních úřadů. V Rakouském Slezsku to bylo 9 učitelských ústavů – 5 pro muže a 4 pro ženy, přičemž sedm z nich se nacházelo na Těšínsku, což vyplývalo z nižší životní úrovně obyvatel tohoto regionu, kde si řada rodin, zvláště polských, nemohla dovolit dlouhodobější vzdělávání na středních školách. Pět ústavů bylo státních (mužský a ženský v Opavě, mužský v Těšíně, český v Polské Ostravě a polský v Bobreku) a čtyři soukromé, převažovali mezi nimi ústavy spojené s církevními řádů (evangelický v Bílsku, boromejek v Těšíně a Školských sester de Notre Dame v Bílsku).¹⁷¹ Co se týče učitelů a učitelek elementárních škol na Opavsku lze jednoznačně říct že směrem ke konci století dbaly úřady na jejich vzdělání kompetence, jelikož počet učitelů vyučující bez vysvědčení způsobilosti stále klesal. Taktéž se dbalo na obsazování učitelských pozic, jichž bylo většinou uprázdněných jen pár a velice rychle se zapňovaly. Učitelské povolání provozovali spíše muži, kterých bylo oproti ženám téměř 7krát více (pomineme-li učitelky industriálních prací, kterých naopak přibývalo). Náboženství bylo téměř výhradně v kompetenci církevních úřadů, kteří také dosazovali většinu svých lidí do škol. Ve školním roce 1880/1881 působilo na školách 188 učitelů, 29 učitelek, 75 učitelů náboženství a 17 učitelek industriálních prací. Před odtržením bíloveckého obvodu to bylo již 232 učitelů, 34 učitelek, 90 učitelů náboženství a 19 učitelek industriálních prací. (*viz. tabulku č. 3*)

¹⁷⁰ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 711.

¹⁷¹ *Tamtéž*, s. 710.

Mnohé problémy a nedůslednosti, které doprovázely uplatnění nových zákonů v 70. letech i později, však nedokázaly zcela převážit jejich příznivý vliv na úroveň školního vzdělávání a také na postavení učitelstva. V první polovině 19. století, a ještě i v 50. a 60. letech představovalo učitelské povolání v očích velké části veřejnosti poměrně nuzné živobytí. K jeho přednostem patřila sice dlouhá příležitost vyhnout se dlouhé vojenské službě a mohlo být i určitým řešením existenčních obtíží pro jinak nezaopatřené chlapce, případně neprovdané ženy. Zasluhou reformních zákonů z přelomu 60. a 70. let 19. století se však stalo mnohem prestižnější a finančně přitažlivější než v éře „staré“ školy. Stabilní příjem, podpora v nemoci a ve stáří, zajištění vdov a nezaopatřených dětí – to vše sblížovalo praxi učitele se státními a zemskými úředníky, ke kterým také formálně po léta patřili. Státní moc ovšem vyžadovala, aby se učitelé stali, více než dříve, na oplátku její spolehlivou oporou. Školní vzdělání se jako součást pracovní kvalifikace uplatňovalo stále výrazněji také mimo státní službu a stávalo se důležitým předpokladem sociálního vzestupu jednotlivců i větších sociálních nebo národnostních skupin. Změna v přístupu širší veřejnosti ke škole proto nebyla jen výsledkem lepšího existenčního zabezpečení pedagogů, ale i vlastních, zkušeností prověřených poznatků o přednostech vzdělání v běžných životních situacích.¹⁷²

4.3. Síť obecných a měšťanských škol na Opavsku

Pro nastínění rozvoje sítě elementárních škol je nutné vycházet ze statistických údajů školských a státních institucí, které pravidelně shromažďovaly a publikovali záznamy o jednotlivých školních obvodech a školních obcích. Opavsko bylo rozděleno z hlediska správy na dva školské obvody – Opava město (*Troppau-Stadtbezirk*) a Opava venkov (*Troppau-Landbezirk*); podobně rozděleno bylo i Bílsko a Těšín. Dohromady bylo v Rakouském Slezsku po roce 1896 dvanáct obvodů, včetně nově vzniklého bíloveckého. Počet veřejných škol v zemi mezi lety 1880-1900 vzrostl z 459 obecných a 4 měšťanských na 508 obecných a 12 měšťanských. Na Opavsku byl tento nárůst počtu poměrně mírný, když se ve stejných letech rozrostl veřejných počet škol z 5 na 9 v obvodu Opava-město, a v obvodu Opava-venkov naopak ze 118 poklesl na 84, kvůli odtržení obvodu Bílovec. (viz. *tabulku č. 4*) V obou částech Rakouského Slezska byly národní poměry odlišné, což lze usuzovat z vyučovacího jazyka na

¹⁷² VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 161-163.

jednotlivých školách. V roce 1865 většinu (211 ze 425) tvořily školy s německým vyučovacím jazykem, 117 škol se slovanským jazykem (tj. s češtinou a polštinou) a 97 se smíšenými jazyky. Naprostá většina německých škol působila v západní části Rakouského Slezska, kde sídlila většina německého obyvatelstva.¹⁷³ Jazyková situace na školách se výrazně nezměnila ani během 80. a 90. let. (viz. *tabulku č. 5*) Ve školním roce 1899/1900 z celkového počtu 508 veřejných obecných škol bylo 216 německých, 115 českých, 144 polských a 33 se smíšenými vyučovacím jazykem. Co se týče soukromých obecních a měšťanských škol byla situace velmi podobná. (viz. *tabulku č. 6*) Z hlediska pohlaví žáků převládaly ve veřejném školství, především na venkově, školy pro obě pohlaví, kterých bylo ve školním roce 1880/1881 432 oproti 17 chlapeckým a 14 dívčím. Ve školním roce 1899/1900 pak poměr činil 471 smíšených ku 21 chlapeckým a 18 dívčím školám. (viz. *tabulku č. 7*) Počet dětí školou povinných koreluje s výše popsanými populačními trendy. (viz *tabulky č. 8 a 9*)

Nyní upřeme pozornost na školní obvod Opava-město. Od druhé poloviny 19. století se v Opavě doplňovala a dále rozvíjela síť jak středních, tak i základních škol. V roce 1865 byly v Opavě jen 4 národní školy, v roce 1872 jich bylo 9, v roce 1890 se uvádí 12 německých obecných a měšťanských škol a 1 česká, v roce 1916 již 17 německých a 1 česká.¹⁷⁴ Veřejné měšťanské školy byly ve městě dvě – osmitřídní chlapecká na ulici Pechring a dívčí trojtřídní na adrese Kaiser-Josefs-park.¹⁷⁵ Kromě nich vznikly do konce století na Opavsku ještě 3 další – chlapecká a dívčí měšťanská škola v Odrách a chlapecká v Bílovci.¹⁷⁶ V roce 1883 se v Opavě nacházelo 8 veřejných škol a 2 soukromé. Z veřejných institucí, to kromě zmíněných měšťanek byla pětitřídní obecná škola Německého řádu – Milosrdných sester Panny Marie Jeruzalémské pro dívky na Klostersgasse, dvě čtyřtřídní obecné školy na Kaiser-Josefs-park – jedna pro chlapce a druhá pro dívky a poslední veřejnou školou byla trojtřídní obecná škola pro obě pohlaví nacházející se na předměstí Jaktaře.¹⁷⁷ Ze soukromých škol to byla jednotřídní obecná škola Mariánského ústavu s právem veřejnosti pro dívky (viz. *obrázek č. 2*) a čtyřtřídní hebrejsko-německá obecná škola s právem

¹⁷³ BOGUS, M.: *Statystyczne podstawy badań społeczności nauczycieli szkół ludowych Śląska Austriackiego (1869–1914). Zalety i ograniczenia źródeł.* In: *Slezský sborník* 113, 2015, č. 1, s. 73-74.

¹⁷⁴ MÜLLER, K. – ŽÁČEK, R. a kol.: *c. d.*, s. 260.

¹⁷⁵ SOkA Opava, fond Školní okresní výbor Opava, inv. č. 70.

¹⁷⁶ *Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1899/1900.*

¹⁷⁷ *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien.* Troppau 1883.

veřejnosti pro obě pohlaví. Ta se nacházela na Kudlichgasse a byla založena již v roce 1869, pro malý počet žáků však svou činnost k roku 1905 ukončila.¹⁷⁸ Po velkých obtížích se podařilo 17. září 1883 konečně slavnostně otevřít soukromé matiční české gymnázium v Opavě, které se stalo na dlouhou dobu jedinou českou střední školou ve Slezsku a v přilehlé části Moravy. Stát převzal gymnázium do své správy až v roce 1898. Založení gymnázia iniciovala Matice opavská společně se spolkem Ústřední matice školské, přičemž při gymnáziu zřídili také soukromou českou obecnou školu na Zámecké (dnes Sněmovní) ulici, na které v roce 1888 vznikla nová gymnaziální budova.¹⁷⁹ (viz. *obrázek č. 3*) V průběhu 80. let se chlapecká měšťanka proměnila na trojtřídní s pětitřídní obecnou školou pro chlapce. Na předměstí Jaktaře vznikla nová trojtřídní obecná škola pro obě pohlaví a stávající byla rozšířena na čtyřtřídní. O jednu třídu byla taktéž rozšířena obecná dívčí škola na Kaiser-Josefs-park. Počet soukromých škol zůstával neměnný.¹⁸⁰ Na začátku 90. let bylo v Opavě 10 veřejných škol a 3 soukromé. Ze soukromé pětitřídní obecné školy Německého řádu – Milosrdných sester Panny Marie Jeruzalémské pro dívky na Klostergasse se stala veřejná škola. Naopak přibyla k židovské a matiční obecné škole soukromá obecná škola pro dívky s právem veřejnosti založena Kongregací dcer boží lásky na ulici Pechring. K veřejným obecným školám přibyla čtyřtřídní škola na Ratibořské ulici, pětitřídní škola pro chlapce na Solné ulici a pětitřídní obecná škola pro dívky na Niederringstrasse.¹⁸¹ Po roce 1900 nezůstávala neměnná, ba naopak školních budov přibývalo. V roce 1906 máme v Opavě zaznamenaných 11 veřejných škol a 3 školy soukromé. Dívčí měšťanská škola společně s dívčí a chlapeckou obecnou školou přesídlily do budov na Landhaus-parke. Vznikla nová pětitřídní obecná škola pro chlapce, tzv. Schillerova pamětní škola na Liechtenstein Strasse (dnes Komenského ulici) (viz. *obrázek č. 4*). Na předměstí Jaktaře došlo v ulici Karlsauer Strasse k rozdělení školy na pětitřídní chlapeckou a dívčí, a na Rossygasse (dnes Mírová ulice) vznikly dvě obecní školy – jedna pro chlapce a druhá pro dívky.¹⁸²

¹⁷⁸ *Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien*. Troppau 1904.; MÜLLER, K. – ŽÁČEK, R. a kol.: *c. d.*, s. 260.

¹⁷⁹ KNAPÍKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 32-40.; GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 269.

¹⁸⁰ *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien*. Troppau 1888.

¹⁸¹ *Schematismus der Allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe Vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der Statistischen Aufnahme vom 30. April 1890*. Wien 1891.

¹⁸² *Schlesischer Schul- und Lehrer-Schematismus. Herausgegeben vom österr.-schles. Landeslehrervereine*. Jägerndorf 1906.

Školní obvod Opava-venkov byl z hlediska počtu škol poměrně ustálený, nicméně mnoho obcí vynakládalo značné zisky na modernizaci školních budov a stavbu nových školních prostor.¹⁸³ V roce 1883 byl počet škol podle vyučovacího jazyka následující: 63 českých, 43 německých a 13 utrakvistických, přičemž nejvíce byly zastoupeny jednotřídky (88) a dvoutřídky (20).¹⁸⁴ V roce 1888 se tento poměr výrazně nezměnil: 61 českých, 44 německých a 13 česko-německých v podobném zastoupení jednotřídek (81) a dvoutřídek (24).¹⁸⁵ Roku 1906 obvod čítal na 93 škol, z toho 2 chlapecké a 2 dívčí měšťanky v Odrách a 2 soukromé dívčí školy s právem veřejnosti tamtéž. Zbytek obvodu zaplňovala síť obecných škol určených nejčastěji pro obě pohlaví. Z hlediska školního vyučovacího jazyka dosavadní poměr utrpěl odtržením bílského obvodu na úkor českých škol. Nově činil poměr 48 německých, 38 českých a 7 česko-německých.¹⁸⁶

¹⁸³ Např: SOkA Opava, fond Základní devítiletá škola 1.-5. ročník Benkovice.; SOkA Opava, fond Archiv obce Benkovice, inv. č. 15.; SOkA Opava, fond Základní devítiletá škola 1.-5. ročník Bohučovice.

¹⁸⁴ *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien.* Troppau 1883.

¹⁸⁵ *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien.* Troppau 1888.

¹⁸⁶ *Schlesischers Schul- und Lehrer- Schematismus. Herausgegeben vom österr.-schles. Landeslehrervereine.* Jägerndorf 1906.

5. Zakládání českých učitelských jednot na Opavsku

5.1. Spolkový život Rakouského Slezska ve 2. polovině 19. století

Ke spolčování v habsburské monarchii docházelo výjimečně již v době předbreznové a následně také po roce 1848. Spolková činnost se odvíjela v souladu s platnou předlitavskou legislativou, spolky mohly být zakládány za účelem vzájemně prospěšného cíle členů nebo jako veřejně prospěšné organizace. Cíle spolkové činnosti mohly být též smíšené, jako např. pořádání veřejných kulturních akcí za účelem dobročinnosti. Činnost spolku musela být povolena a mimo zákon bylo až do vydání zákona o právu spolčovacím postaveno sdružování za účelem prosazování politické ideologie.¹⁸⁷ Rakouské Slezsko nebylo výjimkou, nicméně spolková činnost před rokem 1867 nepředstavovala masovou záležitost, integrující se napříč sociálním spektrem, nýbrž záležitost měšťanských vrstev společnosti. K výše uvedenému datu bylo v Rakouském Slezsku registrováno 124 spolků sídlících převážně ve správních centrech země, tzn. v Opavě, Těšíně, Bílsku a Frýdku.¹⁸⁸

K dynamickému rozmachu spolkového života došlo teprve ve druhé polovině 19. století. První všeobecnou zákonnou normou byl říšský zákon č. 253/1852 ř. z. ze dne 26. listopadu 1852. Jím byla spolková agenda vyjmuta z osobního rozhodování panovníka a předána do kompetencí regionálních úřadů. Teprve vydáním tzv. prosincové ústavy roku 1867 došlo k vytvoření poměrně stabilního prostoru pro široké občanské aktivity. V článku 12 říšského zákona č. 142/1867 ř. z. bylo zakotveno všeobecné právo občanů „*shromažďovat se a tvořit spolky*“, které bylo v rámci komplexu ústavních zákonů specifikováno říšským zákonem č. 135/1867 ř. z. o právu shromažďovacím, a především říšským zákonem č. 134/1867 ř. z. ze dne 15. listopadu 1867 o právu spolkovém. Kompetentním orgánem bylo ministerstvo vnitra, které svou výkonnou pravomoc přeneslo na zemské místodržitelství (Čechy a Morava) nebo

¹⁸⁷ ŠÚSTKOVÁ, Hana – POKLUDOVÁ, Andrea – KLADIWA, Pavel: *Prameny vztahující se ke spolkové činnosti*. In: MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Prameny k hospodářským dějinám novověku 2*, s. 176-182.

¹⁸⁸ POKLUDOVÁ, Andrea: *Proměny spolkového života*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I.*, s. 629.

zemskou vládu (Rakouské Slezsko), a ta pak registrační povinnosti delegovala na jednotlivá okresní hejtmanství.¹⁸⁹

Na rozdíl od první poloviny 19. století, kdy byly zakládány spolky s celozemskou působností, jsme ve druhé polovině století svědky rozkvětu spolků s pestrým zaměřením, vznikajících nejen ve městech a městečkách, ale také ve vesnických lokalitách. Zřízení nového spolku bylo nutné oznámit Slezské zemské vládě, přičemž se předkládaly spolkové stanovy, definující účel spolku, práva a povinnosti členů, fungování spolkové exekutivy či způsob ukončení činnosti spolku. Správnímu orgánu byly předkládány stanovy jak v rukopisné, tak tištěné podobě, dále např. návrhy spolkových uniforem a vzory látek, návrhy spolkových insignií: odznaků a praporů atd.¹⁹⁰

Typologie spolků, stejně jako jejich zaměření, byla velmi pestrá a pokrývala širokou škálu aktivit, které neodmyslitelně sehrávaly důležitou roli v životě měst a obcí daného teritoria.¹⁹¹ Rakouská oficiální statistika rozeznávala na konci 19. století celkem 28 kategorií spolků. Jednalo se o akciové společnosti, vzdělávací spolky, kasina, zisková a hospodářská družstva, odborné spolky, spolky dobrovolných hasičů, zpěvácké spolky, zábavní spolky, spolky pro podporu živností a obchodu, spolky veteránů, spolky pro podporu v nemoci a pohřební spolky, umělecké spolky, penzijní spolky a zaopatřovací spolky ve stáří, politické spolky, střelecké spolky, spořitelní spolky, úsporné spolky a spolky pro zakupování losů, stenografické spolky, tělovýchovné a podobné spolky pro podporu tělesných dovedností, okrašlovací spolky, vzájemně pojišťovací spolky, dobročinné spolky a ostatní spolky.¹⁹²

Zejména od druhé poloviny 19. století hrála stále větší roli národnostní hlediska. Vznikaly spolky německé, české a polské, přičemž v některých případech se národnostní výlučnost členství ve spolku profilovala teprve v průběhu jeho existence. Nejen etnická příslušnost, nýbrž i náboženské vyznání jedince v některých aspektech spolkové činnosti rozdělovaly, zejména v oblasti charitativní, což dokládá jak existence spolků katolických, tak evangelických či židovských.¹⁹³

¹⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, s. 345.

¹⁹⁰ MATEJKO-PETERKA, Ilona – HANIČÁK, Ondřej – JANÁK, Martin: *Spolkový život ve Slezsku: spolky ve světle dochovaných památek*, s. 10.

¹⁹¹ *Tamtéž*, s. 5.

¹⁹² HYE, Hans Peter: *Bürgerliches Vereinswesen. Forschungsprojekt P6523 G Schlussbericht*. Vídeň 1991, s. 34-35.

¹⁹³ MATEJKO-PETERKA, I. – HANIČÁK, O. – JANÁK, M.: *c. d.*, s. 11.

V roce 1870 se počet evidovaných spolků Rakouského Slezska rozrostl na 179, přičemž nejsilněji byl spolkový život rozvinut na Opavsku, a to zejména zásluhou města Opavy, kde sídlily nejen spolky místní povahy, ale i spolky s celoslezskou působností. Celkem zde bylo 56 spolků. Podstatně méně byly zastoupeny spolky ve východní části regionu. Intenzita spolkového života souvisela s etnickým rozvržením obyvatel – v oblastech, kde žila majorita obyvatelstva německé národnosti, tj. na Frývaldovsku, Bruntálsku a Krnovsku a ve městech Opavě a Bílsku, bylo spolků nejvíce. Ukazuje to zřejmě i na to, že v těchto oblastech pokročilo formování občanské společnosti pravděpodobně nejdále. Naproti tomu tam, kde měli převahu obyvatelé české nebo polské národnosti, byla intenzita spolkového sdružování menší.¹⁹⁴

Zaměříme nyní pozornost na spolčování učitelů v Rakouském Slezsku. Důležitým faktorem profesionalizace učitelského povolání byla schopnost „sebeorganizace“ osob spojených se školním vzděláváním, a to mj. proto, že učitelské spolky se velmi aktivně podílely na sebevzdělávání. Spolky a jejich sdružení také představovaly fórum pro profilování názorů na téma vzdělávání a současně představovaly „nástroj“ k dosažení zlepšení pracovních podmínek učitelů. V Rakouském Slezsku mělo učitelské hnutí kořeny v setkáváních, jichž se učitelé, zejména evangeličtí, účastnili již během revoluce 1848. Po vydání konstituce byla možnost sdružovat se obnovena, po školské reformě v roce 1869 pak mohly být spolky zakládány bez ohledu na vyznání svých členů.¹⁹⁵ Z hlediska státu spolky vystupovaly loajálně a tvářily se jako politicky neutrální. Nacionální ráz spolků se nápadně jevil pouze v národnostně smíšených oblastech¹⁹⁶, kterým Rakouské Slezsko bezesporu bylo a svým působením tak přispívaly k rozvoji jednotlivých národních hnutí.

Na Těšínsku vzniklo v roce 1868 *Towarzystwo Nauczycieli* (Sdružení učitelů), jehož předsedou se stal ředitel katolické hlavní školy Josef Wanke. Faktickým hybatelem aktivit společnosti byl ale učitel evangelické hlavní školy a polský národní činitel Jan Śliwka. Jeho zásluhou se setkání konala v polštině a značná pozornost byla věnována otázkám výuky v mateřském jazyce a polské pedagogické literatuře. Po

¹⁹⁴ MYŠKA, Milan: *Spolky ve Slezsku na prahu 70. let 19. století. (Pokus o kvantitativní analýzu)*. In: *Vladimír Wolf et Opera Corcontica: sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa*, s. 280.

¹⁹⁵ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 712.

¹⁹⁶ KOŤA, J.: *Učitelé v českých zemích na cestě k profesionalizaci*. In: SVOBODNÝ, P. – HAVRÁNEK, J. (edd.): *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*, s. 87.

Śliwkově smrti se sdružení v roce 1879 transformovalo na *Towarzystwo Nauczycieli Wiejskich okręgu cieszyńskiego* (Sdružení venkovských učitelů těšínského obvodu), mimo Těšín pak vznikaly i učitelské spolky ve Skočově, Strumeni, ve frýdeckém soudním okrese a v Jablunkově, v bílském a bohumínském soudním okrese a v okrese Fryštát. Již v roce 1868 vzniklo čínorodé *Towarzystwo Pedagogiczne* (Pedagogické sdružení) v Bílsku a Bělé, jehož členy byli především profesori místního evangelického učitelského ústavu a do něhož byli přijímáni i „neučitelé“, neboť spolek si kladl za cíl věnovat se nejen školním záležitostem, ale také šířit vzdělání, výchovu, umění a vědu. V roce 1872 vznikl v Těšíně *Deutscher pädagogische Verein*, který sdružoval pedagogy z místního gymnázia, učitelského ústavu, měšťanské školy i sympatizanty těchto ústavů. Status společnosti odmítal národnostní diskriminaci, úředním jazykem však byla němčina a důraz byl kladen zejména na výsledky práce německých pedagogů. Všechny spolky se se vyznačovaly živou osvětovou činností realizovanou ve formě přednášek, diskusí, půjčováním knih atd.¹⁹⁷

V roce 1868 se začala v západní části Rakouského Slezska jako reakce na závěry prvního celorakouského dne učitelů, konaného ve Vídni ve dnech 5.-7. září 1867, utvářet síť spolků učitelů obecných škol. Statuta spolku *Troppauer Bezirks-Lehrer-Verein* schválila Slezská zemská vláda 16. května 1868. Mezi dvaceti třemi zakladateli spolku, který měl hájit stavovské zájmy učitelů a pečovat o rozvoj obecného školství, nebyli učitelé, nýbrž významní představitelé opavské politické scény, inteligence a podnikatelstva jako např. zemští poslanci Hermann Kudlich a Heinrich Horny, starosta zemského hlavního města Karl Dietrich, prezident Obchodní a živnostenské komory v Opavě Eduard Zentzytski nebo továrník Emanuel Herz. Učitelé byli řádnými členy a se spolkem sympatizující obchodníci, živnostníci a představitelé inteligence se v hojně míře stávali členy mimořádnými. Spolek v prvních měsících existence zorganizoval 9. července 1868 den slezských učitelů, kterého se zúčastnilo 175 pedagogů z celého Rakouského Slezska. V průběhu jednání se účastníci usnesli na možnosti využít petičního práva a již 20. srpna postoupili petici členům Slezského zemského výboru, v níž nastínili problémy slezského školství a možnosti reformy, poukazováno bylo rovněž na nízké platové ohodnocení učitelů. Kromě Opavy se v první fázi okresní spolky učitelů ustavily také v Těšíně, Benešově,

¹⁹⁷ BOGUS-SPYRA, Marzena: *Elementární školství*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl II.*, s. 712-713.

Bílsku a Bruntále.¹⁹⁸ Slezské učitelstvo se sdružovalo dále v celkem 7 spolcích v Opavě, Krnově, Osoblaze, Horním Benešově, Vrbně pod Pradědem, Skočově a v Těšíně. V roce 1871 byly tyto spolky sdruženy v jednu zemskou organizaci *Österreichisch-schlesischer Landes-Lehrer-Verein* se sídlem v Opavě. V jejím čele stanul roku 1883 ředitel opavského učitelského ústavu dr. J. Mich a spolek již tehdy sdružoval na 700 členů.¹⁹⁹ Spolek měl i na Těšínsku řadu poboček organizovaných na základě územního principu a jeho orgánem byl od roku 1872 čtrnáctideník *Schlesisches Schulblatt*.²⁰⁰ Dalším významným spolkem byl „národně obranný“ německý spolek *Deutscher Schulverein*, jehož úkolem bylo zakládání německých soukromých škol na tzv. jazykové hranici. Jednalo se o nejmasovější spolkovou organizaci v habsburské monarchii, která měla své místní skupiny ve všech národně smíšených oblastech Předlitavska, Opavsko nevyjímaje.²⁰¹ Právě školské spolky vedle obranných svazů (Maticе Opavská a Maticе osvěty lidové na Těšínsku) byly v etnicky smíšených regionech od 80. let 19. století klíčovým aktérem v tzv. boji o dítě a národní školu.²⁰² K roku 1900 jich v zemi působilo 66, z toho 42 bylo poboček německého školského spolku *Schulverein*, 10 *Ústřední matice školské* (z toho místní odbory na Opavsku ve Stěbořicích, Litultovicích nebo Kateřinkách)²⁰³ a 3 polských zájmových sdružení.²⁰⁴

Ve spolkovém životě Rakouského Slezska docházelo v následujících desetiletí k postupnému rozvoji, nárůstu počtu spolků a také jejich diferenciaci z hlediska

¹⁹⁸ POKLUDOVÁ, Andrea: *Proměny spolkového života*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I.*, s. 629-630.

¹⁹⁹ MYŠKA, M.: *Spolky ve Slezsku na prahu 70. let 19. století. (Pokus o kvantitativní analýzu)*. In: *Vladimír Wolf et Opera Corcontica: sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa*, s. 281.

²⁰⁰ GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, s. 273.

²⁰¹ *Tamtéž*, s. 269.

²⁰² Práce zabývající se problematikou boje o dítě a národní školou: KLADIWA, Pavel: *Boj o dítě. Zápisy do obecných škol v moravské části Ostravska v první čtvrtině 20. století*. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Roč. 35, 2021. s. 53-96.; ZAHRA, Tara. *The Battle for Children: Lex Perek, National Classification, and Democracy in the Bohemian Lands 1900-1938*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.): *Moravské vyrovnání z roku 1905: Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě*. Brno 2006, s. 129-143.; ZAHRA, Tara: *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands (1900-1948)*. Ithaca 2008.; ZVÁNOVEC, Mikuláš: *Der Nationale schulkampf in Böhmen. Schulvereine als Akteure der nationalen Differenzierung (1880-1918)*. De Gruyter Oldenbourg 2021.

²⁰³ ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, Stanovy místních odborů Ústřední matice školské v Litultovicích a Stěbořicích, inv. č. 1331, kart. 1410, sig. 58/V//S.; ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, Stanovy místního odboru Ústřední matice školské v Kateřinkách, inv. č. 1330, kart. 1368, sig. 58/V.

²⁰⁴ POKLUDOVÁ, Andrea: *Proměny spolkového života*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I.*, s. 632.

etnického a politického. Spolkový boom v Rakouském Slezsku vypukl až na přelomu 19. a 20. století, kdy počet spolků narostl z 810 v roce 1890 na 2 905 v roce 1910. Je tedy zřejmé, že v posledním desetiletí 19. století spolková činnost integrovala širší vrstvy obyvatel, než tomu bylo v předchozích letech a spolkové aktivity se pozvolna stávaly součástí každodenního života maloměst i venkova.²⁰⁵

5.2. Počátky sdružování českých učitelů v Čechách a na Moravě

První větší učitelské organizace se objevují až po vydání školského zákona z roku 1869, který vymaňuje učitelstvo ze závislosti na kněžstvu a dává mu možnost samostatného projevu.²⁰⁶ Poměrně rychle a intenzivně se rozvíjející spolky sdružující učitele všech kategorií se stávaly výrazem nejen jejich stavovské vzájemnosti a profesní soudržnosti, ale významným způsobem usilovaly i o nejrůznější změny a opravy školství, věnovaly pozornost nejrůznějším otázkám bezprostředně spojeným s výukou a výchovou a v neposlední řadě působily i v duchu vlasteneckém a národním. Pozornost učitelských spolků nebyla přitom soustředěna jen na otázky úzce stavovské, v zorném úhlu jejich zájmu se ocitaly i širší otázky politické a osvětové. Významná byla také jejich častá a značně rozsáhlá ediční činnost.²⁰⁷

K nejrannějším snahám o spolčování učitelů docházelo ještě před rokem 1848, a to především v Čechách. Dokládá to např. vznik *Jednoty školských pomocníků pražských* (1837), která měla spíše svépomocný a filantropický charakter a vznikla z tlaku velmi špatných sociálních poměrů učitelů v počáteční službě.²⁰⁸ Od roku 1840 se konaly v prostoru Amerlingovy školy „učitelské porady“, které doprovázelo také vydávání prvního učitelského časopisu *Posel z Budče* (1848-1851). Po roce 1867 vznikají další učitelské spolky – *Beseda učitelská* (1868) a především učitelská jednota *Budeč* (1869), která svým založením dala mimopražským učitelům impuls, spojený s výzvou k zakládání obdobných jednot.²⁰⁹ Velmi záhy se počet jednot rozrostl na

²⁰⁵ POKLUDOVÁ, Andrea: *Proměny spolkového života*. In: ZÁŘICKÝ, A. a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I.*, s. 632.

²⁰⁶ RIEDL, Miroslav: *První české učitelské spolky na Moravě*. In: *Vlastivědný věstník moravský* XIX, 1967, č. 2, s. 235.

²⁰⁷ MORKES, František: *K počátkům spolkového života učitelů v Čechách a na Moravě*. In: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. 2001, č. 9, s. 140.

²⁰⁸ VLASÁK, Emanuel: *Organizační principy učitelských odborů. K vývoji organizační struktury učitelských spolků*. In: *Archivní časopis* XXIII, 1973, č. 3, s. 156.

²⁰⁹ MORKES, F.: *c. d.*, s. 141.

několik desítek a musely být organizovány na vyšším stupni. Tuto funkci zaštil *Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách*, který zahájil svou činnost v roce 1880 a podobně také *Ústřední matice školská*²¹⁰, vzniklá téhož roku. Spolková činnost vrcholila pořádáním učitelských sjezdů, čítajících v 80. a 90. letech již na tisíce účastníků. Vedle mnoha dalších, jmenujme ještě významné spolky jako *Ústřední jednotu učitelstva škol měšťanských v království Českém* (1885), *Spolek českých učitelek* (1874), *Spolek škol mateřských a ústavů jim příbuzných* (1887), *Jednotu československých učitelek* (1897) nebo *Ústřední spolek středních škol českých* (1883).²¹¹

V počátcích spolkové činnosti moravského učitelstva zaznamenáváme některé odlišné rysy od vývoje v Čechách. Základní odlišností byla skutečnost, že zatímco v Čechách byl Ústřední spolek jednot učitelských skutečně spolkem učitelských jednot, moravský zemský spolek byl i po svém založení v podstatě (a především) spolkem aktivních jednotlivců. Bezprostředním výrazem této skutečnosti bylo to, že i spolkový život moravských učitelů byl (na rozdíl od situace v Čechách) ve svých počátcích mnohem těsněji svázán s některými výraznými osobnostmi vzešlých z učitelského stavu.²¹² V roce 1869 byl založen *Učitelský spolek hejtmanství boskovického* v Boskovicích a *Učitelský spolek* v Telči. Rok nato, v roce 1870, se objevuje celá řada dalších učitelských spolků: Učitelská jednota Amos Komenský v Uherském Brodě, Učitelský spolek Budeč v Brně, Učitelská jednota Budeč v Tišnově, Učitelská jednota Komenský v Kyjově, Učitelská okresní jednota v Moravském Krumlově, Učitelská jednota v Litovli, Učitelská jednota Komenský v Bystřici pod Perštýnem, Učitelská jednota Komenský v Přerově a Učitelská jednota v Prostějově. Všechny učitelské jednoty byly zřizovány jen na bázi jednotlivých okresů.²¹³ Na přelomu let 1869/1870 převážily mezi moravskými učiteli hlasy o potřebě společného střediska českých učitelských spolků (existovalo jich celkem 13).²¹⁴ První pokus o sjednocení všeho moravského učitelstva byl učiněn až v Olomouci, kde byl zásluhou profesorů českého gymnázia založen *Spolek moravských učitelů*. Ten roku 1871 sdružuje pouze 3 učitelské jednoty, později v roce 1882 již sdružuje 21 spolků a mění svůj název na *Ústřední spolek jednot učitelských*

²¹⁰ MORKES, F.: *c. d.*, s. 142-143.

²¹¹ *Tamtéž*, s. 144-145.

²¹² *Tamtéž*, s. 145.

²¹³ RIEDL, M.: *c. d.*, s. 235.

²¹⁴ MORKES, F.: *c. d.*, s. 145.

na Moravě.²¹⁵ Stanovy nově vzniklého spolku byly schváleny 18. června 1870. Podle nich bylo účelem spolku „zvelebování národního školství, vzájemné vzdělávání údivů a domáhání se hmotného blahobytu jejich“. Spolek pak usiloval především o zřízení českých středních škol a učitelských ústavů a o zřízení české univerzity na Moravě. Značnou pozornost věnoval i důstojnému vzpomnutí významných mužů české historie, kteří se podíleli na rozvoji vzdělání a školství. Již v roce 1871 na svém sjezdu v Přerově (v pořadí tedy na historickém druhém sjezdu českých učitelů) důstojně uctil spolek památku úmrtí J. A. Komenského, kterému pak vlastním nákladem postavili v roce 1874 v Přerově pomník. Jednalo se o první sochu, která byla J. A. Komenskému postavena. Součástí slavnostních akcí při odhalení pomníku byla i první moravská výstava učebních pomůcek, mezi kterými výrazně převažovaly výrobky moravských učitelů. Sjezdové rokování moravských učitelů v Přerově věnovalo pozornost především úkolům obecných škol a učebním cílům jednotlivých výukových předmětů. V roce 1883 se společně s brněnskou učitelskou jednotou *Budeč* zasloužil moravský zemský učitelský spolek o úspěch sjezdu v Brně, o dva roky později pak o stejně úspěšné setkání českých učitelů (působících jak v Čechách, tak i na Moravě) na Velehradě u příležitosti Cyrilo-Methodějského jubilea. V roce 1892 pak uspořádal, na oslavu jubilea J. A. Komenského, opět sjezd v Prostějově. Další sjezdy učitelů na Moravě se konaly v Brně a v Přerově v letech 1896 a 1898. Potíže, s jakými se moravský učitelský spolek ve své činnosti setkával, je možno dokumentovat i tím, že při jeho valné hromadě v Lošticích zakázal okresní hejtman ze Zábřehu zpěv písně Svatý Václave, vévodo české země a že v roce 1878 nebyla povolena jeho valná hromada v Rožnově pod Radhoštěm, neboť hejtman ve Valašském Meziříčí si povšiml, že spolek má podle stanov právo konat své schůze sice nejen v Olomouci, ale i „v jiných městech moravských“, ovšem Rožnov ještě městem nebyl, byl pouze městečkem.²¹⁶

To samozřejmě ovlivnilo i početní rozmach spolku. Do roku 1881 se do spolku přihlásilo pouze 16 českých učitelských jednot, zatímco jich na Moravě bylo již 40. Svůj význam nepochybně měla i skutečnost, že na rozdíl od situace v Čechách si moravský spolek mnohem více hleděl stránky osvětové oproti otázkám výrazně stavovským, stavějícím na místo první otázky materiálního zabezpečení.²¹⁷

²¹⁵ RIEDL, M.: *c. d.*, s. 235.

²¹⁶ MORKES, F.: *c. d.*, s. 146.

²¹⁷ *Tamtéž*, s. 146.

K nejvýznamnějším počínům moravského učitelstva z počátků spolkového života nepochybně patří založení odborného týdeníku *Komenský* v roce 1873, který se stal především v prvních letech své existence významným obhájcem gramatické správnosti a ryzosti českého jazyka. K zásluhám spolku je však možno počítat i jeho podíl na zrušení místních platebních tříd učitelů (podle nichž byli učitelé odměňováni podle velikosti obce v níž učili) a zavedení jednotného základního platu v roce 1894.²¹⁸

5.3. Učitelské jednoty na Opavsku

5.3.1. Učitelská jednota z hlediska typu a účelu

Spolkový typ *jednota* se vztahuje k politické aktivitě nebo označuje spolek s vyhraněným kulturně-osvětovým posláním, se zaměřením profesním či stavovským, nebo zájmovým. Snahou těchto spolků bylo domoci se politického vlivu a zlepšení poměrů v určité své oblasti širší informovaností, tj. pojily osvětu s politickým programem.²¹⁹ Aktivity směřovaly z uzavřené komunity navenek s důrazem na přesvědčení o platnosti postojů či názorů v mocenském (politickém) smyslu slova. Jednoty získávaly finanční podporu (podobně jako *besedy*), kterou následně darovali spolkům typu *matice*. Pojem národ se pojí v argumentaci spolku s představou boje či práce, stvrzenou politickým subjektem (stranou), často prostřednictvím periodika.²²⁰

Úkol učitelských jednot stanovil učitelský sjezd v Náchodě (1881) následující rezolucí: Jednotám učitelským přísluší: 1. *Buditi mezi členy opravdovou vzájemnost bratrskou; 2. buditi, rozhojňovati a řídití ruch školské činnosti v učitelstvu, a to a) třibením osnov učebných, rozpravami vychovatelskými, didaktickými a methodickými; b) zkoumáním časových otázek zvláště v době, kdy v publicistice a ve sněmovnách pojednává se o reformě škol; 3. hájiti stavu učitelského proti nedůvodným útokům; 4. pomáhati k rozkvětu a zdokonalení vychovatelské literatury, zvláště časopisectva, v úvahu bráti spisy pro mládež a podporovati vydávání dobrých spisů toho druhu; 5. podporovati Ústřední matici školskou; 6. podporovati vzájemný styk mezi učitelstvem a občanstvem; 7. uvědomovati širší kruhy obecnstva o vychovatelských snahách učitelstva, zejména pořádáním veřejných přednášek.*²²¹

²¹⁸ MORKES, F.: c. d., s. 147.

²¹⁹ ŠOPÁK, Pavel: *Beseda – matice – jednota: typologie organizačních forem českých Slezanů ve druhé polovině 19. století*. In.: *Historica* roč. 8, 2017, č. 2. s. 144.

²²⁰ *Tamtéž*, s. 136.

²²¹ KLIKA, J. – SOKOL, J.: *Stručný slovník paedagogický. Díl II.*, s. 535.

5.3.2. Organizace – činnost – členská základna

Konstituování českých učitelských jednot bylo vlivem opožděné emancipace českého etnika v Rakouském Slezsku oddáleno až do poslední čtvrtiny 19. století. První jednotou, která na Opavsku vznikla, a zároveň prvním českým učitelským spolkem v Rakouském Slezsku byla *Učitelská jednota hrabyňská*, jejíž ustavující valná hromada proběhla v Hrabyni 28. prosince 1882. Za členy jednoty se přihlásilo 16 řádných členů a 4 přispívající a předsedou spolku byl zvolen Lev Lakomý, nadučitel z Pusté Polomi. Do spolkového výboru byl zvolen místopředsedou Ludvík Šimoš z Malé Lhoty, jednatelem František Neisser z Budišovic, pokladníkem Jan Vašek z Hrabyně, knihovníkem František Glabazna z Mokřých Lazců a přisedícími Rudolf Jaroš z Nových Sedlic společně s Ferdinandem Vaškem z Vlastoviček. Mezi cíle nově vzniklého spolku patřilo „*Hájiti zájmy učitelstva a školství národního. Vzdělávat se v jazyku mateřském. Udržování stykův s národem naším.*“²²² První rok působení spolku poznamenával především nedostatek finančních prostředků a poměrně malý zájem ze strany učitelů, stejně jako nevalná účast členů na schůzích, zapříčiněná často zvolením odlehlého místa konání nebo špatným počasím.²²³ Již v březnu následujícího roku 1884 se členové jednohlasně usnesli na návrhu přistoupit k *Ústřednímu spolku jednot učitelských na Moravě*.²²⁴ Opravdový přelom v životě spolku však přinesly až návrhy iniciované členem Ferdinandem Vaškem, který v září téhož roku usiloval o změnu jména spolku na *Učitelskou jednotu hrabyňsko-opavskou* a přesídlení spolku do města Opavy.²²⁵

Město Opava hostilo 1. dubna 1885 novou ustavující valnou hromadu v prostorách obecné školy Matice opavské, přičemž došlo k naplnění návrhů z předešlého roku. Přesídlením spolku do hlavního města země se otevřela cesta k rozšíření členské základny o významné členy tamní inteligence a nové mecenáše.²²⁶ Od roku 1887 se stává *Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě* spolkem moravsko-slezským, neboť se k němu připojily i slezské jednoty českých učitelů. Ty následně vybíraly ze svého kruhu delegáty, kteří se každoročně účastnili valných

²²² *Opavský Týdenník* XIV, 1883, č. 1, s. 2-3.

²²³ *Příloha k Opavskému Týdenníku* XIV, 1883, č. 16, s. 1.; *Příloha k Opavskému Týdenníku* XIV, 1883, č. 50, s. 1.

²²⁴ *Opavský Týdenník* XV, 1884, č. 29, s. 4.

²²⁵ *Opavský Týdenník* XV, 1884, č. 82, s. 5; *Opavský Týdenník* XV, 1884, č. 90, s. 3; *Opavský Týdenník* XV, 1884, č. 94, s. 3.

²²⁶ *Opavský Týdenník* XVI, 1885, č. 27, s. 5.; *Opavský Týdenník* XVI, 1885, č. 28, s. 4.

hromad. Název spolku se tak proměnil na *Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě a ve Slezsku*.²²⁷

Přestože spolek neustále narůstal, nastávaly problémy. Schůze navštěvoval často pouze zlomek stávajících členů a jeho efektivnost tak značně trpěla. Proto 21. června 1894 proběhla mimořádná valná hromada jednoty, na které výbor rozhodl o nutnosti rozdělení a nového uspořádání členů podle místa působnosti, kvůli zintenzivnění činnosti.²²⁸ Vznikla tak *Učitelská jednota opavská*²²⁹ a *Učitelská jednota Hrabyněská*, přičemž byly doplněny ještě nově ustavenou *Učitelskou jednotou pohorskou*,²³⁰ soustřeďující členy z okresů bílovského a vítkovského. Společně s *Učitelskou jednotou klimkovskou*²³¹ tak utvořily 4 české učitelské jednoty působící na Opavsku.

Organizační spojení slezských jednot s Moravou však z dlouhodobého hlediska nevyhovovalo a vytrvalo pouze do roku 1894, kdy se zástupci jednotlivých českých učitelských jednot Rakouského Slezska rozhodli přistoupit k vyšší formě organizace a založit vlastní ústřední spolek. Dne 15. listopadu 1894 se konala v prostorách Čtenářského spolku v Opavě ustavující valná hromada *Ústředního spolku českého učitelstva ve Slezsku*. Za členy spolku přistoupily: *Učitelská jednota hrabyněská*, *Učitelská jednota opavská*, *Učitelská jednota klimkovská* a také *Spolek českých učitelů východního Slezska* a *Jednota českých učitelů v okresu Těšínském*.²³² Dva roky od založení ústředního spolku již čítaly jeho řady na 207 členů.²³³ V roce 1907 se ke spolku přidružila *Učitelská jednota orlovská* a o rok později *Spolek českých učitelek ženských ručních prací ve Slezsku*. Ústřední spolek tak čítal 8 jednot krajinských s 380 členy. Po dlouhých přípravách a odkladech byl v roce 1904 založen

²²⁷ MOROKES, F.: *c. d.*, s. 147.

²²⁸ *Opavský Týdenník* XXV, 1894, č. 58, s. 3-4.

²²⁹ SOKA Opava, fond Učitelská jednota opavská Opava, Stanovy učitelské jednoty opavské, (neinventarizováno).

²³⁰ ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, Stanovy Pohorské učitelské jednoty, inv. č. 1331, kart. 1410, sig. 58/V//S.

²³¹ Zprávy o Učitelské jednotě klimkovské se začínají sporadicky objevovat na stránkách Opavského Týdenníku teprve od roku 1885. J. V. Novák uvádí ve své *Ročence* v kapitole Krajinské jednoty učitelské na Moravě a ve Slezsku rok 1872, jako rok jejího založení. Jednalo by se tedy o starší spolek než Učitelská jednota hrabyněská. Jednácím jazykem spolku byla němčina. Ke změně došlo teprve roku 1887, kdy se jednácím jazykem stala čeština. Srov. NOVÁK, Jan Václav: *Ročenka. Rozhledy po školství a písemnictví paedagogickém*, s. 161.; KLIKA, J. – SOKOL, J.: *Stručný slovník paedagogický. Díl VI.*, s. 1665.

²³² *Česká škola* XVII, 1894, č. 1, s. 13.

²³³ *Příloha k Opavskému Týdenníku* XXVII, 1896, č. 101. s. 1.

český učitelský list ve Slezsku – *Školský Věstník*, jehož redaktorem se stal učitel Adolf Sokol v Porubě.²³⁴

Paleta činností učitelských jednot byla velmi široká. Spolky pořádaly vzdělávací přednášky pro své členy i pro hosty, různé koncerty, výstavy a zábavy k dobročinným účelům, výlety za poznáváním přírody či historických památek atd. Na zasedáních probíhaly debaty o důležitých otázkách školství a práv učitelstva, podávaly se petice a žádosti k zákonodárným sborům, školním nebo obecním úřadům. Spolky zašitovaly učitelské sjezdy a školní výstavy, rovněž vydávaly vlastní časopisy a vychovatelské spisy.²³⁵ Opavské učitelské jednoty zřizovaly spolkové knihovny, do kterých přispívali jak členové, tak mecenáši především z řad inteligence (duchovní, učitelé, lékaři, právníci, vydavatelé atd.) z Opavska, ale také sympatizanti z daleka. Členům jednoty pak sloužily knihy jako zdroje různých referátů, které se na schůzích přednášeli, přičemž se knihy a časopisy se také půjčovali různým zájemcům z řad široké veřejnosti. Připravovaly se výstupy učitelů s žáky – předvádění učební látky (dějepis, zeměpis, mluvnice, počty apod.), sborového zpěvu a přednesu básní, vedly se debaty o vydaných zákonech a nařízeních zemské školní rady a zemské vlády, jazykové otázce, sociálních nebo hospodářských podmínkách učitelů. V případě úmrtí člena spolku se pozůstalí členové skládali na náhrobek dotyčnému, popřípadě na příspěvek vdově a sirotkům. Spolek oslavoval také jubilea významných státních činitelů včetně členů vládnoucího rodu²³⁶, významných učitelů a jiných vlastenců atd. Při příležitosti 25letého působení c. k. okresního školdozorce Valentika Košuta v září roku 1888 věnovala hrabyňsko-opavská jednota oslavenci album s fotografiemi všech členů jednoty a věnováním.²³⁷

Jednota hrabyňsko-opavská často podávala petice za různým účelem, např. zavádění češtiny jakožto úředního jazyka do českých škol, petice za zlepšení platů učitelů apod. Petice za užívání češtiny zaznamenala dokonce částečný úspěch, když bylo povoleno vést některé učitelské knihy související s českým jazykem v češtině. Po připojení k Ústřednímu spolku učitelských jednot na Moravě a ve Slezsku delegovaly jednotlivé jednoty své členy na valné hromady. Největší úspěch zaznamenala Literární a pomůčková komise, která byla spolkem zřízena za účelem vybavování chudých

²³⁴ KLIKA, J. – SOKOL, J.: *Stručný slovník paedagogický. Díl VI.*, s. 1959.

²³⁵ KLIKA, J. – SOKOL, J.: *Stručný slovník paedagogický. Díl II.*, s. 535.

²³⁶ *Opavský Týdenník* XIX, 1888, č. 93, s. 3.

²³⁷ *Opavský Týdenník* XIX, 1888, č. 73, s. 6.

opavských škol školními pomůckami a učebnicemi, které se podařilo shromáždit množství materiálu, který dále rozdělovala na tyto školy. Komise často vydávala zprávy o své činnosti a pokroku společně s děkovnými články mecenášům, kteří často velmi štědře na rozvoj škol přispívali.²³⁸

Členská základna jednot byla taktéž velmi pestrá. Kdybychom prezentovali složení členů na jednotě hrabyňsko-opavské v polovině 80. let 19. století, zjistíme, že kromě venkovských učitelů a duchovních, kteří v jednotě dominovali, byli zde přítomni i vážení členové z vyšších školských institucí např. ředitel opavského českého gymnázia Vincenc Prasek, dále profesori Kahlik, Peřina, Zukal, Waněk, Kořínek nebo Krejčí. Za členy spolku přistoupili také pánové redaktoři Opavského Týdenníku Jan Zaccpal a Rudolf Hill nebo právník František Stratil a doktor Jan Kolofík. Aktivně se ke spolku hlásili také ženy – učitelky Marie Placnerová, Viléma Plhalová, Augusta Fialová či slečna Františka Böhmová, pěstounka mateřské školky v Opavě.²³⁹

²³⁸ *Opavský Týdenník* XIX, 1888, č. 42, s. 3.

²³⁹ *Opavský Týdenník* XVI, 1885, č. 27, s. 5.; *Opavský Týdenník* XVI, 1885, č. 28, s. 4.

6. Život Františka Miroslava Juchelky (1861-1899)

6.1. Dětství a mládí v Budišovicích

František Juchelka se narodil 31. července 1861 jako první syn domkaře Josefa Juchelky a jeho manželky Marie, rozené Rossypalové.²⁴⁰ Josef i Marie pocházeli z Budišovic a po sňatku, který proběhl 29. srpna 1857²⁴¹ se ve vesnici usadili. Postupně se manželům narodilo pět dětí. Prvním dítětem byla dcera Karolína (* 16. března 1859)²⁴², druhým již zmíněný František (* 31. července 1861), dále dva synové Josef (* 18. července 1864)²⁴³ a Vilém (* 20. března 1870)²⁴⁴, a posledním dítětem byla dcera Filomena (* 12. srpna 1874)²⁴⁵. Z těchto dětí se pouze Filomena nedožila vyššího věku. Zemřela na zánět plic 16. února 1875.²⁴⁶

O mládí Františka Juchelky nelze říct mnoho. Relevantní prameny vztahující se k jeho osobě nebo rodinným příslušníkům, potažmo k obci Budišovice nejsou dochovány. S jistotou lze tvrdit pouze to, že rodina přebývala (cca od roku 1864) v domě č. 41 a mluvilo se v ní česky.²⁴⁷ Budišovice byly ve druhé polovině 19. století výhradně českou obcí, kde se k české národnosti v roce 1880 hlásilo všech 356 obyvatel a téměř všichni se hlásili k římskokatolickému vyznání.²⁴⁸ Františkovův otec Josef vykonával povolání zedníka a matka se pravděpodobně starala o domácnost. Dá se konstatovat, že rodina se nacházela v relativní chudobě. Byla sice schopna zaopatřit svou existenci, nicméně pouze na nižší životní úrovni.²⁴⁹ Tento zhoršený sociální status dokládají např. dechové problémy téměř celé rodiny (s největší pravděpodobností zapříčiněné tuberkulózou), které si kvůli finanční tísní pravděpodobně nemohla dovolit efektivně léčit.

Budišovským dětem se dostávalo základního vzdělání především v okolních obcích, jelikož Budišovice vlastní školu neměly. Františkova starší sestra Karolína tak

²⁴⁰ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 682, sig. Hr V 6, fol. 75.

²⁴¹ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika oddaných, inv. č. 685, sig. Hr V 9, fol. 12.

²⁴² ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 682, sig. Hr V 6, fol. 72.

²⁴³ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 682, sig. Hr V 6, fol. 78.

²⁴⁴ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 682, sig. Hr V 6, fol. 87.

²⁴⁵ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 8593, sig. Hr V 12, fol. 2.

²⁴⁶ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika zemřelých, inv. č. 686, sig. Hr V 10, fol. 11.

²⁴⁷ SOKA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z r. 1890 pro soudní okres Opava – Budišovice, inv. č. 1129, fascikl 101.

²⁴⁸ BARTOŠ, J. a kol.: *c. d.*, s. 49.

²⁴⁹ HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel a kol.: *Ideje – legislativa – instituce: Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939*, s. 12.

docházela do nedaleké Hrabyně,²⁵⁰ jejíž školní budova ale začínala být v 60. letech nedostačující. V Hrabyni prosazovali návrh na výstavbu nové školy, na kterou měly přispět i okolní obce, avšak v roce 1866 se podařilo budišovickému obecnímu výboru prosadit odškolení od Hrabyně, po vzoru blízké vesnice Smolkov, která tak učinila v roce 1865. V Budišovicích byla vystavěna nová škola za náklad 1300 zlatých a téhož roku vysvěcena hrabyňským farářem Böhmem.²⁵¹

Již v mládí působily na vývin jeho povahy k ryzímu vlastenectví vlivy známých tehdejších národních buditelů – kněží, děkana Kazimíra Tomáška z Velké Polomy a faráře Jana Böhma z blízké Hrabyně.²⁵² Také obecná škola v Budišovicích měla na Juchelku zásadní vliv. Učilo se na ní česky a rozhodující roli zde sehrál její učitel František Nechanický. Juchelka na tuto zkušenost vzpomínal takto: *„Že jsem byl duševně nadaným žákem na škole obecné, to dosvědčiti může můj milý učitel p. Fr. Nechanický (...), kterýž ostatně první jiskru lásky k české řeči do srdce mého položil. Bystrost ducha mého neušla též tehdejšímu školdozorci slovutnému p. dru. Jos. Michovi, k jehož radě moji rodičové se odhodlali mě na studia dáti.“*²⁵³

6.2. Studium v Opavě

Jak bylo shora řečeno, rodiče se na popud učitele Nechanického rozhodli dát Františka na učitelská studia. Po ukončení obecné školy nastoupil ve svých 14 letech v roce 1875 do přípravné třídy německého státního učitelského ústavu v Opavě,²⁵⁴ kde po úspěšném složení závěrečné zkoušky nastoupil do prvního ročníku. Podle třídního katalogu byl jeden z mála Čechů studující na ústavu, více než polovina jeho spolužáků byli Němci. V průběhu studia bydlel v Opavě nejprve na Grätzer gasse (dnes Hradecké ulici) č. 127, později na Augasse č. 13, nakonec pak na Bahnring (dnes Nádražní okruh) č. 15, přičemž výlohy na pobyt ve městě mu hradilo státní stipendium.²⁵⁵

Juchelka později vzpomíná na tuto dobu, kdy v prvním ročníku němčinu téměř neovládal, kvůli čemuž dlouhou dobu věnoval učení a memorování látky na úkor jejímu porozumění. Významnou oporu tehdy našel až ve svém německém spolužákovi

²⁵⁰ SOkA Opava, fond Základní škola a Mateřská škola Hrabyně, školní matrika (1845-1865), inv. č. 1.

²⁵¹ SOkA Opava, fond Archiv obce Budišovice, Pamětní kniha obce I. 1866-1948, inv. č. 11. s. 77-82.

²⁵² AMO, fond Valeček Valentin, inv. č. 576.

²⁵³ *Opavský Týdeník*, XVII, 1886, č. 17, s. 3.

²⁵⁴ SOkA Opava, fond Německý státní koedukační učitelský ústav Opava, katalog přípravné třídy B (1875-1876), inv. č. 13.

²⁵⁵ SOkA Opava, fond Německý státní koedukační učitelský ústav Opava, třídní katalog I.A-IV.A třídy (1876-1880), inv. č. 32.

Josefu Jahnovi, u kterého rovněž jistou dobu na Augasse č. 13 v Opavě bydlel. Ve druhém ročníku se mu němčinu podařilo lépe osvojit, avšak jak sám podotýká „V češtině naopak z mluvnice věděl jsem toliko to, čemu jsem se byl ve škole obecné naučil. O rozšíření mých vědomostí v tomto směru jsem se nestaral. Českého spisovatele jsem ani neznal; ba já neměl ani tušení, že by český národ také svoji literaturu měl“.²⁵⁶ Kvůli tomuto vážnému nedostatku dostal od přítele Jajna podnět, aby začal opět prohlubovat znalosti svého rodného jazyka. Aktivně se začal o český jazyk zajímat až ve chvíli, kdy se opět začala projevovat jeho zdravotní problémy. Během svých studií se chodil léčit v Kateřinkách k doktoru Janu Kolofíkovi, který mu kromě bezplatné zdravotní péče půjčoval také české knihy a časopisy.²⁵⁷ Právě *Opavský Týdenník* v něm vzbudil opravdový zájem o národní dění a nedlouho potom, co ho začal v roce 1879 odebírat,²⁵⁸ odebíral zanedlouho také vídeňského *Lva*, a české časopisy *Posla z Budče*, *Komenského* a *Ruch*.²⁵⁹ V průběhu studia založil Juchelka se svými českými spolužáky, se svolením ředitele, studentský spolek, který dostal název Vinařický. Na pravidelných schůzích se konaly přednášky, četly se české časopisy a knihy nebo zpívaly vlastenecké písně.²⁶⁰

Juchelkův postoj k německé řeči a národu se začal již za doby studia radikalizovat a přerůstat v silný český patriotismus. Kvůli zájmu o český jazyk se také několikrát dostal do sporu s profesory a svými spolužáky, což mu průchod učitelským ústavem ztěžovalo. Tyto problémy s „přílišnou horlivostí“ ho dále doprovázeli také v dospělosti. Podle třídního katalogu je patné, že jeho výsledky v jednotlivých předmětech byly průměrné, studium však úspěšně ukončil v roce 1880 zkouškou dospělosti.²⁶¹

6.3. Vesnickým učitelem

Jakmile František Juchelka zakončil studia na opavském učitelském ústavu, začal se věnovat učitelské profesi. Učitelská místa byla obsazována prostřednictvím

²⁵⁶ *Opavský Týdenník*, XVII, 1886, č. 17, s. 3.

²⁵⁷ *Tamtéž*, s. 3.

²⁵⁸ ZAO, fond Opavský Týdenník, kuratorium a redakce, Seznam předplatitelů Opavského Týdenníku (1879-1884), inv. č. 23. s. 5.

²⁵⁹ *Opavský Týdenník*, XVII, 1886, č. 17, s. 3.

²⁶⁰ *Opavský Týdenník*, XXX, 1899, č. 41, s. 1.

²⁶¹ SOKA Opava, Německý státní koedukační učitelský ústav Opava, třídní katalog I.A-IV.A třídy (1876-1880), inv. č. 32.

konkurzů, jejichž vyhlášení bývalo zveřejňováno v úředních listech a tisku.²⁶² Nejdříve byl c. k. okresní školní radou Juchelka vybrán na místo mladšího učitele na obecné škole v Dolních Životicích, kde vykonával dvouletou praxi mezi lety 1880-1882.²⁶³ Jeho nadřízeným zde byl tehdejší nadučitel Alois Wagner, dobrý pedagog a známý organizátor českého učitelstva ve Slezsku, který po řadu let vykonával post předsedy učitelské jednoty hrabyňsko-opavské.²⁶⁴ Od 1. září 1882 působil na české jednotřídní obecné škole v Benkovicích jako správce školy a člen místní školní rady. V roce 1883 měla škola celkem 70 žáků.²⁶⁵ Zde Juchelka setrval až do roku 1884, kdy ho „koncem měsíce srpna c. k. okresní školní rada učitelování zprostita“²⁶⁶

Další obecnou školou, do které Juchelka nastoupil byla až obecná škola v Uhlířově, která byla úředně zřízena teprve v 80. letech. Uhlířovské děti chodily od první poloviny 19. století do vzdálenější slavkovské školy, přestože ve vedlejších Štáblovicích byla roku 1790 zřízena škola. Teprve v roce 1840 bylo nařízeno, aby štáblovicický učitel chodil vyučovat také do Uhlířova, kde prozatím nebyla školní budova a vyučování probíhalo sporadicky v prázdných výmincích. Stará škola v Uhlířově vznikla v 60. letech a teprve v roce 1878 byla zapsána do pozemkové knihy, neměla však stálého učitele, a tak docházeli do obce vyučovat učitelé z okolních, ale také vzdálenějších vesnic. Teprve v roce 1883 byla úředně zřízena samostatná jednotřídní škola v Uhlířově.²⁶⁷ Po Juchelkově příchodu do Uhlířova jsme svědkem zkvalitnění dosavadní výuky a také rozvoje kulturního života obce. Nový učitel se dokázal integrovat do sítě místních sociálních vazeb a vztahů a značně přispěl k rozvoji jak místní školy, tak spolkových aktivit, které od 80. let začínaly nabývat na intenzitě.

Dne 18. listopadu 1884 poctil školu návštěvou pan školdozorce Valentin Košut. Opavský Týdenník tuto událost líčil takto: „*Byl vyučování asi dvě hodiny přítomen. Jak jsme z jeho řeči poznali, byl p. školdozorce s výsledky u jednotlivých předmětů spokojen, jakož i velice jej potěšilo, že žáci pilně školu navštěvují. Mezi jiným podotkl,*

²⁶² POKLUDOVÁ, Andrea: *Vesnický učitel na přelomu 19. a 20. století: významný aktér modernizace venkovské společnosti*. In: *Časopis Matice moravské* Roč. 137, 2018, č. 2, s. 298.

²⁶³ *Národ a škola*, XX, 1899, č. 16. s. 334-335.

²⁶⁴ AMO, fond Valeček Valentin, inv. č. 576.

²⁶⁵ *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien*. Troppau 1883.

²⁶⁶ O důvodu přeložení se kronika nezmiňuje. Viz. SOkA Opava, fond Základní devítiletá škola Školní kronika 1.-5. ročník Benkovice, školní kronika (1836-1934), neinventarizováno.

²⁶⁷ SOkA Opava, fond Místní národní výbor Uhlířov, Pamětní kniha obce 1389-1945, inv. č. 6, s. 179-181.

že již za tak krátkou dobu dobře poznati lze, jak prospěšno jest, že Uhleřov konečně samostatnou školu zřídil. Pánům starostovi a předsedovi místní školní rady vřele na srdce kladl, aby záhy z jara se stavbou nové školy započali (...).²⁶⁸ Stálá školní budova byla zřízena až po nutných opravách, nařízených c. k. okresní školní radou, na Košutův popud v roce 1885.²⁶⁹ V lednu téhož roku obdržel Juchelka od c. k. okresní školní rady pochvalné uznání za docílený značný pokrok ve vyučování.²⁷⁰

Stavba nové školy byla završena koncem roku, o níž opět Juchelka informuje skrze Opavský Týdenník: „(...) Dnes mohu čtenářům již sdělit, že škola tato již úplně vystavěna jest. Rozkoš jest na budovu tuto se podívati, anať stojíc na vyvýšeném místě a jsouc slušně vystavěna a ohrazena kolkolem, vyhlíží jako nějaký letohrádek. Ve čtvrtek 26. t. m. přijela k nám komise okresní školní radou vyslaná za účelem, aby školu tuto prohledala a jako takovou schválila. Komise vyslovila svoji úplnou spokojenost nad provedením stavby této, avšak nepovolila, aby se ještě letos tu vyučovalo, jelikož tu ještě značně vlhko jest. Světiti bude se tuším o Veliké noci (...).“ Dále se zpráva zmiňuje o darech, které byly škole věnovány.²⁷¹ Návštěvy nové školy nekončili pouze u členů okresní školní rady. Dne 9. září 1886 místní školu poctil svou návštěvou v doprovodu okresního hejtmána Liebischera také nový zemský prezident hrabě Merveldt, přičemž hovory s místní obecní delegací a školní radou probíhaly k nelibosti a překvapení okresního hejtmána v češtině.²⁷²

Mimo školu pořádal Juchelka v Uhlířově také poučné a zábavné večery, které chodili navštěvovat např. lidé ze Štáblovic. Od těchto mimoškolních vzdělávacích aktivit však musel Juchelka nakonec upustit, kvůli nedostatku opory účastníků nebo finančním a zdravotním důvodům.²⁷³ V Uhlířově působil Juchelka jako správce školy až do své smrti v roce 1899.

6.4. Spolkové aktivity, publicistická činnost a jiné aktivity

František Juchelka byl velice činným pisatelem. Za svůj život stihl publikovat na několik stovek článků. Tato práce není tak ambiciózní, aby zhodnotila přínos této publikační činnosti či snad podala vyčerpávající seznam jeho článků. Neurčitý zůstává

²⁶⁸ Příloha k Opavskému Týdenníku XV, 1884, č. 92, s. 1.

²⁶⁹ SOkA Opava, fond Místní národní výbor Uhlířov, Pamětní kniha obce 1389-1945, inv. č. 6, s. 182.

²⁷⁰ Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 6, s. 3.

²⁷¹ Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 96, s. 1.

²⁷² Příloha k Opavskému Týdenníku XVII, 1886, č. 73, s. 1.

²⁷³ Opavský Týdenník XXIII, 1892, č. 11, s. 5.

také počet časopisů, ve kterých publikoval. Podle dostupných zdrojů oscilujeme kolem číslíce 9, přičemž tento počet nemusí být konečný, avšak pro účely této práce uvádím pouze těchto devět časopisů: *Komenský*, *Posel z Budče*, *Národ a Škola*, *Lumír*, *Ruch*, *Zábavné Listy*, *Naše Mládež*, *Opavský Týdenník*, *Ostravský Obzor*. Juchelka publikoval většinu svých článků v *Opavském Týdenníku* a *Národu a Škole* pod svým jménem, častěji však pod pseudonymem Miroslav Klinecký²⁷⁴, ale opět se nedá vyloučit, že pseudonymů užíval víc. Články z časopisů *Opavský Týdenník* a *Národ a Škola* jsou především dopisy informačního rázu; často v podobě reportáže. Mezi nimi můžeme ale nalézt drobné cykly črt např. „*Ze slezských chaloupek*“ atd.²⁷⁵

Spolková činnost byla vedle učitelského povolání Juchelkova hlavní doména. Byl členem několika spolků, ve kterých se velmi aktivně prosazoval, často i na vůdčích postech. Angažoval se např. v Matici Opavské, přestože nebyl plnohodnotným „činným“ členem, byl alespoň členem přispívajícím.²⁷⁶ Velký přínos měl také na rozvoj spolků v Uhlířově, kde zřídil hospodářskou besídku. Z iniciativy místních občanů Edvarda Grely s přičiněním Karla Lesáka, Josefa Prdy, Alberta Mruzka a Františka Martínka byl v roce 1892 založen Sbor dobrovolných hasičů.²⁷⁷ Juchelka se účastnil první valné hromady spolku, která proběhla dne 11. ledna 1893, kde byl přijat za nového člena. Zároveň byl volen nový výbor, ve kterém se stal Juchelka starostou a zároveň jednatelem.²⁷⁸ Ve spolku zastával funkci starosty mezi lety 1893-1898 a funkci jednatele mezi lety 1893-1897.²⁷⁹ Stál ve středu spolkové činnosti, která započala v roce 1893. V tomto roce byla pořízena ruční stříkačka za 545 zlatých a výzbroj členstva za 270 zlatých. Téhož roku se podařilo 400 zlatých splatit a opravit rovněž hasičské skladiště.²⁸⁰ Pro život v Uhlířově hrál spolek důležitou úlohu, jelikož měl velký podíl na osvětové činnosti – hrálo se divadlo, pořádaly plesy nebo výlety atd.

Největší náplň Juchelkových aktivit představovalo až zapojení do české učitelské jednoty hrabyňsko-opavské jejíž členem se stal již někdy v polovině 80. let 19. století.

²⁷⁴ VOPRAVIL, Jaroslav Stanislav: *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*, s. 171 a 743.

²⁷⁵ *Národ a škola* XX, 1899, č. 16, s. 334-335; *Opavský Týdenník*, XXX, 1899, č. 41, s. 1.; *Nový kalendář učitelský na rok 1895*, sestavil Alois Holub. s. 193-194.

²⁷⁶ *Věstník Matice Opavské*, Roč. 1896, č. 6. s. 38.

²⁷⁷ ZAO, fond Zemská vláda Slezská Opava, Stanovy Sboru dobrovolných hasičů v Uhlířově, karton 1380, inv. č. 1330, sig. 3692/1895.

²⁷⁸ *100 let Sboru dobrovolných hasičů v Uhlířově*. s. 12.

²⁷⁹ *Tamtéž*, s. 58-61.

²⁸⁰ SOkA Opava, fond Místní národní výbor Uhlířov, Pamětní kniha obce 1389-1945, inv. č. 6, s. 149-154.

Po vstupu do jednoty začal velmi záhy vyvíjet značnou aktivitu. Několikrát vystoupil s referáty na různá témata např. *Postavení a vzdělanost žen různých národů, O husitských válkách, Jak vyučovati zpěvu na našich školách, O důležitosti a potřebě učebních pomůcek na školách obecných* apod. Po zřízení Pomůckové a literární komise se stal její předsedou. Ve spolku po jeho rozdělení se stal v učitelské jednotě opavské jednatelem, přičemž tuto činnost vykonával až do roku 1897, kdy musel kvůli zdravotním obtížím na toto místo rezignovat.²⁸¹

Kvůli podlomenému zdraví navštívil v roce 1897 Juchelka lázně v Luhačovicích. Z tohoto pobytu zasílá také dopis do *Opavského Týdenníku*.²⁸² Dopis z Luhačovic byl jedním z posledních dopisů, který byl redakcí časopisu uveřejněn. V druhé polovině roku 1897 se schylovalo k obecním volbám ve vedlejších Štáblovicích. Při bližší neurčeném sporu mezi jednotlivými kandidáty se Juchelka přiklonil na jednu stranu, kterou chtěl podpořit dopisem – ten však nebyl otisknut. To Juchelku velice pobouřilo, jak dokazuje korespondence s redaktorem *Opavského Týdenníku* Antonínem Otahalem.²⁸³ V prvním dopisu ze dne 11. listopadu se Juchelka obhajuje a domáhá se vysvětlení, proč jeho dopis nebyl uveřejněn. Dále zaujmul toto stanovisko: „*Umínil jsem si sice, že do Op. T. již psáti nebudu, leč jsou mnohé věci, které zatajiti nelze. (...) Odcházím tedy s poctivými, úplně nezištnými úmysly, za něž odměnou stačilo by mi, kdyby jste tyto poctivé úmysly respektovali (...)*“²⁸⁴ Jelikož k otištění nedošlo a Otahalův dopis Juchelkovi se nedochoval (pokud byl vůbec zaslán) ve druhém dopisu z 14. prosince 1897 již Juchelka velice ostře kritizuje celou redakci a rozhořčeně protestuje: „*Rozhodně tolik nezasluhoval jsem! Čtete mé veškeré úvodníky, které jsem napsal! Nevděk jest to od Vás nehodný! Dá-li mi Pán Bůh zdraví, rozepíši se o tom jinde, aby Čechy viděla, co vládne u Op. Týd. Jest! – F. M. Juchelka – druhdy jen učitel, a nyní též majetník továrny, který platí trojnásobnou daň!*“²⁸⁵ Špatné vztahy s redakcí *Opavského Týdenníku*, který byl Juchelkovi hlavním publikačním médiem se nejspíše nepodařilo urovnat, jelikož už žádný jeho dopis nebyl otištěn. Teprve s jeho smrtí mu byly redakcí přiznány zásluhy za jeho činnost.

²⁸¹ SOkA Opava, fond Učitelská jednota Opavská (neinventarizováno)

²⁸² *Příloha k Opavskému Týdenníku*, XXVIII, 1897, č. 46, s. 1.

²⁸³ ZAO, fond Otahal Antonín (1889-1911), Dopis Františka Miroslava Juchelky ze dne 11. 11. a 14. 12. 1897, inv. č. 6.

²⁸⁴ *Tamtéž*, dopis z 11. 11. 1897.

²⁸⁵ *Tamtéž*, dopis z 14. 12. 1897.

Ve druhé polovině roku 1897 (jak je rovněž patrné z konce dopisu) se stal František Juchelka spolumajitelem továrny. Nejspíš jeho bratr Josef inicioval založení první české sodovkárny na Opavsku v rodných Budišovicích. Tu následně provozoval Josef po smrti Františka až do roku 1921.²⁸⁶ (viz. obrázek č. 5)

6.5. Rodina

Přes veškerou Juchelkovu činnost nesmíme pominout jeho osobní život. Ten byl bohužel prostoupen nejednou osobní tragédií. Dne 23. srpna 1884 umírá Juchelkův otec Josef na zánět plic ve věku 59 let.²⁸⁷ Podle závěti svěřil chalupu č. 41 včetně přilehlých pozemků své ženě, která dostala právo určit, komu později připadne. Měly se vyrovnat všechny dluhy a synům Josefovi a Vilémovi byl určen František jako poručník. V roce 1885 se do Uhlířova nastěhovala k Františkovi jeho starší neprovdaná sestra Karolína, jak bylo v takových případech zvykem a pracovala v domácnosti jako hospodyně.²⁸⁸ Následujícího roku 9. listopadu 1886 uzavřel ve Štáblovicích Juchelka sňatek s devatenáctiletou Františkou Januškovou, dcerou Antonína Januška a jeho manželky Františky Januškové, rozené Schenchové.²⁸⁹ Manželům Juchelkovým se narodily dvě děti – Olga (* 1. listopadu 1887)²⁹⁰ a Zdeněk Vladimír (* 27. června 1889)²⁹¹. Rodinný život však neměl dlouhého trvání. Po necelých třech letech manželství umírá Františka 18. srpna 1889 na souchotiny²⁹² a o necelé dva týdny později 30. srpna umírá též syn Zdeněk Vladimír. Jako příčina úmrtí byla uvedena slabota.²⁹³ Zanedlouho po smrti manželky a syna umírá 5. září také Františkův bratr Vilém na tuberkulózu.²⁹⁴ Ze sčítacích operací v roce 1890 vyplývá, že v domě č. 48 zůstal František pouze s dcerou Olgou a se svou sestrou Karolínou.²⁹⁵ Karolína pobývala v Uhlířově pravděpodobně nejpozději do smrti bratra, jelikož podle dalších

²⁸⁶ KRAVAR, Zdeněk: *Z historie výroby sodové vody v Opavě a okolí*. In.: *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy*. Roč. 42, 2016, č. 2, s. 1-3.

²⁸⁷ ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika zemřelých, inv. č. 686, sig. Hr V 10, fol. 21.

²⁸⁸ SOKA Opava, fond Okresní soud Opava I., Poslední vůle Josefa Juchelky 1884, karton 449, inv. č. 862/1885.; SALICOVÁ, H.: *Ze starých časů. Kronika slezského kraje*. s. 22-24.

²⁸⁹ ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika oddaných, inv. č. 8489, sig. Op XV 9, sv. III, fol. 12.

²⁹⁰ ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika narozených, inv. č. 211, sig. Op XV 8, fol. 66.

²⁹¹ ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika narozených, inv. č. 13049, sig. Op XV 16. s. 4.

²⁹² ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika zemřelých, inv. č. 8490, sig. Op XV 10, sv. IV., s. 7.

²⁹³ *Tamtéž*, s. 8.

²⁹⁴ ZAO, SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika zemřelých, inv. č. 686, sig. Hr V 10, fol. 26.

²⁹⁵ SOKA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z r. 1890 pro soudní okres Opava – Uhlířov, inv. č. 1174, fascikl 146.

sčítacích operací v roce 1900 již sdílela domácnost s rodinou svého bratra Josefa Juchelky v Budišovicích č. 41.²⁹⁶

Podruhé se František Juchelka oženil 10. listopadu 1891 v Litultovicích s dvacetijednaletou Karolínou Režnarovou, dcerou Matouše Režnara a jeho manželky Kateřiny Režnarové, rozené Hellebrandové.²⁹⁷ Se svou druhou manželkou Karolínou měli postupně čtyři děti – Miroslava Františka (* 10. října 1892)²⁹⁸, Vladimíra Metoděje (* 25. června 1894)²⁹⁹, Vlastu Miroslavu Karolínu (* 12. března 1896)³⁰⁰ a Zdenku Kamilu (* 2. července 1898).³⁰¹ Ani druhému manželství a rodině se nevyhnula smrt dvou dětí. Vladimír Metoděj zemřel dne 27. dubna 1895 na spálu³⁰² a Miroslav František dne 29. dubna téhož roku na souchotiny.³⁰³

6.6. Smrt a pohřeb

Františka Juchelku trápila nejspíše od mládí tuberkulóza, kterou se snažil pravidelně léčit lázeňskými pobyty v Luhačovicích, pracovním volnem a pravidelnou návštěvou lékařů. Zatížen osobními tragédiemi v rodině a značným množstvím práce jak ve škole, tak ve spolcích, byl začátkem roku 1899 na pokraji svých sil. V zimních měsících se jeho zdravotní stav zhoršil natolik, že byl nucen ulehnout do postele. Již velmi sláb nechává s příchodem jara sepsat 4. května svou poslední vůli.³⁰⁴

Podle této závěti v šesti bodech 1) odkazuje peníze z životního pojištění svým dcerám 2) nábytek po první manželce odkazuje dceři Olze 3) prodejem ostatního nábytku za útržek zaplatit léčebné výlohy a pohřeb 4) psací stůl navrátit i se spisy do rodného domu v Budišovicích 5) manželka Karolína bude zajištěna vdovskou penzí 6) stanovuje za poručníka svých dcer Olgy, Vlasty a Zdenky pana Františka Madra, přítele a spolupracovníka, učitele z Otice.

Dne 10. května 1899³⁰⁵ o třičtvrtě na jednu v noci, zesnul František Miroslav Juchelka zaopatřen svátostmi umírajících³⁰⁶, ve věku nedožitých 38 let. O jeho skonu

²⁹⁶ SOkA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z r. 1900 pro soudní okres Opava – Budišovice, inv. č. 1242, fascikl 224.

²⁹⁷ ZAO, SbM, farní úřad Dolní Životice, matrika oddaných, inv. č. 94, sig. Op III 11, Tom. 2, fol. 34.

²⁹⁸ ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika narozených, inv. č. 13049, sig. Op XV 16. sv. VI., s. 10.

²⁹⁹ *Tamtéž*, s. 13.

³⁰⁰ *Tamtéž*, s. 17.

³⁰¹ *Tamtéž*, s. 24.

³⁰² ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika zemřelých, inv. č. 8490, sig. Op XV 10, sv. IV., s. 14.

³⁰³ *Tamtéž*, s. 14.

³⁰⁴ SOkA Opava, Okresní soud Opava I., Poslední vůle Františka Juchelky 1899, karton 16, inv. č. 61/1899.

³⁰⁵ ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika zemřelých, inv. č. 8490, sig. Op XV 10, sv. IV., s. 22.

³⁰⁶ *Národ a škola* XX, 1899, č. 14, s. 289.

informují vzápětí noviny. Dne 16. května 1899 otiskly noviny *Národ a Škola* znění listu, který redakci zaslala Juchelkova manželka Karolína: „*Podáváme tímto jménem svým jakož i jménem truchlících pozůstalých žalostnou zprávu, že Všemohoucímu zalíbilo se povolati k sobě našeho milovaného chotě, potažmo otce, pana Františka Miroslava Juchelku (...)*“.³⁰⁷ O něco dříve, tedy již v sobotu 13. května, uveřejňuje skromnou zprávu také *Opavský Týdenník*.³⁰⁸

Pohřeb Františka Juchelky se konal 12. května. Popisuje ho článek jednoho ze zúčastněných otisknutý v *Národu a Škole*: „*Cestou z Uhlířova do Štáblovic znělo „Miserere mei“.* V průvodu bylo učitelů jen přes 40, pohřbu se zúčastnily hasičské sbory z Uhlířova, Štáblovic a Mikolajic, pak deputace ze Slavkova a z Dolních Životic. Rakev nesli členové obecního výboru střídavě se členy hasičského sboru; ozdobena byla krásnými věnci od učitelské jednoty opavské a dalšími. Po smutečních obřadech v kostele převzali rakev učitelé, načež průvod se hnul na hřbitov, kde tělesné ostatky drahého zesnulého byly k poslednímu odpočinku uloženy.“³⁰⁹

Juchelkova předčasná tragická smrt znamenala především pro rodinu a přátele, stejně jako pro mnohé spolky, nenahraditelnou ztrátu. Juchelka po sobě zanechal ženu a tři děti. Přestože vdově byla přiznána penze po manželovi, nacházela se rodina ve špatné situaci. O finanční nesoběstačnosti rodiny vypovídá snaha Františka Madera vypomoci vdově i dětem. V žalostné zprávě otištěné v *Opavském týdenníku* vyzývá své kolegy z učitelského spolku k podpoře těmito slovy: „*Náš spolubratr kolega Frant. Mir. Juchelka, správce školy v Uhlířově, horlivý dělník na roli školské, zakladatel českých učitelských jednot ve Slezsku, udatný bojovník za práva českého učitelstva, dřímá již věčným spánkem na posvátném poli ve Štáblovicích, dosud však místo, kde odpočívá, označeno není. Jeho rodina sama není s to, aby mu slušný náhrobek pořídila. Jest tedy na nás, abychom my přispěli hřivnou svou na zbudování důstojného pomníku na hrobě jeho. (...)*“³¹⁰ Nový kříž byl nakonec na hrob umístěn následujícího roku na výročí dne Juchelkova úmrtí.³¹¹ Vdova po Juchelkovi se později odstěhovala s dětmi z Uhlířova za druhým manželem do Bohučovic, kde založili hostinskou živnost.³¹²

³⁰⁷ *Tamtéž*, s 289.

³⁰⁸ *Opavský Týdenník* XXX, 1899, č. 37, s. 4.

³⁰⁹ *Národ a škola*, XX, 1899, č. 16, s. 334-335.

³¹⁰ *Opavský Týdenník* XXX, 1899, č. 8, s. 4.

³¹¹ *Příloha k Opavskému Týdenníku* XXXI, 1900, č. 53, s. 1.

³¹² AMO, fond Valeček Valentin, inv. č. 576.

6.7. Osobní profil a památka F. M. Juchelky

V závěru tohoto životopisu zbývá poslední otázka. Jaký vlastně František Miroslav Juchelka byl? Přihlédneme-li k výše napsaným řádkům dá se s jistotou říct, že to byl člověk velmi horlivý a pracovitý. Opět můžu odkázat na Opavský Týdenník, který ho popisuje jako „Muže vzácného charakteru“, který byl „Pravdomluvný, přímý, neoblomný. Jeho heslem bylo: Přeskoč, přelez, jenom nepodlézej. Svůj úsudek řekl každému do očí, různé vady a nedostatky zvláště v ohledu národním káral bezohledně v novinách. Tím si však zjednal mnoho nepřátelství, což mu život ještě více ztrpčovalo. Že byl učitelem vzorným a svých povinností dbalým, toho svědectvím jsou pochvalné dekrety, jichž se mu dostalo.“³¹³ Co se národní horlivosti týče, opět nalezneme na stránkách novin zprávy o jeho veřejném jednání. Na opavských učitelských konferencích způsobil nejedno pozdvižení, když např. v říjnu 1885 požádal česky o katalog okresní knihovny – „německé učitelky křičí deutsch! Pan inspektor tlumočí tuto žádost po německu a honem konferenci uzavírá (...).“³¹⁴ Německý jazyk již napříště nezůstal jedinou obcovací řečí – v následujícím roce již Juchelka přednesl na konferenci celý český referát, který si získal v tomto ohledu prvenství.³¹⁵ Ve škole se snažil odstraňovat u svých žáků v té době běžné germanismy i některé nepěkné výrazy domácího nářečí. Probouzel v dětech lásku k rodné řeči. Za vhodnou cestu k tomuto považoval Juchelka různé české básně a říkanky.³¹⁶ Ve světle tragického rodinného života a zápasení se zákeřnou chorobou byl jeho krátký život naplněn smysluplnou prací ke zlepšení školství, zvelebení obce a povzbuzení národního vědomí skrze organizaci českého učitelstva ve Slezsku.

V roce 1992 se konalo slavnostní výročí 100 let od založení hasičského sboru v Uhlířově. Při této příležitosti byla za účasti hasičského sboru a obecního výboru na místním hřbitově odhalena Františku Miroslavu Juchelkovi pamětní deska.³¹⁷ Bližší informace této události se mi nepodařilo nalézt.³¹⁸ (viz. obrázky č. 6-8)

³¹³ Opavský Týdenník XXX, 1899, č. 41, s. 1.

³¹⁴ Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 80, s. 3.

³¹⁵ Příloha k Opavskému Týdenníku XVII, 1886, č. 59, s. 2.

³¹⁶ AMO, fond Valeček Valentin, inv. č. 576.

³¹⁷ MARTINEK, Branislav: UHLÍŘOV. Z historie obce. s. 35.

³¹⁸ Pozn.: Pro účely této oslavy byla sepsána řeč, kterou měl přednést starosta. Tato řeč se bohužel nedochovala.

7. Závěr

Sít' pro elementární vzdělávání byla na Opavsku vytvářena již v době osvícenských reforem Marie Terezie a Josefa II., přičemž se v průběhu 19. století rozrůstala a transformovala v životaschopný vzdělávací aparát pod státním dohledem. Do konce století již téměř každá vesnice měla svou obecnou školu (často novou nebo opravenou), nebo se tato škola nacházela v dostatečné blízkosti, aby do ní děti mohly bez problému docházet, což potvrzuje také statistický výzkum, který jsem předložil formou tabulek. V konečném důsledku lze konstatovat, že rozvoj elementárního školství přispěl v závěru 19. století ke zlepšení mnoha aspektů tehdejší společnosti. Nárůst životní úrovně dokládá i snížení negramotnosti obyvatel Rakouského Slezska, přestože tento proces probíhal pro různé části regionu rozdílnou rychlostí a nerovnoměrně. (viz. *tabulku č. 8*) Aniž bychom je chtěli přeceňovat, nepochybně vědomosti a dovednosti nabyté na obecných a měšťanských školách znamenaly pro mnohé vůbec jedinou institucionalizovanou vzdělávací příležitost, jíž se jim v životě dostalo. Na základě znalosti a schopnosti absolventů těchto škol pak navazovaly profesně vzdělávací instituce, které je různou měrou rozvíjely a ve shodě se svým účelem dále profilovaly. De facto tak primární školy představovaly nezbytnou základnu, na níž mohla být vystavěna odborná kvalifikace jedince. Některým ze vzdělávacích ústavů primárního úrovně prošel v období od poloviny 19. století do první světové války takřka každý, což podporovaly vedle tehdejší legislativy rovněž počty, rozmístění a v neposlední řadě i vyučovací jazyk škol.³¹⁹

Největší změny doznalo společenské postavení pedagogů, které díky Hasnerovým reformám získávalo na váženosti. Díky legislativním změnám se učitelům dostávalo lepší čtyřleté vzdělání na učitelských ústavech, přinášející mnoho benefitů včetně pracovních míst, státního platu a penze, zkrácené vojenské služby atd. V etnicky velmi diverzifikovaném prostředí Rakouského Slezska se však čeští učitelé potýkali s mnohými problémy. Jazyková nerovnoprávnost, nedostatečně vybavené školy či školní budovy ve špatném stavu byly pouze některé z nich. Místní správy, velmi často obsazované nacionálně smýšlejícími Němci, navíc častěji sympatizovaly se svými německými kolegy než s českými učiteli. Našli se však i zářné výjimky. Většina výdobytků českých učitelů v záležitostech zvelebování školství či podpoře českého

³¹⁹ KADLEC, Petr: *Vzdělanost – společnost – hospodářství. Utváření profesně vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu rakouského Slezska*, s. 29.

národního tábora tak vznikla svépomocí, které zdatně přispělo spolčování – zakládání českých učitelských jednot a jejich následná spolupráce se v mnohém zasloužila o rozvoj národního povědomí, rozšiřování českého jazyka, literatury a kulturních zvyků. Na příkladu Františka Miroslava Juchelky jsme si ukázaly, jak učitelství žilo v době vzdělávání až po pedagogickou praxi a mimoškolní činnost. Učitel často představoval pro místo svého působení značný kulturní a osvětový přínos. Byl aktivním účastníkem na vesnickém dění a často organizátor zábav, plesů, spolků atd. Podařilo se mi předložit ucelený životopis, který zmapoval Juchelkův profesní i soukromý život, včetně jeho metod práce a jeho tragického závěru.

V průběhu práce se ukázalo, že zkoumané téma je velmi široké a zasloužilo by si hlubší prozkoumání. Tato práce neměla ambice obšírně pojednat o všech problémech spojených s národním školstvím a vzhledem k požadovanému rozsahu a omezené časové dotaci by byl tento úkol takřka nemožný. Elementární školství na Opavsku nabízí ještě řadu dalších nezodpovězených otázek. Nabízí se např. problematika školních budov, zahrad a tělocvičen, u které by se dal obrazovými prameny doložit jejich vývoj a stav, nebo zakládání mateřských školek, problematika školní inspekce, pohled na opavské školství prizmatem genderových studií atd. Za předpokladu rozšíření pramenů základny především o fondy ze Zemského archivu v Opavě, jmenovitě Zemské vlády slezské a Zemské školní rady slezské, by se dala podrobněji zmapovat řada institucí včetně jejich zakládání, rušení popřípadě stěhování. S použitím fondů jednotlivých škol pak také lépe porozumět vnitřnímu fungování, vzájemným vztahům se státními orgány či podrobněji prostudovat žákovskou základnu. Rovněž problematika spolková nebyla plně vyčerpána. Především působení německých učitelských spolků a rivalita mezi Schulvereinem a Maticí školskou v tzv. boji o dítě. Těmito a dalšími badatelskými otázkami bych se dále zabýval napříště ve své magisterské práci.

8. Prameny a literatura

Prameny

AMO, fond Valeček Valentin, inv. č. 576.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, fond Bildersammlung 15698, sign. BayHStA, SdA.

Česká škola XVII, 1894, č. 1.

MKP, fond Kalendáře, ročenky a schematismy, inv. č. 472/77, sig. KAL 74.

Národ a škola XX, 1899, č. 14.

Národ a Škola XX, 1899, č. 16.

Nový kalendář učitelský na rok 1895, sestavil Alois Holub.

Opavský Týdenník XIV, 1883, č. 1.

Opavský Týdenník XIX, 1888, č. 42.

Opavský Týdenník XIX, 1888, č. 73.

Opavský Týdenník XIX, 1888, č. 93.

Opavský Týdenník XV, 1884, č. 29.

Opavský Týdenník XV, 1884, č. 82.

Opavský Týdenník XV, 1884, č. 90.

Opavský Týdenník XV, 1884, č. 94.

Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 27.

Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 28.

Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 6.

Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 80.

Opavský Týdenník XVI, 1885, č. 96.

Opavský Týdenník XXIII, 1892, č. 11.

Opavský Týdenník XXV, 1894, č. 58.

Opavský Týdenník XXX, 1899, č. 41.

Opavský Týdenník XXX, 1899, č. 8.

Opavský Týdenník, XVII, 1886, č. 17.

Österreichische Statistik, Band I, Heft 2. Wien 1882.

Österreichische Statistik, Band I, Heft 3. Wien 1893.

Příloha k Opavskému Týdenníku XVII, 1886, č. 59.

Příloha k Opavskému Týdenníku XVII, 1886, č. 73.

Příloha k Opavskému Týdenníku XXVIII, 1897, č. 46.

Příloha k Opavskému Týdenníku XIV, 1883, č. 16.

Příloha k Opavskému Týdenníku XIV, 1883, č. 50.

Příloha k Opavskému Týdenníku XV, 1884, č. 92.

Příloha k Opavskému Týdenníku XXVII, 1896, č. 101.

Příloha k Opavskému Týdenníku XXXI, 1900, č. 53

Příloha Opavského Týdenníku XIX, 1888, č. 13.

Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien. Troppau 1883.

Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien. Troppau 1888.

SOkA Opava, fond Archiv obce Benkovice, inv. č. 15.

SOkA Opava, fond Archiv obce Budišovice, Pamětní kniha obce I. 1866-1948, inv. č. 11.

SOkA Opava, fond Místní národní výbor Uhlířov, Pamětní kniha obce, inv. č. 6.

SOkA Opava, fond Německý státní koedukační učitelský ústav Opava: inv. č. 4.

SOkA Opava, fond Německý státní koedukační učitelský ústav Opava: inv. č. 13.

SOkA Opava, fond Německý státní koedukační učitelský ústav Opava: inv. č. 32.

SOkA Opava, fond Okresní soud Opava I, Poslední vůle Františka Juchelky, karton 16, inv. č. 61/1899.

SOkA Opava, fond Okresní soud Opava I., Poslední vůle Josefa Juchelky 1884, karton 449, inv. č. 862/1885.

SOkA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z r. 1890 pro soudní okres Opava – Budišovice, inv. č. 1129, fascikl 101.

SOkA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z r. 1890 pro soudní okres Opava – Uhlířov, inv. č. 1174, fascikl 146.

SOkA Opava, fond Okresní úřad Opava I, Sčítací operáty z r. 1900 pro soudní okres Opava – Budišovice, inv. č. 1242, fascikl 224.

SOkA Opava, fond Sběrka dokumentačního materiálu Státního okresního archivu Opava, inv. č. CZ227205010//1062/1/2/1/2/12//2, kart. 137/25.

SOkA Opava, fond Učitelská jednota opavská Opava, Stanovy učitelské jednoty opavské, neinventarizováno.

SOkA Opava, fond Základní devítiletá škola 1.-5. ročník Benkovice, neinventarizováno.

SOkA Opava, fond Základní devítiletá škola 1.-5. ročník Benkovice.

SOkA Opava, fond Základní devítiletá škola 1.-5. ročník Bohučovice.

SOkA Opava, fond Základní škola a Mateřská škola Hrabyně, inv. č. 1.

SOkA Opava, Německý státní koedukační učitelství Opava, katalog přípravné třídy B (1875-1876), inv. č. 13.

SOkA Opava, Německý státní koedukační učitelství Opava, třídní katalog I.A-IV.A třídy (1876-1880), inv. č. 32.

SOkA Opava, Základní škola a Mateřská škola Hrabyně, školní matrika (1845-1865), inv. č. 1.

Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30. April 1890. Band XXXV, Heft 1, Wien 1891.

Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900. Band LXII, Heft 2, Wien 1903.

Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien. Troppau 1904.

Věstník Matice Opavské, Roč. 1896, č. 6.

ZAO, fond Otahal Antonín (1889-1911), Dopis Františka Miroslava Juchelky ze dne 11. 11. a 14. 12. 1897, inv. č. 6.

ZAO, fond Otahal Antonín, inv. č. 6.

ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 682, sig. Hr V 6.

ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika narozených, inv. č. 8593, sig. Hr V 12.

ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika oddaných, inv. č. 685, sig. Hr V 9.

ZAO, fond SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika zemřelých, inv. č. 686, sig. Hr V 10.

ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, Stanovy místního odboru Ústřední matice školské v Kateřinkách, inv. č. 1330, kart. 1368, sig. 58/V.

ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, Stanovy místních odborů Ústřední matice školské v Litultovicích a Stěbořicích, inv. č. 1331, kart. 1410, sig. 58/V//S.

ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, Stanovy Pohorské učitelské jednoty, inv. č. 1331, kart. 1410, sig. 58/V//S.

ZAO, fond Zemská vláda Slezská Opava, Stanovy Sboru dobrovolných hasičů v Uhlířově, karton 1380, inv. č. 1330, sig. 3692/1895.

ZAO, SbM, farní úřad Dolní Životice, matrika oddaných, inv. č. 94, sig. Op III 11, Tom. 2.

ZAO, SbM, farní úřad Pustá Polom, matrika zemřelých, inv. č. 686, sig. Hr V 10.

ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika narozených, inv. č. 13049, sig. Op XV 16.
ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika narozených, inv. č. 13049, sig. Op XV 16.
sv. VI.

ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika narozených, inv. č. 211, sig. Op XV 8.

ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika oddaných, inv. č. 8489, sig. Op XV 9, sv.
III.

ZAO, SbM, farní úřad Štáblovice, matrika zemřelých, inv. č. 8490, sig. Op XV 10, sv.
IV.

Literatura

100 let Sboru dobrovolných hasičů v Uhlířově. Opava 1992.

BAKALA, Jaroslav a kol.: *Slezsko.* Opava 1992.

BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 sv. XIV. okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín.* Olomouc 1995.

BOGUS, Marzena: *Statystyczne podstawy badań społeczności nauczycieli szkół ludowych Śląska Austriackiego (1869–1914). Zalety i ograniczenia źródeł.* In: *Slezský sborník* 113, 2015, č. 1.

CIBULKA, Pavel – KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea a kol.: *Čas změny. Moravský a slezský venkov od zrušení poddanství po Velkou válku.* Ostrava 2021.

ČORNEJOVÁ, Ivana – KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana a kol.: *Velké dějiny země koruny české. Tematická řada. Školství a vzdělanost.* Praha 2020.

DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace.* Ostrava 2014.

DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *Populační vývoj statutárních měst rakouské části Slezska v období demografického přechodu – města Opava, Frýdek a Bílsko.* In: *Slezský sborník* 110, 2012, č. 1-2, s. 27-46.

DOKOUPIL, Lumír a kol.: *140 let Matice opavské. Vybrané kapitoly z dějin české národnostní emancipace ve Slezsku.* Opava 2017.

DOKOUPIL, Lumír a kol.: *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy. 1. díl A-M, 2. díl N-Ž.* Ostrava 2005.

DVOŘÁKOVÁ KANĚČKOVÁ, Eva: *Výchova dívek v Čechách a na Moravě. Školství v 19. století genderovou perspektívou.* Praha 2020.

FICEK, Viktor: *Pověstný školský výnos Gustava Zeynka.* In: *Slezský sborník.* 30, 1972, č. 3.

- GAWRECKÁ, Marie: „Kam s ní?“ *Snahy o zřízení nové německé univerzity v předlitavské části habsburské monarchie v poslanecké sněmovně říšské rady v letech 1872-1875*. In.: *Slezský sborník* 117, 2019, č. 1, s. 23-41.
- GAWRECKA, Marie: *Národnostní problematika ve slezských městech do roku 1914. Národnostní problémy v historii měst*. Prostějov 1993.
- GAWRECKÁ, Marie: *Němci ve Slezsku 1848-1938, stav a úkoly výzkumu*. In: *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě / Šenov u Ostravy* 1998.
- GAWRECKÁ, Marie: *Problematyka narodowościowa Śląska austriackiego w latach 1742-1914*. In: *Studia Śląskie* tom 52, 1993.
- GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000. Díl I.*, Opava 2003.
- GAWRECKI, Dan: *Počátky extrémního německého nacionalismu. Schönerer a rakouské Slezsko*. In: *Slezský sborník* 68, 1970, s. 133-141.
- GAWRECKI, Dan: *Śląskość w państwie Habsburgów*. In: *Studia Śląskie* tom. 52, 1993, s. 47-60.
- GAWRECKI, Dan: *Spolek Nordmark a německá politika*. In: *Slezský sborník* 70, 1972, s.1-16.
- GROBELNÝ, Andělín: *Slezsko v období národních táborů*. Ostrava 1962.
- GROBELNÝ, Andělín: *Tábor lidu na Ostré hůrce v září 1918 a československá samostatnost*. In: *Slezský sborník* 66, 1968, č. 4, s. 433-444.
- GROBELNÝ, Andělín: *Tábory lidu ve Slezsku v letech 1868-1871*. In.: *Slezský sborník* 62, 1964, s. 164-199.
- HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel a kol.: *Ideje – legislativa – instituce: Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939*. Praha 2015.
- HLAVAČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století. Díl I. a II., 2. doplněné vydání*. Praha 2016.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. 2. upravené vydání. Praha 2004.
- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha 2009.
- HYE, Hans Peter: *Bürgerliches Vereinswesen. Forschungsprojekt P6523 G Schlussbericht*. Vídeň 1991.

- CHLEBOWCZYK, Józef: *Hlavní problémy a etapy polsko-českých vztahů v Těšínském Slezsku v 19. a na počátku 20. století (do roku 1914)*. In: *Slezský sborník* 58, 1960, s. 535-536.
- KADLEC, P.: *Prameny k dějinám vzdělávání a školství*. In: MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Prameny k hospodářským dějinám novověku 2*. Ostrava 2010, s. 252-289.
- KADLEC, Petr: *Rakouská statistika školství a vzdělávání – opomíjený pramen dějiny vzdělávání „dlouhého“ 19. století*. In.: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Roč. 61, 2021, č. 1, s. 37-59.
- KADLEC, Petr: *Střední školy a jejich studenti (K formování inteligence na severní Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století)*. Ostrava 2013.
- KADLEC, Petr: *Vzdělání – společnost – hospodářství. Utváření profesně vzdělávací infrastruktury v Předlitavsku od poloviny 19. století do roku 1914 na příkladu Rakouského Slezska*. Ostrava 2020.
- KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl I*. Praha 1929.
- KÁŇA, Otakar: *Dokumenty o proněmecké angažovanosti Josefa Koždoně a jeho stoupenců (Šlonzáků)*. In: *Slezský sborník* 69, 1971, s. 368-380.
- KARAS, Jan.: *Přehled vývoje české jazykové otázky*. Praha 1910.
- KÁRNÍK, Zdeněk (ed.): *Sborník k problematice multietnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918*. Praha 1996.
- KÁRNÍKOVÁ-ŠMILAUEROVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha 1965.
- KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana: *České učitelstvo a Hasnerovy zákony*. In: *e-Pedagogium* Roč. 10, 2010, č. 3.
- KAŠE, Jiří – BĚLINA, Pavel – BOROVIČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny zemí koruny české sv. XIIa (1860-1890)*. Praha a Litomyšl 2012.
- KAŠE, Jiří – BĚLINA, Pavel – BOROVIČKA, Michael a kol.: *Velké dějiny zemí koruny české sv. XIIb (1890-1918)*. Praha a Litomyšl 2013.
- KLADIWA, Pavel: *Statutární města Moravy a Slezska 1850-1914*. In: *Slezský sborník* 105, 2007, č. 3, s. 178-199.
- KLIKA, J. – SOKOL, J.: *Stručný slovník paedagogický. Díl II*. Praha 1893.
- KLIKA, J. – SOKOL, J.: *Stručný slovník paedagogický. Díl VI*. Praha 1909.

- KNAPÍKOVÁ, Jaromíra: *Matice opavská. Spolek, osobnosti a národní snahy ve Slezsku 1877-1948*. Opava 2007.
- KNOB, Stanislav: *Žil byl jednou jeden... aneb rekonstrukce osobního života prostřednictvím pramenů evidenční povahy na příkladu Petra Cingra*. In.: *Slezský sborník* 115, 2017, č. 1.
- KOLÁŘ, Ondřej – JANÁK, Dušan: *Polská a Německá menšina ve Slezsku a na Severní Moravě*. Opava 2019.
- KOSCHMAL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim (eds.): *Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika*. Praha-Litomyšl 2001.
- KOŤA, Jaroslav: *Učitelé v českých zemích na cestě k profesionalizaci*. In: SVOBODNÝ, Petr – HAVRÁNEK, Jan (edd.): *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*. Praha 1996, s. 82-112.
- KOTÁSKOVÁ, Vladimíra: *Vlastenecká výchova a současnost*. Zlín 2012. (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- KRÁLÍK, Lukáš: *Slezský zemský zákoník*. In: *Acta universitatis carolinae – iuridica* LXIII, 2017, č. 1.
- KRÁLÍKOVÁ, Marie – NEČESANÝ, Josef – SPĚVÁČEK, Václav: *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha 1977.
- KRAVAR, Zdeněk: *Z historie výroby sodové vody v Opavě a okolí*. In: *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy*. Roč. 42, 2016, č. 2
- KŘEN, Jan: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Praha 1990.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. 2. doplněné vydání. Praha 2017.
- MAJEWSKI, Piotr Maciej: *Sudetští Němci 1848-1948*. Brno 2014.
- MARTINEK, Branislav: *Uhlířov. Z historie obce*. Uhlířov 2000
- MATEJKO-PETERKA, Ilona – HANIČÁK, Ondřej – JANÁK, Martin: *Spolkový život ve Slezsku: spolky ve světle dochovaných památek*. Opava 2016.
- MORKES, František: *K počátkům spolkového života učitelů v Čechách a na Moravě*. In: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. 2001, č. 9.
- MÜLLER, Karel – ŽÁČEK, Rudolf a kol.: *Opava*. Praha 2006.
- MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Prameny k hospodářským dějinám novověku 2*. Ostrava 2010.

- MYŠKA, Milan: *Spolky ve Slezsku na prahu 70. let 19. století. (Pokus o kvantitativní analýzu)*. In: *Vladimír Wolf et Opera Corcontica: sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa*. Hradec Králové 2002, s. 278-288.
- NOVÁK, Jan Václav: *Ročenka. Rozhledy po školství a písemnictví paedagogickém*. Praha 1894.
- NOVÁKOVÁ, Lucie: *Antonín Otahal Plešovský a „Opavský Týdenník“*. Ostrava 2020. (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).
- Okres Opava*. Ostrava 1983.
- PALLAS, Ladislav: *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava 1970.
- PALLAS, Ladislav: *Úloha jazyka při vzniku a vývoji teorií a hnutí tzv. wasserpoláctví, šlonzáctví a moravectví*. In: *Slezský sborník* 63, 1965, č. 4, s. 471-504.
- PEŘICH, Leopold: *Slezsko: přehled národnostního vývoje*. Praha 1945.
- POKLUDOVÁ, Andrea: *Vesnický učitel na přelomu 19. a 20. století: významný aktér modernizace venkovské společnosti*. In: *Časopis Matice moravské* Roč. 137, 2018, č. 2, s. 295-318.
- POKORNÝ, Jiří – VELEK, Luboš – VELKOVÁ, Alice: *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*. Praha 2007.
- RIEDL, Miroslav: *První české učitelské spolky na Moravě*. In: *Vlastivědný věstník moravský* XIX, 1967, č. 2.
- RÝDL, Karel: *Cesta k Hasnerovu zákonu a reakce na něj v českých zemích*. In: *e-Pedagogium* Roč. 10, 2010, č. 3.
- ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina: *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867-1918*. Praha 2007.
- SALICHOVÁ, Hana: *Ze starých časů. Kronika slezského kraje*. Praha 1947.
- SKUHROVSKÁ, Eliška: *Učitelé obecných a měšťanských škol v druhé polovině „dlouhého“ 19. století. Teoretická příprava a praktická příprava pro výkon povolání*. Praha 2017. (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
- SOMR, Miroslav a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987.
- ŠAFRÁNEK, J.: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl II*. Praha 1919.
- ŠAFRÁNEK, J.: *Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1769-1895*. Praha 1897.
- ŠAFRÁNEK, Jan: *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. Díl I. (862-1848)*. Praha 1913.

- ŠAFRÁNEK, Jan: *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů. Díl II. (1848-1913)* Praha 1918.
- ŠÍL, Jiří: *Vincenc Prasek (1843-1912). Má vůle je mým osudem.* Opava 2010.
- ŠOPÁK, Pavel: *Beseda – matice – jednota: typologie organizačních forem českých Slezanů ve druhé polovině 19. století.* In.: *Historica* roč. 8, 2017, č. 2.
- ŠRAJEROVÁ, O.: *Historické a aktuálne otázky vývoja národnostních vzťahov, kultúr a identít v národnostne zmiešanej oblasti Sliezska a severnej Moravy.* Opava 2015.
- ŠTAIF, J.: *Multietnicita a statistika v českých zemích 1790-1880.* In: KÁRNÍK, Z. (ed.): *Sborník k problematice multietnicity: České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918.* Praha 1996, s. 13-42.
- TUREK, Adolf a kol.: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy.* Opava 2004.
- URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918.* Praha 1982.
- VANIČKOVÁ, Vladimíra – DOKOUPIL, Lumír: *Encyklopedie Slezska. Díl 1. a 2.* Moravský Beroun 2002.
- VANIČKOVÁ, Vladimíra – DOKOUPIL, Lumír: *Encyklopedie Slezska.* Ostrava 2000.
- VESELÁ, Zdenka: *Vytváření novodobé školské soustavy a její vývoj od tereziánských reforem do roku 1918.* Brno 1992.
- VLASÁK, Emanuel: *Organizační principy učitelských odborů. K vývoji organizační struktury učitelských spolků.* In: *Archivní časopis XXIII*, 1973, č. 3.
- VOPRAVIL, Jaroslav Stanislav: *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře.* Praha 1973.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla.: *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků.* Praha 2016.
- VYHLÍDAL, Jan: *Naše Slezsko.* Praha 1900.
- ZÁŘICKÝ, Aleš a kol.: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742-1914. Díl I. a II.* Ostrava 2020.
- ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech.* Praha 2004.
- ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko.* Praha 2005.

9. Přílohy

Mapa č. 1: Správní členění Rakouského Slezska podle politických okresů k roku 1900

Mapa č. 2: Soudní okresy politického okresu Opava mezi lety 1868-1896

Tabulka č. 1: Vývoj počtu obyvatel Rakouského Slezska³²⁰

rok	východní Slezsko	západní Slezsko	CELKEM
1869	232 557	279 024	511 581
1880	268 491	296 984	565 475
1890	300 150	305 499	605 649
1900	369 354	311 068	680 422

Tabulka č. 2: Počet obyvatel na Opavsku³²¹

rok	Soudní okresy					
	Opava- město	Opava- venkov	Odry	Vítkov	Bílovec	Klimkovice
1869	16 608	29 762	10 031	13 469	16 548	16 596
1880	20 562	33 884	9 652	15 317	17 312	17 804
1900	26 748	38 489	9 999	15 687	21 644	19 190

³²⁰ DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R.: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*, s. 49.

³²¹ BARTOŠ, J.a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 sv. XIV.* s. 25, 118; MÜLLER, K. – ŽÁČEK, R. a kol.: *Opava*, s. 240.

Tabulka č. 3: Počty učitelů elementárních škol na Opavsku v letech 1880-1900³²²

Školní rok	učitelé			učitelky			učitelé náboženství		učitelky industriálních prací		neobsazené	
	s vysvědčením způsobilosti	s vysvědčením dospělosti	bez vysvědčení způsobilosti	s vysvědčením způsobilosti	s vysvědčením dospělosti	bez vysvědčení způsobilosti	ustanoveni školními úřady	ustanoveni církevními úřady	s vysvědčením způsobilosti	bez vysvědčení zp.	učitelské pozice	podučitelské pozice
1880/1881	151	34	3	22	7	-	1	74	12	5	1	3
1881/1882	156	24	3	28	7	1	1	75	9	6	1	9
1882/1883	155	26	5	30	13	1	1	77	23	6	5	6
1883/1884	164	23	3	13	5	-	1	78	14	2	4	6
1884/1885	169	29	2	11	5	-	1	77	11	6	3	5
1885/1886	187	21	2	11	3	-	-	77	15	4	3	9
1886/1887	176	19	8	10	4	-	1	77	14	2	-	16
1887/1888	180	21	6	27	5	2	1	78	12	3	1	4
1888/1889	176	26	7	29	7	-	-	77	9	5	2	4
1889/1890	175	23	4	27	9	1	-	83	10	4	4	6
1890/1891	185	22	6	32	5	1	-	78	10	5	3	2
1891/1892	186	23	6	29	5	2	1	79	10	5	1	4
1892/1893	189	21	4	30	5	3	1	82	10	2	2	2
1893/1894	195	21	5	26	7	2	2	80	13	2	-	4
1894/1895	194	21	7	27	6	2	3	86	13	2	2	2
1895/1896	200	25	7	29	5	-	3	87	15	4	2	1
1896/1897	138	22	-	28	1	-	2	64	17	5	2	-
1897/1898	143	22	1	25	6	1	2	62	27	7	1	-
1898/1899	155	13	3	25	9	-	1	61	26	11	3	-
1899/1900	164	13	-	25	8	-	2	64	31	10	-	1

³²² Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

Tabulka č. 4: Počet veřejných obecných a měšťanských škol podle jednotlivých školních obvodů v letech 1880–1900³²³

Školní rok	Opava-město (Troppau- Stadtbezirk)	Opava- venkov (Troppau- Landbezirk)	Jeseník (Freiwaldau)	Bruntál (Freudenthal)	Krnov (Jägerndorf)	Těšín (Teschen) (polský inspekční okres)	Těšín (Teschen) (český inspekční okres)	Frydek-město (Friedek- Stadtbezirk)	Bílsko- venkov (Bielitz- Landbezirk)	Bílsko-město (Bielitz- Stadtbezirk)	Fryštát (Freistadt)	Bílovec ³²⁴ (Wagstadt)	CELKEM ³²⁵
1880/1881	5	118	55	48	36	67	34		54		39		459+(4)
1881/1882	6	118	55	48		68	34		54		39		462+(4)
1882/1883	6	118	55	47		69	35		54		39		463+(4)
1883/1884	7	119	55	47		105			54		40		467+(4)
1884/1885	8	119	55	47		105			54		40		468+(5)
1885/1886	7	119	54	44		106			54		40		464+(5)
1886/1887	7	118	54	44		107			54		40		464+(6)
1887/1888	8	118	54	44		107			55		42		468+(6)
1888/1889	8	118	55	44		108			55		43		471+(7)
1889/1890	8	118	55	44		108		2	55	1	43		471+(8)
1890/1891	8	120	55	44	37	108			56		43		474+(8)
1891/1892	8	121	55	45		108			56		43		476+(9)
1892/1893	8	122	55	45		108			57		43		478+(10)
1893/1894	8	122	55	45		109			57		44		480+(10)
1894/1895	8	122	55	45		111			59		45		485+(11)
1895/1896	8	123	55	45		111			60		45		487+(11)
1896/1897	8	83	55	45		111			60		47	41	490+(11)
1897/1898	8	83	55	45		111			63		48	41	494+(11)
1898/1899	8	84	55	45		115			63		52	41	503+(12)
1899/1900	9	84	55	45		114			65		53	43	508+(12)

³²³ Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

³²⁴ Pozn.: Roku 1849 patřily v okrese k hejtmánství Opava ještě soudní okresy Bílovec a Klimkovice, které roku 1896 vytvořily samostatné okresní hejtmánství Bílovec.

³²⁵ Pozn.: Celkový součet je tvořen počtem obecných škol a v závorce uvedeným počtem škol měšťanských.

Tabulka č. 5: Vyučovací jazyk ve veřejných obecných školách Rakouského Slezska v letech 1880–1900³²⁶

Školní rok	Počet škol podle vyučovacího jazyku						CELKEM
	německy	česky	polsky	německo- česky	německo- polsky	utrakvistické	
1880/1881	200	113	124	/	/	22	459
1881/1882	201	111	127			23	462
1882/1883	201	112	126			24	463
1883/1884	204	110	128	19	6	/	467
1884/1885	207	112	128	15	6		468
1885/1886	201	109	130	17	7		464
1886/1887	200	109	130	18	7		464
1887/1888	201	111	131	18	7		468
1888/1889	202	113	131	18	7		471
1889/1890	202	113	131	18	7		471
1890/1891	203	115	131	18	7		474
1891/1892	204	116	131	18	7		476
1892/1893	205	116	131	19	7		478
1893/1894	206	116	131	20	7		480
1894/1895	207	117	135	19	7		485
1895/1896	208	117	136	19	7		487
1896/1897	208	118	135	20	9		490
1897/1898	209	116	139	21	9		494
1898/1899	211	117	143	22	10		503
1899/1900	216	115	144	24	9		508

³²⁶ Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

Tabulka č. 6: Počet soukromých obecných a měšťanských škol Rakouského Slezska a jejich vyučovací jazyk v letech 1880–1900³²⁷

Školní rok	Počet škol podle vyučovacího jazyku					CELKEM ³²⁸
	německy	česky	polsky	německo-česky	německo-polsky	
1880/1881						42+(3)
1881/1882						38+(5)
1882/1883						38+(5)
1883/1884	26	4	16		1	42+(5)
1884/1885	29	4	18		1	47+(5)
1885/1886	35	4	18		1	53+(5)
1886/1887	35	4	18		1	53+(5)
1887/1888	33	4	17		2	51+(5)
1888/1889	36	3	17		2	52+(6)
1889/1890	36	3	18		2	53+(6)
1890/1891	35	3	18		2	52+(6)
1891/1892	35	3	19		2	52+(7)
1892/1893	34	3	19		2	51+(7)
1893/1894	35	3	20		2	53+(7)
1894/1895	34	3	17		2	49+(7)
1895/1896	35	3	17		2	49+(8)
1896/1897	36	3	16		3	50+(8)
1897/1898	37	4	14		3	50+(8)
1898/1899	39	5	12		2	49+(9)
1899/1900	39	7	14		2	53+(9)

³²⁷ Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

³²⁸ Pozn.: Celkový součet je tvořen počtem obecných škol a v závorce uvedeným počtem škol měšťanských.

Tabulka č. 7: Počet veřejných obecných a měšťanských škol Rakouského Slezska podle pohlaví žáků v letech 1880–1900³²⁹

Školní rok	Počet škol podle pohlaví žáků		
	chlapecké	děvčí	smíšené
1880/1881	17	14	432
1881/1882	17	14	435
1882/1883	17	16	434
1883/1884	20	15	436
1884/1885	19	15	439
1885/1886	22	11	436
1886/1887	22	11	437
1887/1888	22	12	440
1888/1889	23	12	443
1889/1890	23	12	444
1890/1891	23	12	447
1891/1892	24	12	449
1892/1893	25	13	450
1893/1894	27	15	448
1894/1895	27	16	453
1895/1896	27	16	455
1896/1897	28	16	457
1897/1898	28	16	461
1898/1899	30	17	468
1899/1900	31	18	471

³²⁹ Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

Tabulka č. 8: Docházka žáků elementárních škol v Rakouském Slezsku v letech 1880-1900³³⁰

Školní rok	Počet dětí školou povinných			Počet dětí navštěvujících veřejné školy			Počet dětí navštěvujících soukromé školy			Děti v dalších formách vzdělání ³³¹	Děti osvobozené z důvodu nemoci	Nevzdělávající se děti
	chlapci	dívky	CELKEM	chlapci	dívky	CELKEM	chlapci	dívky	CELKEM			
1880/1881	-	-	89 487	-	-	77 879	-	-	6 440	1 112	-	2 140
1881/1882	-	-	90 374	-	-	80 364	-	-	6 452	1 007	220	2 331
1882/1883	-	-	90 666	-	-	80 719	-	-	6 784	1 320	647	1 196
1883/1884	-	-	91 221	-	-	80 477	-	-	7 093	1 142	822	1 687
1884/1885	45 637	45 968	91 605	40 600	40 022	80 622	3 051	4 754	7 805	1 014	869	1 504
1885/1886	46 512	46 798	93 310	41 472	40 015	81 487	3 250	5 668	8 918	1 099	621	1 439
1886/1887	47 109	47 360	94 469	41 927	39 184	81 111	3 416	7 070	10 486	1 231	653	1 137
1887/1888	46 184	46 384	92 568	41 711	38 711	80 422	3 072	6 446	9 518	993	789	937
1888/1889	45 727	46 260	91 987	41 044	38 849	79 893	3 107	6 411	9 518	995	703	991
1889/1890	45 626	45 744	91 370	41 291	38 713	80 004	3 137	6 536	9 673	914	632	773
1890/1891	46 434	46 325	92 759	42 177	39 326	81 503	3 395	6 464	9 859	808	698	783
1891/1892	46 636	46 680	93 316	41 968	38 977	80 945	3 280	6 891	10 180	974	812	683
1892/1893	47 126	47 258	94 384	42 690	39 640	82 330	3 349	7 045	10 394	940	743	619
1893/1894	47 491	47 427	94 918	42 757	39 891	82 648	3 488	7 196	10 684	974	631	552
1894/1895	48 191	48 658	96 849	44 001	41 240	85 241	3 256	6 986	10 242	1 033	591	613
1895/1896	48 909	49 538	98 447	44 623	41 873	86 496	3 290	7 184	10 474	1 158	513	613
1896/1897	49 885	50 377	100 262	45 426	41 940	87 366	3 282	7 582	10 864	1 222	640	600
1897/1898	50 873	51 921	102 794	46 398	43 067	89 465	3 301	8 107	11 408	1 309	746	486
1898/1899	51 630	52 158	103 788	47 407	43 977	91 384	2 974	8 024	10 998	1 263	663	486
1899/1900	52 331	53 100	105 431	48 595	45 155	93 750	2 769	7 918	10 687	1 273	925	460

³³⁰ Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

³³¹ Pozn.: Děti vzdělávající se dříve na střední škole nebo doma.

Tabulka č. 9: Docházka žáků elementárních škol na Opavsku v letech 1880-1900³³²

Školní rok ³³³	Počet dětí školou povinných			Počet dětí navštěvujících veřejné školy			Počet dětí navštěvujících soukromé školy			Děti v dalších formách vzdělání ³³⁴	Děti osvobozené z důvodu nemoci	Nevzdělávající se děti
	chlapci	dívky	CELKEM	chlapci	dívky	CELKEM	chlapci	dívky	CELKEM			
1880/1881	-	-	19 867	-	-	18 916	-	-	118	286	-	-
1881/1882	-	-	19 877	-	-	19 554	-	-	120	253	-	-
1882/1883	-	-	20 044	-	-	19 371	-	-	118	386	-	-
1883/1884	-	-	19 863	-	-	19 164	-	-	235	326	104	90
1884/1885	9 996	9 929	19 925	9 381	9 600	18 981	199	411	610	311	89	58
1885/1886	10 078	10 028	20 106	9 595	9 179	18 774	360	973	1 336	327	85	66
1886/1887	10 216	10 210	20 426	9 525	9 078	18 603	421	963	1 384	269	50	44
1887/1888	9 977	9 974	19 321	9 474	9 132	18 606	304	570	874	287	42	48
1888/1889	9 712	9 709	19 421	9 179	9 220	18 399	318	484	802	267	49	27
1889/1890	9 729	9 595	19 324	9 133	9 116	18 249	351	536	887	268	53	3
1890/1891	9 804	9 719	19 553	9 299	9 184	18 483	255	490	745	223	40	15
1891/1892	9 782	9 733	19 515	9 220	9 192	18 412	262	626	888	265	18	27
1892/1893	9 805	9 803	19 608	9 309	9 232	18 532	367	728	1 095	262	25	36
1893/1894	9 917	9 967	19 884	9 283	9 263	18 546	414	781	1 195	267	30	40
1894/1895	10 028	9 971	19 999	9 548	9 265	18 813	411	836	1 247	278	21	40
1895/1896	10 117	10 047	20 164	9 626	9 309	18 935	420	843	1 263	324	30	3
1896/1897	6 767	6 718	13 485	6 351	6 123	12 474	359	826	1 185	301	20	34
1897/1898	6 786	6 731	13 517	6 372	6 067	12 439	386	854	1 240	299	26	32
1898/1899	6 826	6 782	13 608	6 335	6 150	12 485	452	973	1 425	280	27	36
1899/1900	6 914	6 939	13 853	6 711	6 524	13 235	299	814	1 113	260	25	34

³³² Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand der Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1880/1881–1899/1900.

³³³ Pozn.: Od školního roku 1896/1897 nezahrnují uvedené údaje oddělený okres Bílovec.

³³⁴ Pozn.: Děti vzdělávající se dříve na střední škole nebo doma.

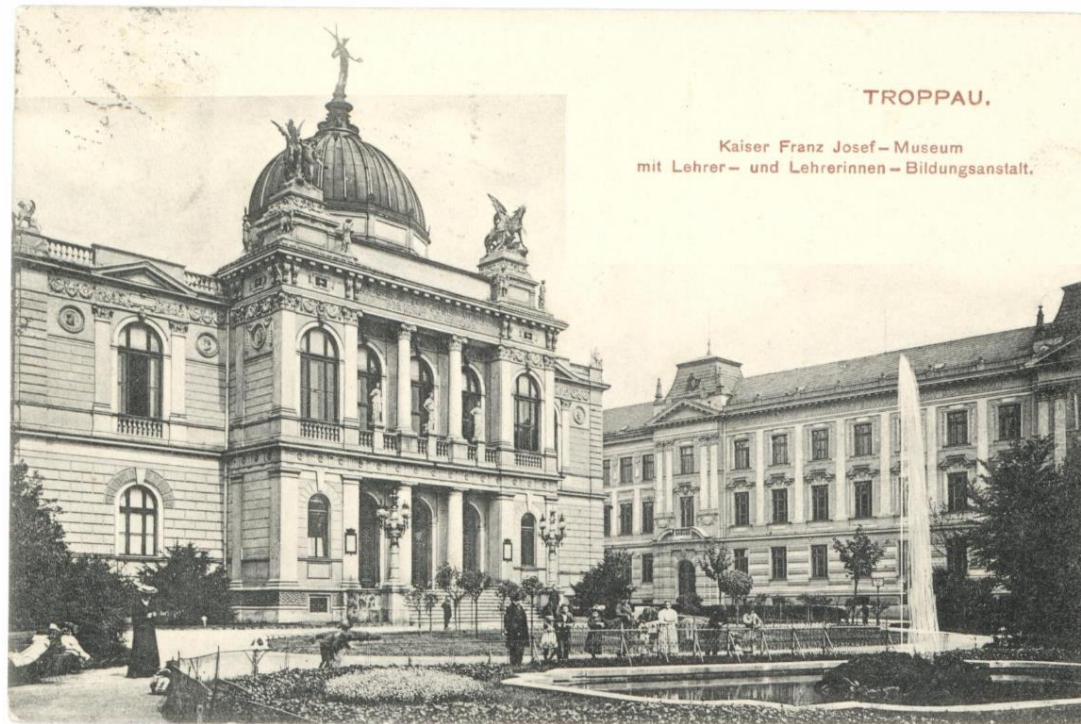
Tabulka č. 10: Skladba obyvatelstva podle znalosti čtení a psaní v politických okresech a statutárních městech na základě sčítání lidu v letech 1880 a 1890 (v %) ^{335, 336}

Politické okresy a statutární města	1880						1890					
	číst a psát		jen číst		negramotní		číst a psát		jen číst		negramotní	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Bílsko-město	77,4	68,2	2,9	7,7	19,7	24,1	82,3	77,4	2,0	5,8	15,7	16,8
Bílsko-venkov	53,6	40,2	15,8	29,8	30,6	30,0	65,0	56,5	7,8	17,1	27,2	26,4
Bruntál	76,4	73,1	2,8	5,3	20,8	21,6	80,2	78,2	0,8	2,4	19,0	19,4
Frydek-město	67,7	55,2	9,1	21,1	23,2	23,7	75,9	65,6	3,4	12,1	20,7	22,3
Fryštát	55,2	43,4	9,1	19,7	35,7	36,9	65,1	58,2	5,2	11,3	29,7	30,5
Jeseník	74,7	71,4	2,0	4,1	23,3	24,5	74,4	73,4	1,0	2,3	24,6	24,3
Krnov	74,5	70,8	3,5	5,8	22,0	23,4	78,0	76,7	1,7	3,5	20,3	19,8
Místek	61,8	51,5	8,3	16,7	29,9	31,8	70,4	63,2	3,9	10,3	25,7	26,5
Nový Jičín	76,0	71,5	3,6	8,3	20,4	20,2	78,5	75,2	2,0	5,6	19,5	19,2
Opava-město	78,7	75,5	2,8	5,6	18,5	18,9	84,5	81,5	1,0	3,3	14,5	15,2
Opava-venkov	72,3	63,7	6,1	14,8	21,6	21,5	76,7	71,9	2,7	7,9	20,6	20,2
Těšín	59,4	44,3	13,4	28,6	27,2	27,1	70,1	61,0	6,7	15,9	23,2	23,1

³³⁵ *Österreichische Statistik*, Band I, Heft 2. Wien 1882; Heft 3. Wien 1893.

³³⁶ *Pozn.:* Uvedené počty byly zjišťovány vždy pro celou populaci bez ohledu na věk (zahrnují také děti předškolního věku).

Obrázek č. 1: Pohlednice Troppau. Kaiser Franz Josef Museum mit Lehrer- und Lehrerinnen Bildungsanstalt (před rokem 1907)³³⁷

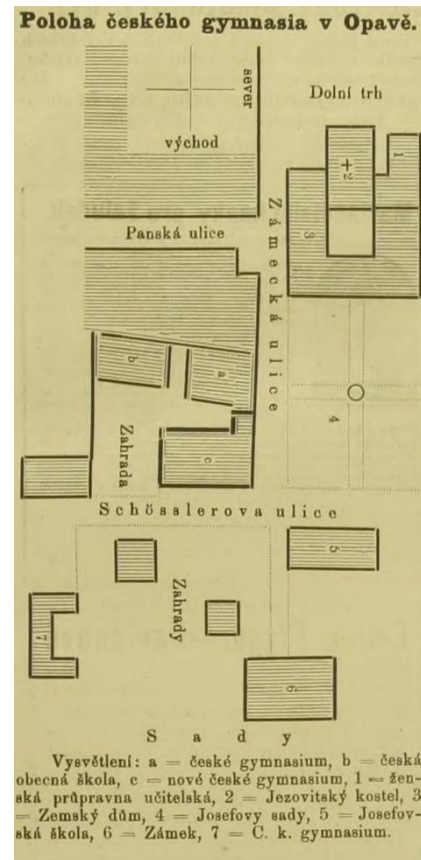
³³⁷ Bayerisches Hauptstaatsarchiv, fond Bildersammlung 15698, sign. BayHStA, SdA.

Obrázek č. 2: Pohlednice Troppau. Marienkloster (cca 1938)³³⁸

³³⁸ Soukromý archiv Karel Makovický

Obrázek č. 3: Plánek umístění české obecné školy v Opavě³³⁹

³³⁹ Příloha Opavského Týdenníku XIX, 1888, č. 13, s. 1.

Obrázek č. 4: Pohlednice Troppau. Schiller-Gedächtnis-Schule (1911)³⁴⁰

³⁴⁰ Soukromý archiv Karel Makovický

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Obrázek č. 5: Reprodukce starší propagační pohlednice se záběry restaurace F. Juchelky a jeho výroby sodové vody, restaurace Zátíší³⁴¹

³⁴¹ SOKA Opava, fond Sbirka dokumentačního materiálu Státního okresního archivu Opava, inv. č. CZ227205010//1062/1/2/1/2/12//2, kart. 137/25.

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Obrázek č. 6: Hrob Františka Miroslava Juchelky v Uhlířově³⁴²

³⁴² Soukromý archiv Karel Makovický

Obrázek č. 7: Detail hrobu³⁴³

³⁴³ Soukromý archiv Karel Makovický

Obrázek č. 8: Detail pamětní desky³⁴⁴

³⁴⁴ Soukromý archiv Karel Makovický

Obrázek č. 9: Detail portrétu Františka Miroslava Juchelky³⁴⁵

³⁴⁵ Soukromý archiv Karel Makovický